

Revista ARHIVELOR

OCTOMBRIE • NOIEMBRIE • DECEMBRIE

4/1991

**REVISTA TRIMESTRIALĂ A DIRECȚIEI GENERALE
A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA**

COLECTIVUL DE REDACȚIE

Redactor șef:

TUDOR MATEESCU

Redactor:

MILIANA ȘERBU

Secretar de redacție:

IRINA HRIȚCU

DIRECȚIA GENERALĂ
A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR
Nr. 4/1991

SUMAR

EDITORIAL

SILVIA POPOVICI — Arhivele Statului din România. 160 de ani de existență. 447

ARHIVELE STATULUI. 160 DE ANI ÎN SLUJBA CIVILIZAȚIEI ROMÂNEȘTI

GHEORGHE RUSU — Arhivele Statului din Iași — 160 de ani de activitate. 449

MARIA DÔGARU — Medalia „160 de ani de la înființarea Arhivelor Statului” 465

DIN ISTORIA ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

VASILE MANOLE — Izvoare privitoare la arhivele Daciei Romane. 469

SLUJITORI AI ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

ILIE VULPE — Constantin D. Fortunescu — întemeietorul Arhivelor Statului din Craiova. 500

VIOREL GRAMA — Liviu Moldovan — profesor, statistician și arhivist 503

STUDII ȘI COMUNICĂRI

TUDOR MATEESCU — Știri din documente ale Țării Românești despre vechi sate dobrogene (secolele XVI—XVII). 505

IOAN POPOVICI — Informații din arhivele bihorene referitoare la situația școlii românești din Bihor la începutul secolului al XX-lea. 509

CERCETĂRI PESTE HOTARE

EUGEN GLÜCK — Cercetări în Austria și Germania. 515

OPINII

ȘTEFAN HURMUZACHE — Citeva gânduri despre formarea profesională a arhiviștilor. 521

ALEXANDRU DUȚĂ — Arhivele în slujba publicului 543

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

MILIANA ȘERBU — Diplomați români: GRIGORE GAȚENCU (VIII). 546

CRISANTA PODĂREANU — Fondul personal General Alexandru Socec. 557

VASILE MATEI — Arhivele poloneze — sursă importantă pentru istoria României. 561

CRONICĂ

RECENZII ȘI PREZENTĂRI 569

INSTRUMENTE DE LUCRU

. 575

SOMMAIRE

EDITORIAL

SILVIA POPOVICI — Les Archives d'État de la Roumanie. 160 années d'existence	447
--	-----

LES ARCHIVES D'ÉTAT. 160 ANNÉE AU SERVICE DE LA CIVILISATION ROUMAINE

GHEORGHE RUSU — Les Archives d'État de la ville de Jassy. 160 années d'activité.	449
MARIA DOGARU — La médaille „160 années dès la fondation des Archives d'État	465

PAGES DE L'HISTOIRE DES ARCHIVES ROUMAINES

VASILE MANOLE — Des sources sur les archives de la Dacie Romane	469
---	-----

AU SERVICE DES ARCHIVES ROUMAINES

ILIE VULPE — Constantin D. Fortunesco — fondateur des Archives d'État de la ville de Craiova	500
VIOREL GRAMA — Liviu Moldovan — professeur, statisticien et archiviste.	503

ÉTUDES ET RENSEIGNEMENTS

TUDOR MATEESCU — Dates sur des anciens villages de Dobroudja (XVI ^{ème} —XVII ^{ème} siècles), provenant des documents de la Valachie.	505
IOAN POPOVICI — Des informations concernant les écoles roumaines de Bihor au début du XX ^{ème} siècle, dans les archives de la région de Bihor.	509

DES RECHERCHES À L'ÉTRANGER

EUGEN GLÜCK — Des recherches en Autriche et en Allemagne	515
--	-----

OPINIONS

ȘTEFAN HURMUZACHE — Quelques opinions sur l'éducation professionnelle des archivistes	521
ALEXANDRU DUȚĂ — Les archives au service du public	543

PRÉSENTATIONS DES FONDS ET DES COLLECTIONS

MILIANA ȘERBU — Diplomats roumains: GRIGORE GAFENCU (VIII)	546
CRISANTA PODĂREANU — Le fond personnel „Général Alexandru Socec”	557
VASILE MATEI — Les archives polonaises — une importante source pour l'histoire de la Roumanie	561

CHRONIQUE	566
---------------------	-----

PRÉSENTATIONS ET COMPTE-RENDUS	569
--	-----

INSTRUMENTS DE TRAVAIL	575
----------------------------------	-----

CONTENTS

EDITORIAL

SILVIA POPOVICI — The State Archives of Romania. A 160 years existence

THE STATE ARCHIVES. 160 YEARS IN THE SERVICE OF THE ROMANIAN CIVILIZATION 447

GHEORGHE RUSU — The State Archives in Jassy. 160 years of activity. 449

MARIA DOGARU — The medal „160 years since the State Archives' fondation”. 465

PAGES FROM THE HISTORY OF ROMANIAN ARCHIVES

VASILE MANOLE — Sources concerning archives in Roman Dacia. 469

IN THE SERVICE OF ROMANIA'S ARCHIVES

ILIE VULPE — Constantin D. Fortunescu — founder of the State Archives in Craiova 500

VIOREL GRAMA — Liviu Moldovan — teacher, statistician and archivist. 503

STUDIES AND PAPERS

TUDOR MATEESCU — Data on ancient villages in Dobrudja (the 16th — the 17th centuries), as revealed by Wallachian documents. 505

IOAN POPOVICI — Some information concerning the Romanian schools of the Bihor country at the beginning of the 20th century, as revealed by archives of the country 509

RESEARCHES ABROAD

EUGEN GLÜCK — Researches in Austria and Germany 515

OPINIONS

ȘTEFAN HURMUZACHE — Some considerations on the archivists' professional education. 521

ALEXANDRU DUȚĂ — Archives in the service of the public. 543

PRESENTATIONS OF FOND AND COLLECTIONS

MILIANA ȘERBU — Romanian diplomats; GRIGORE GAFENCU (VIII) . 546

CRISANTA PODĂREANU — The „General Alexandru Soccu” personal fond 557

VASILE MATEI — Polish archives — an important source for Romania's history. 561

CHRONICLE 566

PRESENTATIONS AND REVIEWS 569

TOOLS 575

INHALT

LEITARTIKEL

SILVIA POPOVICI — Die Staatsarchive Rumäniens. 160 Jahre seit ihrem Bestehen	447
--	-----

DIE STAATSARCHIVE. 160 JAHRE IM DIENSTE DER RUMÄNISCHEN ZIVILISATION

GHEORGHE RUSU — Die Staatsarchive Jassy. 160 Jahre ihres Wirkens	449
MARIA DOGARU — Die Medaille „160 Jahre seit Gründung der Staatsarchive“	465

AUS DER VERGANGENHEIT DER ARCHIVE IN RUMÄNIEN

VASILE MANOLE — Quellen über Archive im römischen Dazien	469
--	-----

MITARBEITER DER RUMÄNISCHEN ARCHIVE

ILIE VULPE — Constantin D. Fortunescu — Begründer der Staatsarchive Craiova	500
VIOREL GRAMA — Liviu Moldovan — Lehrer, Statistiker und Archivar	503

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

TUDOR MATEESCU — Auskünfte aus walachischen Urkunden über alte Dörfer aus der Dobrudscha (16. — 17. Jh.)	505
IOAN POPOVICI — Auskünfte aus den Biharer Archiven über die Lage der Biharer rumänischen Schulen zu Beginn des 20. Jhs	509

FORSCHUNGEN IM AUSLAND

EUGEN GLÜCK — Forschungen in Archiven und Bibliotheken aus Österreich und Deutschland	515
---	-----

MEINUNGSÄUSSERUNGEN

ȘTEFAN HURMUZACHE — Einiges über die Fachausbildung der Archivare	521
ALEXANDRU DUȚĂ — Die Archive im Dienste des Publikums	543

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

MILIANA ȘERBU — Rumänische Diplomaten: GRIGORE GAȚENCU (VIII) Sococ	546
CRISANTA PODĂREANU — Der persönliche Nachlass des Generalen Alexandru Sococ	557
VASILE MĂTEI — Die polnischen Archive — eine wichtige Quelle für die Geschichte Rumäniens	561

CHRONIK

	566
--	-----

BÜCHBESPRECHUNGEN UND -VORFÜHRUNGEN

	569
--	-----

ARBEITSINSTRUMENTE

	575
--	-----

Arhivele Statului din România. 160 de ani de existență

SILVIA POPOVICI

În ansamblul valorilor culturale ale umanității, un loc aparte îl ocupă documentele de arhivă. Reflectând veridic procesele sociale ce se desfășoară în timp și spațiu, ele constituie oglinda fiecărei națiuni, reflectă trăsăturile proprii fiecărui popor, aportul său la dezvoltarea civilizației lumii întregi.

Deși pe teritoriul țării noastre existența documentelor este confirmată din vechime, o instituție specializată, cu atribuții speciale de păstrare și folosire a lor, a luat ființă acum 160 de ani (1831). Arhivele Statului din România sînt printre primele din Europa (Franța — 1792, Polonia — 1808, Marea Britanie — 1838, Irlanda — 1867, Grecia — 1914 etc.), constituite cu nobile misiune de a centraliza, conserva și valorifica documentele țării, opera sacră a secolelor, cum sugestiv l-a definit cel mai pasionat cercetător al lor, savantul Nicolae Iorga.

Aniversarea creării Arhivelor Statului oferă un bun prilej de subliniere a momentelor mai importante din istoria arhivelor românești, de rememorare a activității înaintașilor noștri arhiviști și de evidentiere a valorii tezaurului arhivistic național.

Stăruințele și eforturile susținute ale oamenilor de cultură care au lăsat moștenire pentru viitorime tezaurul arhivistic național, între care un mare rol l-au avut Gh. Asachi, I.H. Rădulescu, Gr. Alexandrescu, Vasile Alecsandri, C. Bolliac, C.D. Aricescu, N. Filimon, B.P. Hașdeu, D. Onciul, C. Moisil, A. Sacerdoțeanu, au reușit să imprime activității arhivistice un neîntrerupt progres.

Cu toate neajunsurile, cu toate piedicile — obiective sau subiective — arhivistica românească a cunoscut un drum ascendent din punctul de vedere al concepției, al legislației, conturîndu-se o valoroasă Școală românească de arhivistică. Rezultatul cel mai de preț al acestei activități îl constituie creșterea an de an a zestrei documentare a țării, iar încununarea ei o reprezintă crearea Fondului Arhivistic Național, care cuprinde astăzi, numai în depozitele Arhivelor Statului, peste 220 000 metri liniari poliță-raft de documente, organizate în circa 30 000 de fonduri și colecții arhivistice. La arhivele interne se adaugă o bogată colecție de microfilme, conținînd documente privitoare la istoria românilor, păstrate în arhive sau alte instituții din străinătate.

În 1924 a fost întemeiată Școala de arhivistică, care a dat științei istorice românești numeroși specialiști, au fost create arhive regionale, a fost editată „Revista Arhivelor” (1924), în care cercetătorii din domeniul istoriei, arhivisticii au publicat documente, studii cu privire la istoria poporului român.

În 1926 a fost creat Muzeul Arhivelor, ca mijloc de popularizare și evidențiere a bogăției Fondului Arhivistic Național. Surprinzând aspectele cele mai variate ale proceselor istorice, documentele aflate în depozitele Arhivelor Statului reflectă aspirațiile, sentimentele și idealurile poporului român.

Strângerea și conservarea documentelor nu înseamnă totul pentru Arhivele Statului. Constantin Moisil, director general în perioada 1923—1939, remarcă faptul că: „O arhivă, deși cuprinde depozite de acte vechi, nu trebuie să rămână o instituție moartă. Personalul ei are obligațiunea de a contribui cu informațiile sale la cunoașterea, lămurirea și dezlegarea problemelor istoriei naționale”.

Instituția a avut o activitate proprie de editare a unor lucrări științifice: instrumente de informare (îndrumătoare, indici cronologici, inventare științifice, cataloage, ediții de documente pe diverse teme, albume de paleografii străine, micromonografiile filialelor județene ale Arhivelor Statului ș.a.), ce oferă cercetătorilor posibilitatea cunoașterii instituției și a orientării în fondurile și colecțiile păstrate, informații aflate în documente. Documentele de arhivă au fost și sînt folosite și ca material ilustrativ în expoziții generale sau tematice.

Cel mai cunoscut aspect al activității Arhivelor Statului este legat de rezolvarea cererilor cetățenilor pentru obținerea unor drepturi, copii după acte, certificate de studii și de vechime în muncă, reconstituirea actelor de proprietate asupra pămîntului și a altor bunuri.

În cadrul măsurilor de protecție a arhivelor se înscrie și crearea fondului de asigurare pe baza microfilmării documentelor de valoare. O activitate intensă se desfășoară în laboratoarele D.G.A.S. pentru restaurarea documentelor deteriorate, legarea manuscriselor, dosarelor și cărților.

Arhivele Statului sînt o instituție de cultură adînc ancorată în actualitatea românească, care și îndeplinește cu răspundere nobila misiune de conservare și valorificare a tezaurului arhivistic național, izvor al cunoașterii istoriei țării.

ARHIVELE STATULUI – 160 DE ANI ÎN SLUJBA CIVILIZAȚIEI ROMÂNEȘTI

Arhivele Statului din Iași – 160 de ani de activitate

GHEORGHE RUSU

La 1 ianuarie 1992 Arhivele Statului din Iași împlinesc 160 de ani de existență, de activitate neîntreruptă. Înființarea la Iași, la 1 ianuarie 1832, a Arhivelor Statului din Moldova, ca instituție de sine stătătoare, se înscrie în cadrul mai larg al procesului de modernizare a tuturor structurilor și instituțiilor românești. Mai mult chiar, în Moldova, instituția noastră prefațează acest proces, Arhivele Statului fiind între cele dintii, devansând cele mai vechi societăți culturale și științifice ale țării, cum ar fi de pildă „Societatea de medici și naturaliști” (1833) sau „Academia Mihăileană” (1835).

O instituție veche, cu un țel nobil, adevărat „sanctuar al drepturilor compatrioților”, cum inspirat a denumit-o întiiul arhivist al statului, Gheorghe Asachi¹, Arhivele Statului și-au dobândit un loc distinct în istoria neamului, în viața societății românești.

În mod firesc, activitatea instituției Arhivelor, munca și viața slujitorilor ei de seamă, momentele principale și reprezentative ale evoluției sale au constituit subiecte ale demersurilor științifice și publicistice ale unor cercetători și istorici români. Grație studiilor și articolelor publicate pînă acum avem puțința să cunoaștem, în linii generale, principalele repere monografice ale instituției ctitorită la Iași, acum 160 de ani.

Între elaborările cu caracter monografic amintim pe cele realizate de Dimitrie Onciul², director general al Arhivelor Statului între 1 aprilie 1900–20 martie 1923, Constantin Moisil³ îndeplinind aceeași funcție de la 1 noiembrie 1923 pînă la 30 septembrie 1938, Sever Zotta⁴, directorul Arhivelor Statului din Iași între 1912–1934.

Preocupări statornice față de istoricul instituției noastre a avut Gheorghe Ungureanu, cel a cărui viață și activitate sînt intim și organic legate de Arhivele Statului din Iași, pe care le-a slujit, cu o dăruire fără seamăn, aproape jumătate de veac, fiind director la Iași din 1941 și pînă la retragerea sa din

---

¹ Gheorghe Ungureanu, *Figuri de arhiviști români. Gheorghe Asachi, 1788–1869*, București, 1969, p. 19.

² D. Onciul, *Din istoria Arhivelor Statului*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 327–353.

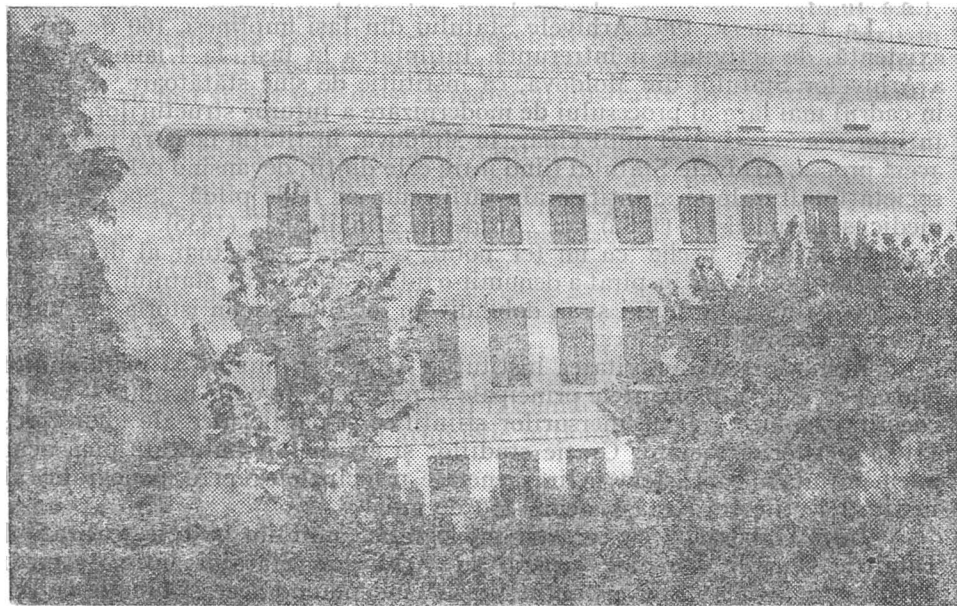
³ Const. Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul Organic*, în „Revista Arhivelor”, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 269–289.

⁴ Sever Zotta, *Din trecutul Arhivei Statului a Moldovei. Spicuri din dosarele cancelariei*, în „Arhiva românească”, VI, 1941, p. 213–262.

activitate la 1 aprilie 1969. Lui îi datorăm șansa de a cunoaște, prin lucrările sale, numeroase aspecte din trecutul Arhivelor Statului din Moldova⁵.

Între lucrările cu caracter monografic, se înscrie și studiul *Istoricul Arhivelor Statului 1831—1956*, colectivul de autori numărându-l și pe Gheorghe Ungureanu, care realizează, în întregime, capitolele referitoare la istoricul Arhivelor ieșene⁶. Interesante și numeroase date referitoare la monografia instituției se regăsesc, de asemenea, și în alte elaborări ale aceluiași neobosit Gheorghe Ungureanu și ele au făcut obiectul unor studii și comunicări științifice⁷, emisiuni și interviuri la radio, în presă, în cadrul unor activități cu caracter profesional sau aniversar⁸.

Se observă lesne, că, de-a lungul timpului, n-a lipsit interesul pentru prezentarea datelor monografice și a problemelor ce au confruntat Arhivele și slujitorii ei în zbuciumata lor existență. Și, fapt semnificativ, cei care au manifestat cea mai mare grijă și răspundere au fost oamenii de cultură din

⁵ Vezi, de exemplu, Gh. Ungureanu, *Contribuție la cunoașterea arhivelor moldovenești pînă la Regulamentul Organic (1832)*, în „Revista Arhivelor”, III-1 (1936—1937), nr. 6—7, p. 63—78; idem, *Figuri de arhiviști români...*, p. 9—28; idem, *Vasile Alecsandri, în Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 45—63. Vezi și *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. I, Iași, 1947; vol. II, București, 1956; vol. III, București, 1959; vol. IV, București, 1970. Vezi de asemenea, Arh. St. Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 181.

⁶ *Istoricul Arhivelor Statului. 1831—1956*, în *Arhivele Statului 125 de ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957, p. 17—223.

⁷ Gh. Ungureanu, *Poetul Costache Conachi organizator al arhivelor moldovenești 1831—1833*, în „Revista Arhivelor”, III (1939) nr. 2, p. 334—340; idem, *Gheorghe Asăchi*, ibidem, VI (1963), nr. 2, p. 201—231; idem, *Din activitatea lui Vasile Alecsandri ca arhivist al statului*, ibidem, VII (1964), nr. 2, p. 259—280.

⁸ Este vorba de susținerea unor lecții în cadrul cursurilor de perfecționare sau de comunicări prezentate la sesiuni prilejuite de aniversarea instituției, în care autorul a înfățișat unele date și evenimente din istoria arhivelor ieșene.

chiar interiorul instituției — conducători și arhiviști — unii dintre aceștia personalități de mare valoare ale neamului nostru.

Cu toate acestea, credem că despre istoricul Arhivelor din Iași nu s-a scris încă totul. Îndeosebi, se simte nevoia unei lucrări exhaustive, atotcuprinzătoare, la „zi”, care să prezinte marelui public aspecte cât mai bogate și actuale despre una din cele mai vechi instituții de cultură din țara noastră. Există nu numai obligația morală, față de înaintași, în primul rând, dar sînt și posibilitățile pentru această întreprindere publicistică necesară. Arhivele Statului din Iași dispun de un început, există și o schiță monografică, publicată deja⁹, dar, mai ales, deținem un bogat fond personal, ce a aparținut cărturarului și conducătorului de mare al Arhivelor ieșene — Gheorghe Ungureanu — fond în care găsim încă numeroase date și informații ce trebuie puse în valoare, în această privință¹⁰. În același fond personal se găsim și rezumatele lucrărilor unor arhiviști din generația sa, referitoare la aceeași problematică¹¹. Cercetarea altor fonduri arhivistice existente în Arhivele Statului din Iași¹² ar adăuga noi elemente convingătoare și interesante, unei viitoare monografii, în pofida unor dificultăți pe care cercetătorul le va avea de înfruntat¹³.

Rămîne de datoria cercetătorilor de a face eforturile trebuitoare ca, preluînd și valorificînd critic și riguros științific tot ce s-a scris și s-a acumulat, continuînd cu profesionalism investigațiile, extinzînd aria cercetărilor, să elaboreze o lucrare monografică ce ar finaliza astfel demersurile înaintașilor.

Din această perspectivă, din ceea ce s-a publicat pînă acum, se conturează, suficient de clar, istoria celor 160 de ani ai Arhivelor Statului din Iași, în existența cărora se disting, mai nuanțat, cîteva etape care, fără a marca o discontinuitate, au totuși o fizionomie proprie. Etape distincte care sînt determinate de obiectivele pe care instituția noastră le-a avut de îndeplinit, de actele normative ce i-au guvernat activitatea, de problemele specifice cu care s-a confruntat, de împlinirile sale și, nu în ultimul rînd, de valoarea personalităților ce i-au condus destinele și care, prin covîrșitoarea lor valoare culturală și capacitate organizatorică i-au imprimat o notă de specificitate.

În proiectul lucrării „Monografia istorică privind Arhivele Statului Iași”, Gheorghe Ungureanu propune o astfel de periodizare: 1741—1828, 1828 — 1832,

⁹ *Filiala Arhivelor Statului județul Iași, București, 1981.*

¹⁰ Arh. St. Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 119 („Ceva despre greutățile întîmpinate în trecut la strîngerea documentelor în Arhivele Statului și despre așa numitele «condicii Asachi»”); dosar 352 („Despre personalul, localul și mobilierul Arhivelor Statului la începutul activității”), dosar 622 („Note și extrase din documente, întocmite de Gheorghe Ungureanu, referitoare la istoricul Arhivelor Statului”); dosarele 640, 641, 642 („Inventarul lăzilor cu arhivă evacuate de la Arhivele Statului Iași, 1944”); dosar 462 („Din istoria Arhivelor Statului de la Iași, 1832—1957”).

¹¹ C. Turcu, „Contribuții la cunoașterea arhivelor”; A. Gheorghiu și Gh. Ealica, „Despre unele condicii ce se țineau la judecătoriiile jirțale în Moldava”.

¹² Arh. St. Iași, fond Filiala Arhivelor Statului județul Iași; fond personal C. Turcu

¹³ Și arhiva instituției a avut de suferit aceleași vitregii, ca întregul tezaur documental al filialei: bombardamentul și incendiul din timpul războinului, evacuarea, dispariția unor documente a căror cauză n-a fost lămurită nici pînă astăzi, și care a dijmuit integritatea fondurilor, pierzîndu-se informații ce ar fi fost de un real folos pentru reconstituirea corectă și totală a unei monografii necesare. Astfel, în anul 1944, luna mai, o parte din arhiva de cancelarie a filialei a fost distrusă de bombardament, împreună cu alte lăzi cu documente în Gara de nord Triaj din București. (Arh. St., Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 462, f. 22).

1832—1861, 1861—1925, 1925—1951, 1951—1956¹⁴. Raționamentul autorului ni se pare plauzibil, anii perioadelor produse constituindu-se în puncte de referință.

Prima perioadă, sugerează încercările anterioare înființării instituției de a se introduce elemente de organizare mai riguroase a activității cancelariilor, pentru că, neîndoielnic, au existat, pe lângă domnie, arhive, încă înainte de 1400, multe din ele fiind ulterior distruse și pierdute pentru totdeauna¹⁵. Este vorba de primele statistici, păstrate din timpul celei de a doua domnii a lui Petru Șchiopu și din scurta domnie a lui Mihai Viteazul¹⁶.

Anul 1741 este reprezentativ tocmai pentru efortul de a îmbunătăți activitatea de păstrare a documentelor și pentru a preîntîmpina falsificările de acte, prin înființarea condicilor (protocoale) la instituțiile emițătoare de documente în care erau transcrise, în întregime sau în rezumate, actele emise. Cel care introduce aceste condici, începînd cu anul 1741, este Constantin Mavrocordat, din vremea căruia ni se păstrează pentru Moldova un număr de 12 de astfel de instrumente din anii 1741—1742¹⁷.

În Moldova, în anul 1776, ispravnicii sînt obligați să țină două condici, iar în 1794 trei condici, în care trebuiau să fie trecute „hotărîrile și rînduielele ce vor face în ținutul respectiv”¹⁸. Astfel de arhive de registru se vor constitui, în perioada următoare, prin ele păstrîndu-se copii integrale sau în rezumat ale documentelor, îmbogățind astfel tezaurul arhivistic ce-l aveam în păstrare.

Cea de a doua etapă pe care o remarcăm în evoluția activității de organizare mai riguroasă a activității de păstrare a documentelor — 1828—1832 — se distinge, din, cel puțin, două puncte de vedere. Este perioada cînd se organizează, cu începere din 1828, mai temeinic arhivele instituțiilor. Acum se interzice ferm, păstrarea hîrtilor publice de către dregători, pe la casele lor. Ei erau obligați, printr-un ordin din 12 iulie 1828, „să lucreze numai în cancelariile respective și să întocmească hîrțile după instrucțiuni.

Și în anii următori, 1829, 1830, 1831, asistăm la o sensibilă mișcare de reorganizare, pe principii moderne, a arhivelor, petrecută sub impactul general al înnoirilor societății românești. Numeroasele ordine și instrucțiuni emise în această perioadă argumentează afirmația anterioară¹⁹.

¹⁴ Ibidem, dosar 211.

¹⁵ A. Sacerdoțeanu, *Vechile noastre arhive*, în „Hrisovul”, III, 1943, p. 129—132.

¹⁶ C. Turcu, *Contribuții la cunoașterea arhivelor pînă la jumătatea secolului XVIII*, în *Îndrumător...*, vol. II, p. 160.

¹⁷ Gh. Ungureanu, *Note pe marginea „condicii Mavrocordat” (1741—1742)*, ibidem, p. 164—166.

¹⁸ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 21.

¹⁹ Vezi dispozițiile generalului Kiselev din 13 decembrie 1829, prin care cere Divanului să-l înștiințeze „de s-au alcătuit la dînsul arhive ce trebuie pentru păstrarea delilor în cuviincioasă rînduială, în toate madelele Ocîrmuirii; dacă niște asămînea arhive încă nu sînt alcătuite, apoi fără greșală trebuie de a se aduce acestea într-o împlinire. Și pentru păstrarea delilor, într-o întregime, să se aleagă încăperi fără primejdii de tot felul, de neașteptate nenorocite întimplări”. (Gh. Ungureanu, *Preocupări arhivistice între anii 1828—1832*, în *Îndrumător...*, vol. II, p. 169). Vezi de asemenea, ordinul Divanului Domnesc din 26 decembrie 1829, instrucțiunile date Statului Administrativ la 26 decembrie 1831, ordinul din 31 decembrie 1831 primit de vornicul Costache Conachi, mare logofăt al Dreptății, prin care este înștiințat că, de la 1 ianuarie 1832, se vor desființa Divanul Domnesc, Divanul Judecătoresc, Comisiile Consultației, Departamentul Criminalicesc și Departamentul Pricinilor Străine, iar dosarele provenind de la aceste instituții, care priveau pricini hotărîte, „să fie date după opis în Arhiva care are fără întîrziere a se rîndui” (*Ibidem*, p. 169—170).

Un alt element definitoriu al acestei perioade este dat de activitatea remarcabilă a cărturarilor pămînteni care au imprimat, printr-o gîndire creatoare, în care au știut să încorporeze și experiența arhivistică din unele țări europene, o notă de mare originalitate. Amintindu-i numai pe Gheorghe Asachi și Costache Conachi, avem motivația și explicația primordialității factorului intern în munca de organizare a arhivelor în cele două principate, ca de altfel în întregul proces al modernizării societății românești.

O a treia etapă distinctă (1832—1861), stă sub impactul activității unor mari personalități ale culturii românești: Gh. Asachi²⁰, în mod deosebit, dar și Vasile Alecsandri, G. Sion, Teodor Codrescu. Pentru Moldova, Regulamentul Organic²¹ nu conține dispoziții exclusive despre înființarea noii instituții cu denumirea Arhivele Statului. Ea se conturează, pentru început, ca un subsistem distinct în cadrul Înalțului Divan, așa cum se statuează în articolele 362—366, unde se amintește și de „Arhivistul statului”²². Ideea apare clar, însă, în art. 410 al Regulamentului Organic unde, în capitolul „Numiri la deosebite publice dregătorii” se precizează: „în fieștecare an, la încheierea sesiilor Obșteștii Adunări, originalele sânilor înfățișate precum și alte documenturi să vor depune în Arhiva Statului, a cărui alcătuire și păstrare va fi încredințată unui boier cu însușirile cerute pentru asămine dregătorie”.

Prin numirea lui Gh. Asachi, la 1 ianuarie 1832 ca „arhivist Obșteștii Obicinuitei Adunări” se semnează, în fapt și de drept, nașterea noii instituții, Arhivele Statului din Moldova. Pentru început, Arhivele Statului depindeau de Ministerul Justiției²³, subordonare care a ținut pînă în 1862²⁴.

Este interesant să observăm că Gheorghe Asachi a fost numit Arhivist fără contracandidat, deși art. 410 din Regulamentul Organic preciza și modul de numire a arhivistului statului „ca un depozitar al acturilor publice și dregătorești ce se va numi de către domn din doi candidați propuși de către Obșteasca Obicinuită Adunare”²⁵.

O astfel de derogare de la un act normativ fundamental ce abia fusese introdus este, de fapt, o recunoaștere și apreciere a întregii activități a cărturarului și omului de acțiune Gh. Asachi, a eforturilor făcute de acesta, în

²⁰ Gheorghe Asachi a fost numit arhivist al statului pe data de 1 ianuarie 1832. Documentul de numire este cel dintîi act intrat în cancelaria noii instituții și este înregistrat la nr. 1 din 1 ianuarie 1832.

²¹ Arh. St. Iași, colecția Manuscrise, nr. 70; „Reglement Organicesc al Moldoviei, cuprins în noua capite, 1831”. „Exemplarul Regulamentului Organic furat de la Arhivele Statului din Iași în 1872 nu este exemplarul original din 1831, ci un exemplar manuscris din 1835).

²² Ibidem, art. 366, al. c: „Masă arhivelor unde se vor ține toate acturile publice, precum anafonale, hrisoave, hatîșerifuri atîngătoare de drepturile și pronomiile Moldovei. Arhivarul în a cărui priveghere se încredințează toate acturile acestea se va îngriji de a le aduna din orîșice parte se vor afla și, a le ține în bună păstrare. Tot la această mașă vor fi păstrate toate planurile rădicate de comisiile hotărîturii și copiile mărturiilor hotărînice date fieștecăruie proprietariu, precum se orînduiește la Secția obșteștii hotărîturi; iar spre sigura păstrare a acestei arhive și îndeminarea aflării acturilor va fi curtea domnească a înadinsă. cuvincoasă zidire intru îngrijitoarea pază a osebitului arhivist al statului”.

²³ La 1832 se numea „Logofetia cea Mare a Dreptății sau Marea Logofetie a Justiției”. Arhivele Statului țineau de Secția I.

²⁴ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Justiție Moldova, tr. 1756, op. 1995, dosar 2/1832, „Correspondență cu Arhiva Statului”. În acest fond se găsesc dosare cuprinzînd diferite probleme referitoare la Arhivele Statului.

²⁵ Ibidem, colecția Manuscrise, nr. 70.

contingență cu noul post și, în al doilea rînd, inexistența la acea vreme a altei persoane capabile să îndeplinească funcția de arhivist al statului²⁶.

Inspirată alegere și benefică urmare pentru viitorul instituției ce se năștea acum 160 de ani în spațiul românesc al Moldovei, pentru că nimeni altul, credem, nu s-ar fi luptat mai mult și cu atîta osîrdie pentru rezolvarea problemelor esențiale, fără de care n-ar fi fost cu putință ca Arhivele Statului să-și îndeplinească misiunea, funcțiile și atribuțiile ce-i reveneau.

Încă de la început, noua instituție a avut de înfruntat numeroase greutăți și dificultăți. O seamă de natură organizatorică — unele dispoziții confuze ale Regulamentului Organic în privința organizării Arhivelor Statului —, altele de mentalități retrograde ori lipsa experienței sau de insuficiența mijloacelor materiale și umane necesare bunei funcționări (clădire, mobilier, oameni și bani)²⁷. Pentru că, în afară de comunicarea ce i s-a făcut, că a fost „rînduit” în noul post, Asachi nu avea nimic pregătit pentru misia nouă ce-i fusese hărăzită.

Și din acest punct de vedere se justifică aprecierea lui Kogălniceanu, că erau „grele timpuri”, deoarece Asachi avea de luptat, în primul rînd, cu mentalitățile conservatoare, cu opoziția înaltului cler și a boierimii, atunci cînd s-a pus problema adunării materialelor arhivistice și, în special, a actelor private. De aceea, de la bun început, Gh. Asachi va stabili și promova o strategie înțeleaptă, cu obiective fundamentale prioritare. În primul rînd, el va acționa pentru organizarea Arhivei Statului ca instituție de sine stătătoare și nu ca o secție a Înaltului Divan. Asachi era convins că în această situație nu va putea face prea mult, fiind neconținut sub tutela marilor boieri, membri ai Înaltului Divan. Arhivele Statului ar fi ajuns, astfel, un depozit de dosare, fără nici o posibilitate de dezvoltare.

Folosind în chip inteligent situația neclară, Asachi va începe să lucreze independent de autoritatea Înaltului Divan, cerînd direct Sfatul Administrativ, printr-o primă adresă, personalul necesar instituției, recomandînd concret persoanele necesare care trebuiau să aibă „o cunoștință analoagă către asemenea lucrare”. Tot acum, în același document, el ridică și problema localului necesar, pentru „trebuiță grăbitoare întru așezarea și regularizarea acturilor aflate pe la presudșii” (cancelariile instituțiilor), drept pentru care cere o casă „încăpătoare și sigurită”, pînă cînd se va constitui acea „înadins zidire”, pentru păstrarea arhivelor prevăzute de Regulamentul Organic²⁸.

Fără prea mare întîrziere, urmare a demersurilor sale stăruitoare, Asachi reușește să consacre și public Arhivele Statului ca instituție de sine stătătoare. La 10 martie 1832, el face cunoscut, în prima pagină a „Albinei Românești” „alcătuirea unei Arhive a țării, unde au a se păstra și orîndui toate acturile (delele) încheiate, atît cele administrative, cît și judecătorești, precum și dresurile publice care din lipsa unui asemenea așezămînt cu materialurile istoriei s-au înstrăinat”²⁹.

Concomitent cu rezolvarea acestei probleme ce privea asigurarea cadrului organizatoric, de funcționare a Arhivelor, ca instituție de sine stătătoare, cu personalitate proprie, Asachi a urmărit cu atenție și fermitate

²⁶ Gh. Ungureanu, *Figuri de arhiviști români...*, p. 16.

²⁷ *Ibidem*, p. 16—17.

²⁸ Arh. St. Iași, fond Filiala Arhivelor Statului județul Iași, dosar 1/1832, f. 3—4.

²⁹ „Albina românească”, 10 martie 1832, p. 1.

constituirea fondului arhivistic, potrivit unor criterii și norme rigurose concepute, ca să asigure o evidență clară a tuturor materialelor documentare. Pentru această, paralel cu elaborarea și aplicarea unui „metod lesnicios” pentru evidența documentelor, primul „arhivist al statului” a avut în vedere și îndrumarea registraturilor și a lucrătorilor de arhive la instituții, pentru buna întocmire a actelor, modul de inventariere și pregătire a dosarelor ce urmau să fie depuse la Arhivele Statului.

Neostenita sa activitate, zbcuciumul și sacrificiul din timpul cît a slujit Arhivele Statului, surprinse și în lucrările publicate pînă acum, le regăsim învocate în cererea sa de demisie, înaintată domnitorului țării în anul 1849:

„Prea Înălțate Doamne,

În epoca reformei politice a Moldovei, la anul 1829, Obșteasca Adunare a Divăhufilor m-au ales mădular la comitetul reglementar, în însușirea de redactor secretar. Am lucrat fără leafă, în decurs de 11 luni la București, așezămînt ce-au statornicit Drepturile patriei. După aceea, împuternicitul președint m-au numit din partea ambelor Principate deputat la Sf. Petrușbulg, unde tot fără leafă am purtat 9 luni de zile astă sarcină, cu mulțămirea și a Cabinetului Curții proteguitoare, încît la introducerea noului așezămînd împuternicitul președint m-au numit arhivist al statului, ca o remunerație a lucrărilor de 2 ani, ca un mijloc a îndemîna ocupațiile literare și spre a organiza Arhiva Statului ce era un nou ram de slujbă publică în țară. De atunci m-am nevoit a răspunde unei asămînea onorabile încrederi și după atributurile postului am adunat interesante documente ale țării răspindite și dosite și am păstrat cu sfințenie acest sanctuar a drepturilor compatrioților.

Manipulația Arhivei, compusă astăzi din 142.221 acte, după alăturatul raport, am organizat-o în mod a să putea cu înlesnire găsi ori-ce hîrtie cerută, și de s-ar fi luat în considerație îndesitele mele proiecte, lucrarea Arhivei mult s-ar fi simplificat. Cu toate acestea, sarcina am purtat-o așa, încît nici odată n-am pricinuit cea mai mică nemulțumire din partea guvernului sau a publicului.

După asămîne lucrări de la sine simțind dorința Înălțimii Voastre de a însărcina pe altă persoană, rugîndu-vă cu toată supunerea să bine-voiți a lua în considerație drepturile și slujbele agonisite cu loialitate în asemînea însărcinării înăsmnătoare ale Statului și totodată a rîndui o comisie spre a adeveri starea Arhivei și a sa tradare.

Apoi, fiindcă în viitorime nimic nu m-ar lega în capitală decît Institutul tipografic, carele cu mari greutate și cheltuieli l-am organizat și parte din nou am introdus în țară pentru cultura și lauda compatrioților și exploatarea acestei industrii de pămînteni, cu toată supunerea rog înțelepciunea Înălțimii Voastre, să binevoiască a orîndui vreun mijloc de a fi ușurat și de astă sarcină, cu despăgubire potrivită, spre a putea consfinți rămășița zilelor casei mele împovărată de greli datorii, că pînă acum toate îngrijirile vieții ostenitoare erau țintuite mai cu samă în slujba publică”

A Înălțimii Voastre prea plecată și supusă slugă,

G. Asachi³⁰

³⁰ Arh. St. Iași, colecția Documente, DLI/34. Vezi și Gh. Ungureanu *Figuri de arhiviști români...*, p. 217–218.

Revenit în fruntea Arhivelor Statului din Iași de la 1 ianuarie 1857 și pînă la 25 august 1858, Asachi va avea de înfruntat, pe mai departe, dificultăți deosebite pentru a păstra integritatea tezaurului arhivistic adunat cu atîtea eforturi în lunga-i activitate de arhivist. Cu toate aceste greutăți, neînțeles de mulți dintre contemporanii săi, fără sprijinul necesar, confruntat cu atitudini neprietenești (nici Kogălniceanu nu era în relații bune cu el) ori chiar dușmănoase, Asachi a luptat și a reușit, într-o mare măsură să adăpostească arhivele, să le salveze, să lase urmașilor o bogată moștenire, un izvor bogat de informații. Prin tot ceea ce a făcut pentru nația al cărui fiu a fost și pe care a slujit-o cu credință, Gh. Asachi este un exemplu nepieritor pentru urmași³¹.

După demisia lui Asachi, în 1849, la conducerea Arhivelor Statului din Iași, vor urma, pentru scurtă vreme, vornicul Vasile Alecsandri, tatăl poetului (28 sept. 1849 — 1 ian. 1850) și apoi poetul însuși (3 febr. 1850 — 17 aprilie 1853).

Sînt deja cunoscute motivațiile acestor schimbări din conducerea instituției noastre, ele fiind legate cauzal de evenimentele politice petrecute în Moldova: schimbarea domnitorilor țării. Asachi, apreciat ca om devotat al lui Mihai Sturza, simțea că nu este agreat de noua domnie, și, de aceea, silit să plece, el își scrie cu durere demisia.

Numirea lui Vasile Alecsandri, poetul, ca director al Arhivelor Statului din Moldova, face parte din strategia politică a noului domnitor — Grigore Ghica — care a deschis larg frontierele țării și a numit în posturi de răspundere pe emigranții care participaseră la revoluția din 1848.

Estă interesantă opinia exprimată de Gheorghe Ungureanu și care explică „interimatul” scurt, la conducerea Arhivelor a tatălui poetului, vornicul Vasile Alecsandri. A fost o înțelegere tacită, motivată de faptul că în momentul demisiei lui Asachi — acum bine cunoscută — Alecsandri se găsea la Paris. În această situație, pentru a nu sta postul vacant, pînă la întoarcerea poetului a fost găsită soluția cu numirea tatălui, acesta urmînd să-și prezinte demisia în momentul întoarcerii fiului din capitala Franței³². Cererea de demisie înaintată de vornic, la 2 februarie 1850, domnul Grigore Ghica, pentru a fi înlocuit cu fiul său, cerere descoperită de Gheorghe Ungureanu, dezvăluie acest adevăr³³.

Dincolo de aceste chestiuni de formă, cu aspect subiectiv, ce țin de climatul politic al timpului evocat, este important că V. Alecsandri l-a continuat, în gîndire și acțiune pe înaintașul său, Gh. Asachi. Și acesta a fost ciștigul cel mai important pentru Arhivele Statului din Moldova.

Întimpinînd aceleași greutăți și condiții nefavorabile ca și înaintașul său, Vasile Alecsandri a acționat pentru împlinirea aceluiași obiective: asigurarea unui local corespunzător, îmbunătățirea soartei puținilor lucrători, corectă păstrare a documentelor și meciul lor de folosire. Obiective ce nu

³¹ S-a stins din viață la 12 noiembrie 1869. A fost înmormîntat la biserica cu hramul celor 40 de sfinți, de unde osemintele i-au fost mutate, în 1890, și așezate în soclul statuii ridicată prin subscripție publică, în fața școlii de lingă Trei Ierarhi. (Arh. St. Iași, colecția Acte de stare civilă, registrul pentru morți nr. 512/1869, desp. III, oraș Iași, f. 40; fond Primăria municipiului Iași, dosar 145/1869 și 259/1890; colecția Documente, DLI/52).

³² Gh. Ungureanu, *Vasile Alecsandri*, p. 49.

³³ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Justiție, tr. 1756, op. VI, 1995, dosar 62, f. 233.

puteau fi realizate fără depășirea mentalităților vechi care continuau să privească periferic activitatea arhivistică. De aceea, el va milita pentru conștientizarea factorilor de conducere, prin a le arăta ce înseamnă arhiva unei țări și pentru a-i sensibiliza în scopul dorit de el. Nu întâmplător definițiile lui terminologice sînt deosebit de sugestive: „arhiva unui stat este o avere publică”, „comoară istorică”, „tezaur al țării”. Deopotrivă, continuîndu-l, principal pe Asachi, Alecsandri urmărește și îmbunătățirea actelor normative privind Arhivele. În acest sens, în ianuarie 1851, el va elabora și supune spre aprobare un „Proiect pentru regularea Arhivelor Statului”³⁴.

Prin tot ceea ce a făcut pentru Arhivele Statului, Vasile Alecsandri înscrie o pagină luminoasă în istoria instituției noastre, dezmințind, prin modul în care a apărut și dezvoltat tezaurul arhivistic al Moldovei³⁵, aprecierile potrivit cărora poetul ar fi ocupat acest post ca o sinecură³⁶.

Plecarea lui V. Alecsandri se explică prin necesitatea implicării lui directe, neîmijlocite în arena luptei politice pentru înfăptuirea și realizarea Unirii ce se contura, tot mai mult, ca necesitate și posibilitate.

Între numele marilor cărturari ai neamului ce au condus destinele arhivelor ieșene, în această perioadă, 1832—1861, se înscriu și acelea ale lui G. Sion poetul, care, la rîndu-i, va desfășura o rodnică activitate, și Teodor Codrescu. Deși aflat pentru puțin timp în acest post, prin activitatea de istoric, publicist și editor se poate aprecia că întreaga viață a lui Teodor Codrescu a fost legată de această muncă³⁷.

Stau mărturie, în această privință, și cele 25 de volume din *Uricariul*, ca și spiritul său imens de sacrificiu. „Era un om — spunea Gheorghe Ghibănescu — care își da și bucățica de la gură, pentru a țirgii un document, un om care s-a resignat la trai și s-a închis numai în cercul tipografiei pentru a nu cîștiga nimica decît volumele de Uricar”. Și mai departe, apreciînd opera lui Codrescu, autorul „Suretelor și izvoadelor”, precum și a „Ispisoacelor și zapiselor”, Ghibănescu arată că opera istorică a celui ce a fost și slujitor al Arhivelor Statului, „a adus și va aduce un serviciu imens Istoriei României. Codrescu singur a făcut în Moldova cît o întreagă Academie”³⁸.

Pentru cei ce slujesc astăzi arhivele țării trebuie să se constituie în crez de conștiință și angajare aprecierea lui Teodor Codrescu: „O arhivă a țării trebuie să aibă drept scop să poată servi țării de glorie și de mîndrie pentru trecutul ei istoric și mai cu seamă autonomic, iar străinilor de admirare pentru vechile așezăminte”.

Se încheie astfel o perioadă, una din cele mai frumoase și semnificative, cea în care s-au pus temeliiile Arhivelor Statului din Moldova, s-a constituit fondul arhivistic de bază, s-a conturat o concepție și s-au elaborat acte normative care să asigure depunerea, organizarea și folosirea documentelor după principii riguroase, în condiții de conservare și evidență corectă.

³⁴ Ibidem, fond Secretariatul Statului, tr. 1764, op. 2013, dosar 2639, f. 9.

³⁵ Între anii 1850—1853 s-au adus spre păstrare la Arhivele Statului din Iași 151 transporturi de arhivă, cuprinzînd peste 6000 de dosare și condici, precum și numeroase și importante hrisoave.

³⁶ Gh. Ungureanu, *Vasile Alecsandri*, p. 58.

³⁷ D. Ivănescu, *Teodor Codrescu*, în *Figuri de arhiviști*, p. 67—84.

³⁸ Gh. Ghibănescu, „Teodor Codrescu — Revistă istorică”, Iași, nr. 1, octombrie 1915, p. 1.

Acum, în această perioadă, de doar 30 de ani, prin contribuția unor personalități de excepție din conducere, dar și a slujitorilor ei obișnuiți, Arhivele Statului se vor consacra definitiv și vor intra în conștiința neamului ca o instituție necesară, de mare valoare cultural-științifică și practică.

Arhivele Statului din Iași intrau în alt timp, cu alte elemente de confruntare, unele de mare dramatism, depășite cu mari eforturi, dar care au asigurat continuitatea instituției în spiritul tradiției înaintașilor.

Perioada, „cea de a patra în evoluția Arhivelor Statului”, este delimitată politic de cele 2 mari evenimente fundamentale ale istoriei noastre naționale. Unirea Principatelor, la 1859, și formarea statului național român modern și Unirea cea Mare, din 1918, ambele cu impact direct și asupra statutului instituției noastre, a conținutului activității arhivistice din Moldova.

Din punct de vedere structural-organizatoric, instituția noastră se află între cele două acte normative fundamentale: Regulamentul pentru organizarea Arhivelor Statului, intrat în vigoare la 31 octombrie 1862 și Legea pentru organizarea Arhivelor Statului din anul 1925³⁹. În interiorul acestei perioade vor fi amendate unele prevederi legislative privind activitatea arhivistică, fără a schimba esențial sensul și scopul activității Arhivelor Statului⁴⁰.

Potrivit Regulamentului din 1862, Arhiva Statului din București este organizată ca Direcție Generală, avînd în subordine Arhiva Statului din Iași, care urma să rămînă „provizoriu cu titlu de Arhivă sucursală în acel oraș, cu depozitele administrative și judecătorești. Personalul ei va fi compus de un cap și doi copişti. Ea își va urma serviciul după regulile în vigoare, sub administrarea Direcțiunii Generale a Arhivelor Statului București”⁴¹. Începînd din acest moment, Arhivele Statului din Moldova trec de la Ministerul Justiției la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Noua situație creată vechii instituții din Iași nu era deloc satisfăcătoare⁴². Titlul vechi de arhivist al statului, purtat cu atîta demnitate de Gheorghe Asachi, Vasile Alecsandri, G. Sion, Teodor Codrescu, dispăruse; fiind înlocuit de acela de „cap”. De altminteri, chiar existența instituției din Iași, se pare, era provizorie, urmînd ca toate materialele arhivistice mai importante să fie centralizate la București.

Mai multe ordine, care au urmat Regulamentului din 1862, oprău „Sucursala” din Iași să mai primească „actele desființatelor dregătorii de peste Milcov... acele acte fiind în categoria acelor menite a se transfera mai curînd sau mai tîrziu în București”. Mai mult, erau avute în vedere și toate actele care se păstrau în Arhivele din Iași dinainte de 1832.

În acest sens, se pronunță clar Ordinul Direcției cu nr. 166 din 20 martie 1863: „menirea ce-i este trasă prin decretul din oct. trecut se poate rezuma astfel: a despărți depozitele sucursalei în două părți, a strămuta o parte, care va cuprinde actele dregătoriilor din ținuturi în palatul statului și a transporta

³⁹ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 183—187 (anexa 27) și p. 205—210 (anexa 35).

⁴⁰ Este vorba de regulamentele din 1869 și 1872: care, spre deosebire de cel din 1862 prevăd: „În arhivele Statului se depun cu inventariu actele de interes public cari nu mai sînt trebuincioase ministerelor sau autorităților dependente de ministere. *Ibidem*, p. 193—196, 197—200). După acestea s-au condus Arhivele Statului pînă la Legea din 1925.

⁴¹ *Ibidem*, p. 196.

⁴² Arh. St. Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 462, f. 51.

la Direcția Generală din București cealaltă parte, care va cuprinde actele tuturor celorlalte dregătorii, administrative și judecătorești, toate actele vechi dinainte de Regulament (Regulamentul Organic-n.a.) și actele statului; în fine, a suspenda pentru înlesnirea acestor lucrări orice depunere de acte în sucursală”⁴³.

Astfel statuată și reglementată juridic, instituția noastră intra într-un con nefast de umbră, am putea spune de declin, de regres. Această stagnare totală a preluării de arhive, provizorie, deocamdată, încetinită mai târziu, au făcut ca la instituții să rămână multe documente importante, care cu timpul s-au distrus.

Perioada 1862—1900 este extrem de săracă în activitatea de preluare din această cauză. „Sucursala” din Iași nu avea nici suportul juridic care să-i confere autoritatea necesară, dar nici capacitatea organizatorică și materială pentru această activitate. Cu alte cuvinte, se ajunsese la situația că instituția nu-și mai putea îndeplini misiia pentru care fusese creată. Nici la Direcția Generală din București situația nu era mai bună, mai ales din lipsa spațiului suficient și a mijloacelor materiale.

Dramatismul aceluși timp, urmare a unor hotărâri nefirești este surprins de Sever Zotta, atunci când vorbește de „Jalnica tragedie a Arhivelor Statului”⁴⁴. Tezaurul arhivistic de la Iași, „păstrat cu sfințenie” de înaintași, era în pericol.

În iulie 1863, Direcția Generală din București hotăra ca arhivele de la Iași să fie transportate la București „cu care mari mocănești, bine învelite”. În răspunsul ei „Sucursala” arată că la Iași nu se găsesc astfel de mijloace „decît harabale mari evreiești, care încarcă tot atîta greutate cît și carele mocănești, adică de la 1200 pînă la 1500 ocă. Or, întreaga cantitate de arhivă ce trebuia transportată se ridica la o greutate de peste 25.000 ocă⁴⁵, iar călătoria ar fi durat 10—12 zile. Ar fi trebuit un transport de dimensiuni mari. Dar, potrivit mărturiilor harabagiilor, nu puteau merge decît 5—6 care odată, deoarece, pe la hanuri, nu se putea asigura nutrimentul necesar pentru toate harabalele deodată.

Avînd în vedere că documentele urmau a fi învelite cu rogojini, legate cu frînghii, transportate cu carele, timp îndelungat, că puteau interveni intemperiiile, tragem lesne concluzia la ce riscuri incalculabile se expuneau documentele din tezaurul țării.

Din fericire, pentru instituția noastră, acțiunea nu a mai avut loc. În primul rînd, datorită greutăților legate de transport și de inventarierea documentelor, problema a fost mereu amînată pînă în 1876. În acel an, a fost numită o comisie, cu misiunea de a se ocupa cu mutarea arhivei ieșene la București. Delegați ai Direcției, însărcinați cu lichidarea arhivei, au fost numiți la 25 februarie 1876 Samson Bodnărescu și C. Mumuianu. Lucrările comisiei erau suficient de avansate cînd, deodată, la 26 mai 1876, Ministerul de resort hotărî ca Arhiva să rămînă la Iași. Decizia era și în legătură cu

⁴³ Ibidem, f. 52.

⁴⁴ Sever Zotta, *op. cit.*, p. 227.

⁴⁵ Urmau a fi transportate la București fondurile și colecțiile: Divanul Împlinitor-Vistieria, Hătămănia, Comitetul Sănătății, Obșteasca Adunare dinaintea Regulamentului Organic, Ministerul de Interne, Marea Postelnicie (Ministerul de Externe), Ministerul Cultelor, Ministerul Justiției, Curtea Principiară, actele diplomatice, condicile vechi.

intervenția cetățenilor din Iași⁴⁶. Se încheia astfel, una din paginile de mare zăbucium din existența instituției noastre. Din păcate, nu era ultima.

Se știe că toate eforturile arhiviștilor, începînd cu Asachi, de a avea acea „o înadins cuviincioasă zidire” nu erau încă împlinite. Mereu transferată, în localuri improprii, arhiva este din nou găzduită în palatul administrativ, unde va suferi ireparabile pierderi, ca urmare a marelui incendiu din noaptea de 13 spre 14 ianuarie 1880.

Un manifest apărut, la Iași, la 15 ianuarie 1880, descrie proporțiile dezastrului: „Era o orgie, ca să zicem așa, nemaiauzită. Focul dura de la 7 ore dimineața și pe la 4 ore după 12 aruncarea dosarelor, condicilor și a întregilor arhive pe ferestre, continua și mai mare încă. Ei bine, arhivele ambelor secțiuni ale Curții de Apel, a celor 4 secțiuni ale tribunalului, Arhiva Statului unde erau mii de documente istorice au fost parte prefăcute în cenușă, parte aruncate pe ferști, împrăștiate filă cu filă, pierdute și sustrase”⁴⁷. Orice comentariu este inutil.

De abia în 1906, Dimitrie Onciul a pus, ferm, problema construirii unui local pentru Arhivele din Iași. Pentru că palatul administrativ trebuia să fie restaurat, Onciul a obținut, în cele din urmă, localul fostei mănăstiri Golia, unde Arhivele s-au mutat după efectuarea unor reparații în 1911. Era: penultima lor peregrinare.

Au venit anii grei ai războiului cînd orașul Iași, centru al rezistenței naționale, redevine Capitală „de facto” a țării. Iașul trebui să ocrotască arhivele evăcuate din București. Documentele, ambalate în 44 de lăzi, au fost primite la Iași, între 12—18 octombrie 1916, de Sever Zotta, care trimitea directorului general la 18 octombrie 1916, data sosirii ultimului transport, o adeverință de primirea acestora. În mai multe rînduri Onciul se va interesa de soarta documentelor trimise spre Iași: „doresc să știu cum se găsește partea atît de prețioasă din Arhiva de aici care ți-a fost dată în păstrare” (8 martie 1918) și „unde și în ce stare se află documentele ce ți-am trimis spre a fi păstrate la Arhiva din Iași?” (6 aprilie 1918)⁴⁸.

Activitatea Arhivelor din Iași, reintră din cel de-al doilea deceniu al veacului nostru într-un timp nou, care reamintește de vechile tradiții, odată cu numirea lui Sever Zotta ca șef al instituției. Nume de referință în cultura românească, devenit membru corespondent al Academiei Române, Sever Zotta va înobilă activitatea arhivistică de la Iași prin preocuparea sa de a dezvolta tezaurul existent, după declinul din cea de a doua jumătate a veacului trecut. Mai mult, el a stimulat dragostea și interesul pentru adunarea documentelor și la colaboratorii săi apropiați, pregătind astfel o veritabilă pleiadă de arhiviști de mare dăruire și profesionalism ce se vor afirma la Iași în perioada interbelică. Aici, la această veritabilă școală, s-a format și viitorul arhivist și director, Gh. Ungureanu, pe care l-a cunoscut în toamna anului 1926 și care i-a devenit, mai apoi „sprijinul meu moral și material”. Astfel, „pe tulpina fragedă a unei vieți, care putea să ia cine știe ce cale, a răsărit mugurele unei activități care a rămas de atunci și pînă astăzi legată de insti-

⁴⁶ Sever Zotta, *op. cit.*, p. 236.

⁴⁷ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 82.

⁴⁸ Teodor Bălan, *Cîteva scrisori ale lui Dimitrie Onciul către Sever Zotta*, în „Revista Arhivelor”, VI (1944—1945), nr. 2, p. 162.

tuția unde l-am cunoscut și am muncit un șir lung de ani lângă omul și arhivistul Sever Zotta”⁴⁹.

Înființarea muzeului municipal al orașului Iași, după 1921, tot în incinta Goliei și organizarea ședințelor Comitetului Societății de istorie și arheologie — la care participau Gh. Ghibănescu, Sever Zotta, N. A. Bogdan, T. T. Burada, Al. Băleanu, Mihai Costăchescu — tot la sediul Arhivelor din Iași, transformă instituția într-un centru cultural polarizator, un veritabil cenoacu al cercetării istorice din Iași.

Începînd cu anul 1925, activitatea Arhivelor Statului din Iași se desfășoară în cadrul „Legii pentru organizarea Arhivelor Statului”. În capitolul „Organizarea”, art. 5 se specifică: „Arhivele Statului vor avea o direcțiune generală cu sediul în București și 4 direcțiuni regionale cu sediile în Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți. Cînd necesitatea va cere, se vor putea înființa direcțiuni și în alte regiuni ale țării. . .” Referitor la zonele arondate Direcției din Iași a Arhivelor Statului, în același articol se subliniază: „Direcțiunea regională din Iași va păstra depozitele menționate la art. 2 de mai sus, de la autoritățile din cuprinsul fostului principat al Moldovei, afară de Basarabia și Bucovina (deci din județele Dorohoi, Botoșani, Iași, Fălțiceni, Neamț, Roman, Vaslui, Fălciu, Putna, Tutova, Bacău, Tecuci și Căvurlui)”⁵⁰.

Din păcate, Legea din 1925, bună în esență, a avut și aspectele ei negative, ceea ce i-a diminuat enorm puterea de influență. Una din anomaliiile principale a izvorit din faptul că ea nu a avut niciodată un Regulament de funcționare. Așa încît, paralel cu Legea, rămîne în vigoare și Regulamentul din 1872. Un asemenea climat confuz, din punct de vedere legislativ, a alimentat delăsarea și nepăsarea autorităților civile, bisericești și militare ale statului, ale județului și comunelor față de situația documentelor create.

Arhivele Statului n-au primit în nici un fel ajutorul cuvenit în activitatea lor. Chiar din 1925, Ministerul Instrucțiunii Publice a neglijat ca totul Arhivele Statului, lăsîndu-le fără fonduri, de care aveau neapărată nevoie, sau chiar aplicînd un regim de economii discriminatorii, rezolvînd această problemă prin reducerea fondurilor de la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

Își amintește de această perioadă grea Gh. Ungureanu, unul din arhiviștii acestui timp. „Scriitorul acestor rînduri a funcționat ca practicant în toamna anului 1926, apoi la 1 ianuarie 1927 numit copist la Arhivele Statului din Iași, adică a intrat în Arhive odată cu legea, încît cunoaște de aproape zbuciumul arhiviștilor și invocarea totdeauna a legii de organizare a Arhivelor din 1925, care rămînea, de cele mai multe ori, surdă și rece”⁵¹.

Într-adevăr, în toată perioada de după adoptarea legii din 1925, conducători și arhiviști ai instituției noastre au făcut mii de intervenții scrise pentru rezolvarea problemelor cu care se confruntau Arhivele Statului. S-au ridicat probleme de conținut ale activității arhivistice, de respectare a actelor normative, a îmbunătățirii condițiilor de muncă și de viață ale salariaților, atît de precare și în trecut.

Conținutul acestor intervenții se referea la buna păstrare a arhivelor de către instituții și la depunerea lor la Arhivele Statului, după împlinirea a 30

⁴⁹ Gh. Ungureanu, *Sever Zotta*, în *Figuri de arhiviști*, p. 232—233.

⁵⁰ *Istoricul Arhivelor Statului*, . . . , p. 206.

⁵¹ Arh. St. Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 462, f. 58.

de ani, respectarea instrucțiunilor privind selecționarea arhivelor, salarizarea funcționarilor, la obținerea de bani pentru reparația imobilelor în care se păstrau arhivele, pentru cumpărarea de materiale necesare muncii arhivistice, pentru plata cheltuielilor de transport a arhivelor care trebuiau depuse la Arhivele Statului, cât și a arhiviștilor care trebuiau să vadă la fața locului starea arhivelor.

Direcția regională a Arhivelor din Iași n-a făcut excepție de la aceste preocupări. Dimpotrivă, la Iași, cei care au răspuns de destinele instituției în perioada interbelică — Sever Zotta, Alexandru I. Băleanu și Gheorghe Ungureanu — au dat dovada unei înalte responsabilități și au acționat, prin numeroase forme și mijloace, pentru a determina autoritățile să manifeste receptivitate la doleanțele Arhivele Statului. Demersurile lor s-au încadrat într-un curent mai larg, de protest împotriva indiferenței factorilor guvernamentali și la care au participat oameni de cultură ai neamului.

Amintim, pentru valoarea de exemplu, aprecierile făcute, în acest sens, de către Gh. Ghibănescu, care arăta, încă din 1925, că legea trebuie să fie întărită și cu prevederea posibilităților materiale suficiente, afirmând că „obrazul subțire cu cheltuială se ține” și că statul „ar trebui să scoțoească în pungă”, dacă vrea, în adevăr, să creze ceva viabil și nu numai o spoială. „Nicăieri nu văd — afirma omul de cultură — că statul îndrumează pe adevărata cale a civilizației. . . Dacă miine s-ar aplica într-un mod literal legea actuală, cu localurile de astăzi, ar sta sute de mii de dosare în bătaia ploii, să se strice, căci nu avem localuri încăpătoare și cele care sînt, sînt insuficiente și rău-utilizate”. Cu astfel de situații s-au confruntat, din nefericire, și Arhivele Statului din Iași dar, în pofida greutăților, instituția noastră și-a continuat activitatea, cu mari eforturi, dar și cu realizări ce fac cinste înaintașilor noștri.

Astfel, în 1934, Sever Zotta, declară că „arhiva s-a îmbogățit cu numeroase documente, aduse, sub împrejurări dificile din diferite arhive provinciale”. La Birlad, în 1932, Gheorghe Ungureanu, arhivist, găsea, într-un subsol, documente vechi. Cu această ocazie s-au adunat la Iași peste 4000 de acte, unele din secolul al XV-lea. La Roman, în 1934, au fost găsite în podul clădirii tribunalului, într-o „grămadă de hîrtii netrebnice”, cum își amintește același Gh. Ungureanu, documente originale din secolul al XVI-lea. Ziarul „Dimineața” anunță în 4 februarie 1934, cum aceste documente au fost salvate de arhiviști de la o „distrugeré sigură”.

La fel, s-au găsit documente, numeroase și interesante, la Iași, Bacău, Huși, Fălticeni și Botoșani, unde un pergament de la Vasile Lupu, era inventariat printre „corpuri delicté”⁶². În majoritatea cazurilor, aceste documente erau transportate direct de arhiviștii ce le descopereau și care nu aveau la dispoziție nici un fel de mijloace bănești pentru deplasare, diurnă sau alte cheltuieli.

Conștienți de misiunea fundamentală a instituției Arhivelor Statului de dezvoltare și conservare a tezaurului arhivistic al țării, în condiții atit de grele, înaintașii noștri au adunat mereu noi și noi documente, spre împlinirea acesteia. Adunate, încă odată, puse în pericol, în 1944, cind clădirea ce le adăpostea a fost incendiată. Arhiviștii aflați atunci la datorie au dovedit un deosebit devotament și spirit de sacrificiu, acționînd pentru salvarea lor. Astfel, unele din arhivele vechi au fost scoase din depozite, în timp ce clădirea

⁶² Ibidem, f. 36.

ardea. Au ars, atunci peste 6000 m.l. rafturi și 6 depozite principale. În unul din depozite a ars o parte din dosarele poliției din Iași, din anii 1832—1917.

Urmează un alt episod dramatic al arhivelor ieșene: evacuarea, la adăpost, în sudul țării, lângă Pitești și în Gorj. Nenorocirile nu ocolesc arhivele evacuate. Din cele 31 de vagoane încărcate cu arhive, două au fost incendiate și distruse în triajul CFR București-Nord, de bombardamentul avioanelor.

Abia în 1947, au fost aduse din evacuare ultimile vagoane cu arhive și, treptat, au fost așezate în clădirea refăcută total abia în 1954. Aici documentele vor poposi pînă în anul 1977 cînd vor lua drumul spre dealul Copoului, în clădirea nou inaugurată. Sperăm ca aici să-și găsească, în sfîrșit, locul pe care timp de aproape un veac și jumătate l-au căutat în numeroase clădiri improprii și care le-au pus, de atîtea ori, în primejdie existența.

Pe baza datelor și informațiilor de care dispunem distingem direcțiile în care au acționat salariații Arhivelor din Iași, în perioada de după război. A fost mai întii, grija pentru asigurarea reîntoarcerii documentelor evacuate, în cele 2 transporturi: 1941, lângă Pitești în 1944 în județul Gorj. Operațiunea nu putea fi realizată în condiții corespunzătoare, fără repararea clădirii din Iași a Arhivelor, avariata în timpul războiului. De aceea, conducerea ieșeană a Arhivelor va face demersurile de rigoare în acest sens.

În aceste condiții de mare complexitate, cauzate de trecerea războiului peste vechea capitală a Moldovei, și care distrusese în proporție de peste 70% orașul Iași, arhiviștii ieșeni, în frunte cu Gheorghe Ungureanu, au continuat adunarea de documente. Chiar și în intervalul 1945—1948, cînd s-au făcut achiziții mai puține, din cauză că nici localul nu era terminat de reparat și o mare parte din materialele existente stăteau în lăzi, în patrimoniu Arhivelor au intrat peste 10000 de documente din secolele XV—XIX, de la fosta Fundație Ferdinand din Iași. Între acestea au fost și peste 100 de pergamante cu peceti. În anii următori, prin munca neobosită a arhiviștilor de căutare și cercetare, s-au descoperit și preluat noi documente.

Astfel, în 1951, s-au adunat peste 8000 de documente, în 1952 încă 10384 documente vechi, din care 24 erau din secolul al XV-lea, 68 din veacul al XVI-lea, 390 — sec. XVII, 1106 — sec. XVIII și 8796 din secolul al XIX-lea. În același an, au mai intrat în Arhivele din Iași și 89 de manuscrise⁵³. În același an, 1952, mai intrau în depozitele ieșene ale Arhivelor și 142.460 dosare, 1126 condiți, 44 stampe, 131 planuri și 1197 cărți. În anul 1953, se adăugau fondului arhivistic ieșean, depistate de către arhiviști, scotocitori, în sensul adevărat, ai tuturor podurilor și pivnițelor, încă 1737 documente din secolele XVI—XIX, 1312 manuscrise, 12.658 dosare, 100 registre, 39 planuri, 45 stampe și 345 cărți de specialitate.

Concluzionînd, folosim o statistică existentă a documentelor Arhivelor Statului din Iași, în care se evidențiază că, de la 1 ianuarie 1832 și pînă la 25 octombrie 1954, se adunaseră în tezaurul arhivistic al instituției, un număr de 169.244 documente⁵⁴.

⁵³ Datele sînt cuprinse în notările făcute de Gh. Ungureanu, directorul Arhivelor Statului din Iași în perioada respectivă.

⁵⁴ După genuri, documentele se clasificau în: 98.030 dosare judecătorești, 70.037 dosare administrative, 1177 acte publice.

În evoluția organizării instituției Arhivelor Statului, în legătură directă cu noile realități politice ale timpului apar noi modificări atât în privința subordonării cât și structural. Astfel, potrivit Decretului nr. 17 din 27 ianuarie 1951, Arhivele Statului trec de la Ministerul Învățămîntului Public la Ministerul de Interne. În acest an, 1951, prin Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 472, care stabilește atribuțiile și normele de funcționare, se abrogă Legea din 1925 și Regulamentul din 1872.

Arhivele din Iași se organizează acum ca serviciu regional, cu filiale în raioanele din Vaslui, Huși, Roman, ulterior Birlad. Din anul 1968, după noua organizare administrativ-teritorială a țării, Arhivele Statului din Iași devin filială, arondată la nivelul Județului Iași, subordonată Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Este indiscutabil că după război activitatea de la Arhivele Statului din Iași, în tot ceea ce este frumos și reprezentativ, este legată de contribuția unor oameni, unii de excepție, oameni în care dimensiunea arhivistului s-a întîlnit în chip fericit cu cea a cărturarului, sensibil la fenomenul cultural al cetății. O pleiadă care, conturîndu-se într-o autentică școală arhivistică, a asigurat perpetuarea tradiției, pe care s-au străduit și, în buna măsură au reușit, s-o înobileze.

Despre contribuția înaintașilor noștri în formarea și dezvoltarea tezaurului arhivistic național adunat și păstrat cu sfințenie la Iași despre această comoară, în sensul prezentării ei cititorilor mai pe larg, autorul acestui demers își propune să le dezvolte într-un număr viitor al revistei.

Cu speranța că această succintă retrospectivă va aduce noi lămuriri pentru cei ce doresc să cunoască mai bine istoricul Arhivelor Statului din Iași, această prezentare monografică se dorește și un omagiu pentru toți cei care, înaintea noastră, au slujit cu devotament și dăruire această nobilă profesie a arhivisticii românești.

Medalia „160 de ani de la înființarea Arhivelor Statului”

MARIA DOGARU

Bateria unei medalii, departe de a fi un simplu semn menit a marca trecerea unui anume timp de la un eveniment, constituie un act cultural cu deplină semnificație¹. Într-adevăr, privind retrospectiv perioada ce s-a scurs din epoca în care, pentru a se așterne o barieră în calea uitării, s-au emis însemne confecționate din metal, constatăm faptul că acestea au dobândit în timp atributul permanenței și puterea de a transmite un mesaj². Medaliile se dovedesc a fi, astfel, un puternic liant între generații, ele probează dorința urmașilor de a-și elogia înaintașii ale căror idealuri le-au preluat și doresc să le transmită mai departe posterității³.

Încadrându-se aceluiași scop, medalia închinată aniversării a 160 de ani de la înființarea Arhivelor Statului⁴ vorbește în limbaj plastic despre rolul instituției menite a păstra și valorifica tezaurul documentar național. Avînd forma rotundă, diametrul de 59 mm, grosimea de 5 mm, această

piesă, confecționată din tombac, la Monetăria Statului din București, a fost concepută la Direcția Generală a Arhivelor Statului, semnatară acestor rînduri propunînd elementele ce urmau a fi reprezentate, Eugen Popescu

¹ Gheorghe Buzdugan, *Medalia. Scurt istoric evolutiv*, București, 1936.

² Gheorghe Buzdugan, Gheorghe Niculiță, *Medalii și plachete românești*, București, 1971. Vezi și P. V. Năsturel, *Medalii și decorațiuni romane*, București, 1901.

³ Cristache Gheorghe, Maria Dogaru, *Revoluția română din 1848 reflectată în documente de metal*, București, 1988, p. 5–14.

⁴ Această instituție a luat ființă prin aplicarea prevederilor Regulamentului Organic, în mai 1831 în Țara Românească și în ianuarie 1832 în Moldova.

efectuînd desenul după care s-a executat stanța, iar Vasile Gabor⁵ fiind sculptorul modelator.

Pe aversul medaliei surprindem o scenă ce ne introduce în atelierul de lucru al scriitorului de documente de altădată. În centru se află un personaj purtînd vestimentație de epocă (haină lungă, iar pe cap un fes), stînd pe un scaun, lîngă o masă pe care se află un vas în care sînt plasate o pană și un alt instrument necesar la realizarea înscrisurilor. Personajul ține în mîna dreaptă un document pe care îl privește, iar în mîna stîngă o pană. Pe planul doi, în stînga, se zăresc două rafturi pline cu volume legate (condici), iar în dreapta faldurile perdelei⁶. În partea inferioară siglele V.G. (Vasile Gabor).

Cum se vede, este o reproducere după un izvor autentic. Într-adevăr, o astfel de reprezentare este desenată la fila 825 a condicii Mănăstirii Dintr-un Lemn, scrisă de Petrarhe Rîmnicanu în 1781⁷. Autorul acestei gravuri a subliniat, prin compoziția descrisă mai sus, „cunoașterea de carte” necesară celor care desfășurau astfel de activități⁸. Desigur, cei care au transcris documentele în condici au putut a le desluși, clasifica pe moșii și ordona cronologic — munca migăloasă și deosebit de pretențioasă — ca urmare a cunoștințelor pe care le posedau în domeniul limbilor de cancelarie, filologiei și normelor juridice proprii fiecărei epoci⁹. Transpusă pe medalia aniversară, această scenă relevă plastic importanța activității grămăticilor și a scriitorilor de documente, muncă ce nu putea fi prestată, la nivelul cerințelor, decît de cei care aveau o pregătire specială și o experiență îndelungată.

Compoziția descrisă mai sus este însoțită de un text dispus parțial în bordură (ROMÂNIA ARHIVELE STATULUI — 1831—1991), parțial în cîmp (160 ANI). Pe revers se află în centru o filacteră (pergament desfășurat), pe care s-a reprodus o frază plină de semnificație pentru slujitorii arhivelor: „... am păstrat cu sfințenie acest sanctuar al drepturilor compatrioților...”, urmată de semnătura celui căruia îi aparține, Gheorghe Asachi. Acest text este extras din cererea de demisie a arhivistului Principatului Moldovei, datată 27 septembrie 1849¹⁰. Rîndurile așternute odinioară de ilustrul om de cultură au devenit, pentru arhiviștii de azi, expresia adevăratei lor profesiuni de credință. Veghind ca izvoarele ce au străbătut veacurile, ajungînd pînă la noi, să fie transmise, mereu îmbogățite, celor

⁵ Talentatul artist plastic Vasile Gabor este autorul unor piese medalistice apreciate. Menționăm dintre acestea medalia dedicată omagierii lui Ștefan cel Mare, cele închinatelor unor personalități de frunte ale vieții cultural-științifice și politice românești (Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Ion Maiorescu, Nicolae Titulescu), ca și medalia menită a evoca un episod al revoluției române din decembrie 1989 (apărarea Televiziunii române).

⁶ Medalia reproduce doar o parte din desenul aflat în manuscrisul menționat. S-a renunțat, datorită spațiului restrîns, la a dona masă de lucru existentă în atelier, ca și la partea inferioară a gravurii, înfățișînd și alte instrumente necesare profesiei grămăticilor. Vezi Emil Virțosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968 (Capitolul II — „Elementele materiale ale scrierii”).

⁷ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 445, f. 825.

⁸ Gravura este reprodusă în albumul *Mărturi ale trecutului*, București, 1981, p. 154.

⁹ Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, în *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 32—47.

¹⁰ Gheorghe Ungureanu, *Figuri de arhiviști români. Gheorghe Asachi, 1788—1869*, București, 1969, p. 217.

ce vin, arhiviștii pun la îndemina celor interesați, a publicului larg, tezaurul național documentar, dovada originalității civilizației românești¹¹.

În partea dreaptă a medaliei, umplind spațiul dintre pergament și marginea piesei, s-a gravat un cap dublu, imagine ce-l desemnează pe zeul Ianus, emblema Consiliului Internațional al Arhivelor¹². Desigur, organismul mondial care asigură colaborarea internațională în domeniul păstrării, conservării și valorificării patrimoniului umanității în materie de arhive, nu și-a instituit întîmplător însemnul ce-l reprezintă. Căutările în ceea ce privește adoptarea unei embleme care să redea plastic bogăția și valoarea arhivelor, s-au fixat la zeitatea menționată după o îndelungată și matură chibzuință. Desigur, pentru a putea descifra semnificația însemnului menționat, trebuie să deslușim în mitologie rolul acestei divinități.

Ianus este unul dintre zeii cei mai vechi și mai caracteristici ai religiei romane, venerarea sa datînd încă din epoca fondării Romei; în timpul regelui Numa i se închinau ofrande în Regia¹³. Pentru latini, acest zeu semnifica, în primul rînd, „dies”, respectiv ziua și lumina, cerul luminos. El era, în același timp, Dumnezeu originii și începuturilor tuturor lucrurilor. Avînd astfel de atribute, lui Ianus i s-a recunoscut calitatea de „portar celestru”, el era deci cel care deschidea și închidea porțile cerului. De această zeitate este legată și trecerea cu dublă față, care a devenit arcul de triumf.

O altă semnificație a acestei divinități este aceea de păzitor al „porților”. Conform tradiției, porțile cetăților nu trebuiau închise decît atunci cînd domnea pacea absolută, respectiv atunci cînd toți cetățenii lor se aflau în interiorul așezării.

Numele și cultul lui Ianus sînt totodată legate de începuturile navigației comerciale. Avînd în vedere aceste atribute, romanii au dat numele acestei divinități lunii cu care începe anul, recunoscîndu-se, o dată în plus, faptul că Ianus este zeul genezei și al nașterii, el fiind răspunzător de perioadele capitale din viața oamenilor. În viața privată a fiecărui roman, acest zeu, menit a „deschide porțile”, semnifica, în ansamblu, deschiderile prin care lumina pătrundea în case, cum Vesta era zeița focului care arde în cămine.

Din punct de vedere al reprezentării grafice, atributele acestui zeu au fost redată prin imagini ce se pot încadra în mai multe tipuri. Arta naivă l-a reprezentat printr-un cap dublu și bărbos, așa cum îl avem pe cele mai vechi monede republicane romane, imagine completată uneori cu o proră. În alte izvoare, Ianus este înfățișat sub forma unui personaj pedestru, ținînd în mîna stîngă o cheie, iar în cea dreaptă un baston. Se cunosc, de asemenea, și unele reprezentări în care, alături de Ianus a fost plasată zeița Cardea, zeitate care personifică punctele cardinale. Cea mai amplă compoziție, făcînd aluzie la atributele lui Ianus, o întîlnim pe monede emise în timpul împăratului Commodus (180–192). Pe o față a acestor izvoare metalice surprindem un personaj pedestru, cu o față cu barbă și alta fără barbă, ținînd într-o mîna un baston, cealaltă mîna fiind sprijinită pe un arc prin care ies cele patru anotimpuri. Această imagine este completată cu figura

¹¹ În legătură cu evoluția acestei instituții vezi *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831–1956*, București, 1957, p. 1–145.

¹² Organism internațional, constituit în 1948, sub egida UNESCO, în vederea stimulării preocupărilor privind conservarea, organizarea și valorificarea documentelor de arhivă.

¹³ Date în legătură cu această zeitate se găsesc în *La grande encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*, vol. XXI, Paris, f.a., p. 17–18.

unui copil purtînd cornul abundenței, evocînd desigur anul nou, pe care toate popoarele, din toate vremurile, îl doreau mai bogat.

Revenind la reprezentarea de pe medalia dedicată aniversării a 160 de ani de la înființarea Arhivelor Statului din România constatăm, cunoscînd semnificația tuturor figurilor incluse, că se relevă prin intermediul codurilor plastice, locul și rolul acestei instituții — încadrată în organisme internaționale de profil — în viața socială. Compoziția de pe cele două fețe transpune în imagini adevărul conform căruia documentele, „glasul viu al vremurilor de odinioară”¹⁴, cum le definea savantul Nicolae Iorga, stau la baza tuturor prefacerilor, ele aduc o importantă contribuție în concretizarea fiecărui pas pe care omenirea îl face în drumul spre progres. Izvor al cunoașterii, ele pot fi asemuite divinității ce deschide porțile, aducînd lumina fără de care nu se poate concepe viața.

---

¹⁴ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în: *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 3.

DIN ISTORIA ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

Izvoare privitoare la arhivele Daciei Romane

VASILE MANOLE

A. Introducere

Orice organizare statală presupune existența unor arhive. Probabil că Dacia, la fel ca și vechile formații statale din Egipt și Orient, va fi dispus de arhive, cel puțin din vremea lui Burebista, dar, din păcate, nu există nici cea mai mică mărturie în acest sens, totul reducându-se la simple presupuneri pe bază pur logică.

Instaurarea stăpînirii romane (106 p. Chr.) a însemnat pentru Dacia un progres pe toate planurile. Imperiul roman a dispus de o variată rețea de instituții, care creau o cantitate importantă de documente de cele mai diverse naturi. În afara arhivelor din Roma și Italia, care erau cele mai mari și mai însemnate, fiecare provincie — și Dacia la fel ca oricare alta — își avea propriile arhive, create de instituțiile ce funcționau pe teritoriul său.

Prezenta lucrare are drept țel să completeze un studiu mai vechi¹, prin strîngerea la un loc a tuturor izvoarelor privitoare la arhivele Daciei romane (secolele II — III p. Chr.). Fiecare text latin este însoțit de indicarea sursei (surselor) și de traducerea în limba română, iar în încheiere sînt prezentate lista funcțiilor de creatori și păstrători de acte atestați în Dacia, precum și bibliografia utilizată.

Toate izvoarele, cu excepția a patru dintre ele, sînt de natură epigrafică. Cea mai importantă excepție este un text din *Historia Augusta, Vita Marci*, care prezintă o importanță deosebită pentru istoria arhivelor romane, nu numai din Dacia, ci din întregul imperiu (nr. 1). Celelalte trei excepții sînt tăblițe cerate descoperite la Alburnus Maior (azi Roșia Montană) și la Deusara (lîngă Roșia Montană), care cuprind acte privitoare la constatarea dizolvării unui colegiu de ajutor mutual (nr. 73), la vînzarea-cumpărarea unei case (nr. 74) și la un împrumut de bani (nr. 75).

Celelalte izvoare sînt, în majoritate, inscripții votive (circa 56%) și funerare (circa 32%), la care se adaugă inscripții puse în sănătatea unor împărați sau guvernatori provinciali (5%), o diplomă militară (nr. 42) și o listă de militari (nr. 81).

Documentele au fost grupate după criteriul teritorial, pe localități. Zdrobitoarea majoritate se referă la zona Transilvaniei (circa 86%, provenite mai ales din Sarmizegetusa, Apulum, Ampelum și Potaissa), cele din Banat și Oltenia fiind foarte puține (cite 7%, în primul rînd de la Tibiscum și Romula).

¹ Vasile Manole, *Arhivele din Dacia romană*, în „Revista Arhivelor”, anul LVII (1980), vol. XLII, nr. 2, p. 186 — 193.

Referirile mai mult sau mai puțin directe la arhive ca instituție sînt foarte puține. Cele mai interesante și mai ample sînt cuprinse în documentul nr. 1, care ne sugerează o imagine a complexelor și amplelor arhive ale administrației provinciale. Se adaugă apoi singura mențiune a unui depozit de arhivă (*tabularium*) la Drobeta (nr. 101).

În toate celelalte cazuri, izvoarele menționează doar funcții de creatori, mînuitori și păstrători de acte. Precizăm că termenii latini care desemnează aceste funcții nu au echivalenți absolut exacti ca arie de competență și semnificație în limba română, motiv pentru care i-am folosit și în traducerea românească, iar între paranteze am dat unul sau mai mulți termeni explicativi în limba română.

Pe baza acestor funcții, se poate deduce existența în Dacia romană a celor mai diverse tipuri de arhive: administrative, economice (fiscale, vamale, miniere, domeniiale), militare, ale transportului oficial, templelor, colegiilor, precum și particulare.

Toți acești creatori, mînuitori și păstrători de acte se bucurau, datorită funcțiilor lor, de multă putere și influență, indiferent de statutul lor juridic (în majoritate erau sclavi și liberi), lucru dovedit de stărea lor materială bună, care le permitea înălțarea de temple și statui votive (cu titlu de exemplu, nr. 21, 67, 69).

Din punct de vedere etnic, mulți proveneau din afara Daciei. Între ei se întîlnesc cazuri concrete de oameni originari din Asia Mică (nr. 43, 69, 94), din Palmyra (nr. 91) sau din Syria (nr. 66, 68), la care se adaugă un număr impresionant de purtători de nume grecești (cei mai mulți din aceștia erau orientali). Însă trebuie subliniat și prezența localnicilor (nr. 38 și 39), precum și proporția masivă a purtătorilor de nume romane (circa 65% din total).

Relația arhive-public este și ea oglindită în izvoare, deși într-o măsură restrînsă (nr. 1, 73).

B. Textul izvoarelor²

1. Vita Marci, ed. B. G. Teubner (1955), 9, 7—9.

Inter haec liberales causas ita munivit, ut primus iuberet apud praefectos aerarii Saturni unumquemque civium patos liberos profiteri intra tricen-

² În vederea economisirii spațiului, în cazul unor surse documentare mai frecvent citate, am folosit următoarele abrevieri:

ACMIT = „Anuarul Comisiunii monumentelor istorice”, Secția pentru Transilvania, Cluj.

AMN = „Acta Musei Napocensis”, Cluj-Napoca.

An. ép. = „Année épigraphique”, Paris.

C.I.L. = *Corpus Inscriptionum Latinarum. Consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae, Berolini, 1863—1960, vol. I—XVI.*

DS = Darømberg, Ch.-Saglio, Ed., *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, 1877—1929, vol. I—V.

I.D.R. = Rüssu, I. I. și colaboratorii, *Inscriptiones Daciae Romanae*, București, 1975—1977, vol. I—III.

Macrea = Macrea M., *Viața în Dacia romană*, București, 1969.

MCA = „Materiale și cercetări arheologice”, București.

RE = *Pauly's Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung, herausgegeben von Georg Wissowa, fortgeführt von Wilhelm Kroll, Karl Mittelhaus und Konrad Ziegler, Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen. 1. Reihe, I—XIV Band. 2. Reihe, I—VIII Band. Supplementbände, I—XII, Stuttgart, 1893—1970.*

SCIV(A) = „Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)”, București.

Tudor = Tudor, D., *Istoria sclavaului în Dacia romană*, București, 1957.

simum diem nomine inposito per provincia tabulariorum publicorum usum instituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romae apud praefectus aerarii, ut, si forte aliquis in provincia natus causam liberalem diceret, testationes inde ferret. atque hanc totam legem de adsertionibus firmavit aliasque de mensariis et au(c)tionibus tulit.

Traducere: În vremea aceasta (în vremea operațiilor militare din Armenia împotriva partilor) a întărit atât de mult libertatea civilă, încît cel dintîi a poruncit ca fiii tuturor cetățenilor să fie declarați la prefectii tezaurului lui Saturn, în termen de 30 de zile de la naștere, cu numele ce li s-a dat. În provincii a înființat posturi de funcționari publici pentru întocmirea actelor de stare civilă, așa cum erau la Roma prefectii tezaurului, ca să se poată constata oricînd originea fiecăruia, astfel încît, dacă cineva născut în provincie avea vreun proces în materie de libertate civilă, să poată aduce acte doveditoare. A întărit această lege și în legătură cu eliberările din sclavie și a dat altele noi pentru reglementarea operațiilor bancare și a vinzărilor la licitație.

SARMIZEGETUSA

(com. Sarmizegetusa, jud. Hunedoara)

2. C.I.L. III 1466 = Tudor, Sclav., p. 251, nr. 50.

D(is) M(anibus). Alliano Aug(usti) n(ostri)
ser(vo) vern(ae) vix(it) an(nis) VI m(ensibus) IX dieb(us) XXII.
Constantinus Aug(usti) lib(ertus) adiut(or) tabul(arii) pater.

Traducere: Zeilor Mani. Lui Allianus, sclav născut în casa împăratului nostru, (care) a trăit 6 ani, 9 luni, 22 zile. Constantinus tatăl, libert al împăratului, ajutor de tabularius (de șef de birou, oficiu) (a pus monumentul).

3. C.I.L. III 1467 = Tudor, Sclav., p. 250, nr. 44.

D(is) M(anibus). M(arco) Aur(elio) Onesimo, Carpion Aug(usti) lib(ertus)
tabul(arius) filio dulcissimo...

Traducere: Zeilor Mani. Lui Marcus Aurelius Onesimus, fiul foarte plăcut, Carpion, libert al împăratului, tabularius (șef de oficiu, de birou) (a pus acest monument)...

4. C.I.L. III 1468 = Tudor, Sclav., p. 245, nr. 16.

D(is) M(anibus). Aureliae Respectae rarissim(ae) femina(e), Herculanus
Aug(ustorum) n(ostorum) duorum vern(a) adiut(or) tabul(arii) coniug(i).

Traducere: Zeilor Mani. Soției Aurelia Respecta, foarte distinsă femeie, Herclanus, sclav născut în casa celor doi împărați ai noștri, ajutor de tabularius (de șef de birou sau oficiu) (a pus acest monument).

5. C.I.L. III 1469 = Tudor, Sclav., p. 247, nr. 27.

D(is) M(anibus). Aureliae Victoriae incomparabili feminae Fortunatus
[Aug(usti) lib(ertus) adiut(or) tabul(arii) coniugi karissimae; h(oc) m(onu-
mentum) h(eredem) n(cn) s(quetur).

Traducere: Zeilor Mani. Aureliei Victoria, neasemuită femeie; Fortunatus, libert al împăratului, ajutor de tabularius (de șef de birou sau oficiu), (a pus monumentul) soției prea iubite. Moștenitorii nu se pot atinge de acest monument.

6. C.I.L. III 1470 = 7974 = Tudor, Slav., p. 246, nr. 23.

[Memoriae Valen]ti[nae Aug(usti) n(ostri)] ver[nae vix(it)] ann(is) X m(ensibus) [V Va]lentinus qui [et] Potinianus [Au]g(usti) n(ostri) vern(a) libr(arius) [ab] instrum(entis) cen[s]ualibus et [Cas]sia Rogata [filiae k]aris-sin(ae).

Traducere: În amintirea Valentinei, sclavă născută în casa împăratului nostru, (care) a trăit 10 ani, 5 luni; Valentinus, zis și Pontinianus, sclav născut în casa împăratului nostru, librarius (secretar — registrator) însărcinat cu registrele de cens, și Cassia Rogata (au pus monumentul) fiicei lor prea iubite.

7. C.I.L. 1471 = Tudor, Slav., p. 248—249, nr. 35.

[P(ublius) A]jel(ius) Sept(imius) Audeo qui et Maxi[mus] vet(eranus) ex(centurione) n(umeri) P(almyrenorum) O(ptatianensium) vixit ann(is) LX. [A]jel(ius) Sept(imius) Romanus mil(es) leg(ionis) XIII G(eminae) [a] diut(or) offic(ii) coruic(ulariorum) et Septimia [Se]ptimina quae et Revocata fil(ia) et[C]ornelia Antonia uxor heredes [p]onendum curaverunt cura agent(e) Septimio Asclepiade aug(ustale) col(oniae), liberto eius.

Traducere: Publicus Aelius Septimius Audeo zis și Maximus, veteran fost centurion al numerus-ului de palmyreni de la Optatiana, a trăit 60 ani. Aelius Septimius Romanus, soldat al legiunii XIII Gemina, ajutor al biroului corniculariilor (secretar, sergent-furier), și Septimia Septimina zisă și Revocata, fiică, și Cornelia Antonia, soție, (toți) moștenitori, au îngrijit să se pună (monumentul) prin grija lui Septimius Asclepiades, augustal al coloniei, libert al lui.

8. C.I.L. III 1477 = 7979

D(is) M(anibus). C(aii) Iul(ii) Sabini mil(es) leg(ionis) XIII G(eminae) librarius a rationibus vix(it) an(nis) XXX. C(aius) Iul(ius) Valens II viri(ure) d(icundo) et Cominia Florentina parentes infelicissimi.

Traducere: Zeilor Mani. Lui Caius Iulius Sabinus, soldat al legiunii XIII Gemina, librarius (secretar-registrator) însărcinat cu contabilitatea, (care) a trăit 30 ani, Caius Iulius Valens, duumvir care împarte dreptatea, și Cominia Florentina, părinți prea nefericiți (au pus monumentul).

9. C.I.L. III 1512.

Valeria Cara vix(it) an(nis) XXIX. T(itus) Flavius Aper scribe col(oniae) Sarm(izegetusae) coniugi rarissimae.

Traducere: Valeria Cara a trăit 29 ani. Titus Flavius Aper, secretar al coloniei Sarmizegetusa (a pus monumentul) prea deosebitei (sale) soții.

10. C.I.L. III 7912 = Tudor, Slav., p. 245, nr. 20.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) aeterno pro salute Ianuari(i) Aug(usti) vernac sau servi ex arcar(io) et Vitiae Threptes eius Fl(avius) Bellicus ex voto.

Traducere: Lui Jupiter cel foarte bun, foarte mare (și) veșnic, pentru sănătatea lui Ianuarius, (sclav sau sclav născut în casă) al împăratului fost arcarius (căsier), și a (soției) sale Vitia Threptes, Flavius Bellicus (a pus închinarea) conform făgăduinței.

11. C.I.L. III 7914.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) aetern(o) T(itus) Fl(avius) Aper scrib(a) col(oniae) ex voto.

Traducere: Lui Jupiter cel foarte bun, foarte mare (și) veșnic, Titus Flavius Aper, secretar al coloniei (a închinat) conform făgăduinței.

12. C.I.L. 7919 = Tudor, Sclav., p. 245, nr. 18.

[Iovi?] et Neptuno [dis] magnis sacr(um). [Philo]musus Augus[ti] n(ostri) ad] iut(or) tabul(arii) [votu]m s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Închinare marilor zei Jupiter (?) și Neptun. Philomusus, ajutor de tabularius (de șef de birou sau oficiu) al împăratului nostru, făgăduința a îndeplinit-o bucuos după merit.

13. C.I.L. III 7922 = Tudor, Sclav., p. 245, nr. 19.

Cautopati sac(rum) Synethus adiut(or) tabul(arii) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Închinare lui Cautopates. Synethus, ajutor de tabularius (de șef de birou sau oficiu), făgăduința a îndeplinit-o bucuos după merit.

14. C.I.L. III 7938 = Tudor, Sclav., p. 246, nr. 22.

Nabarze deo pro sal(ute) Ampliati Aug(usti) n(ostri) disp(ensatoris) et sua suorumq(ue) omnium Protas vikar(ius) eius.

Traducere: Zeului Nabarze, pentru sănătatea lui Ampliatus, dispensator (casier-contabil) al împăratului nostru, și a sa și a tuturor a lor săi, Protas, locțiitorul său (a pus monumentul).

15. C.I.L. III 7939 = Tudor, Sclav., p. 250, nr. 43.

S(oli) i(nvicto) M(ithrae) Carpion Aug[us]ti lib(ertus) tabularius provinc(iae) [Da]ciae Apulensis v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Soarelui neînvins Mithra, Carpion, libert al împăratului, tabularius (șef de birou sau oficiu) al provinciei Dacia Apulensis făgăduința a îndeplinit-o bucuos după merit.

16. C.I.L. III 7949 = Tudor, Sclav., p. 247, nr. 26.

....sor....inae....[servu]s (?) vil(icus).

Traducere: ....sor....inae....sclav (?) intendent.

17. C.I.L. III 7955 = Tudor, Sclav., p. 250—251, nr. 45.

Deo sa[ncto] Malagbe[l(i)] pro salut[e] imp(eratoris) C]aes(aris) M(arci) Aurel(i) Sev[er]i Al[exandr]i Pii Fel(ici) Aug(usti) et Iuliae Ma[meae] Augustae matri Aug(usti) n(ostri) et castrorum Primitivos Aug(usti) lib(ertus) tabularius prov(inciae) Dac(iae) Apulens(is) posuit.

Traducere: Sfântului zeu Malagbel, pentru sănătatea lui Caesar Marcus Aurelius Severus Alexander piosul, fericitul, augustul și a Iuliei Mamaea Augusta, mama împăratului nostru și a castrelor, a pus (monumentul) Primitivos, libert al împăratului, tabularius (șef de oficiu sau birou) al provinciei. Dacia Apulensis.

18. C.I. . III 7975 = Tudor, Sclav., p. 252, nr. 52.

D(is) M(anibus). Aurel[io] Cimioni qui vi[xit] an(nis)...] m(ensibus) VI d(iebus) XI Sinda [scr]iba(?) t[abul]a[r(ii)] v(ivus) [f(ecit)] filio dulcissi(mo) et pienti/s/simo.

Traducere: Zeilor Mani. Lui Aurelius Cimio, care a trăit... ani, 6 luni, 11 zile. Sinda, secretar (?) de tabularius (de șef de birou sau oficiu), în viață (fiind), a făcut (acest monument) fiului prea plăcut și prea pios.

19. C.I.L. III 12580 = An. ép. 1912, nr. 303.

Deo Malagbeli T(itus) Fl(avius) Aper scrib(a) col(oniae) ex voto.

Traducere: Zeului Malagbel (a închinat) Titus Flavius Aper, secretar al coloniei, conform făgăduinței.

20. An. ép. 1913, nr. 49 = Dacia, VII — VIII, 1937—1940, p. 310.

Meni Cilvastian(o) G(aius) Petr(oni)us Iustus com(icularius) proc(uratoris) ex voto.

Traducere: Lui Men Cilvastianus, Gaius Petronius Iustus, cornicularius (secretar, sergent-furier) al procuratorului, (a pus acest monument) conform făgăduinței.

Notă: Epitetul Cilvastianus al zeului microasiatic Men derivă, după cîte credea C. Daicoviciu, de la numele localității Kolbasa sau Kilbos din Pisidia Cf. Dacia, VII — VIII), 1937— 1940, p. 310.

21. An. ép. 1913, nr. 50 = Tudor Sclav., p. 246, nr. 24.

Caelesti virginia Aug(ustae) sacr(um). Nemesianus Caes(aris) n(ostri) servos librarius templum a solo pecunia sua ex voto fecit.

Traducere: Închinare către Caelestis virgo Augusta. Nemesianus, sclav al împăratului nostru, librarius (secretar-registrator), a făcut templul din temelii pe cheltuiala sa, conform făgăduinței.

22. An. ép. 1933, nr. 17 = 1930, nr. 139 = Tudor, Sclav., p. 245, nr. 17.

Deae Caelesti sacrum. Liberalis Aug(usti) n(ostri) verna adiut(or) tabul(arii) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Închinare către Dea Caelestis. Liberalis, sclav născut în casa împăratului nostru, ajutor de tabularius (de șef de birou sau oficiu), făgăduința a îndeplinit-o bucuros după merit.

23. An. ép. 1959, nr. 301 = Tudor, Sclav., p. 246, nr. 25 = ACMIT II, 1929, p. 313.

[Deo? Mala <la> gbeli Epipodius Aug(usti) n(ostri) verna vilicus v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Zeului (?) Malagbel, Epipodius, sclav intendent născut în casa împăratului nostru, făgăduința și-a îndeplinit-o bucuros după merit.

24. An. ép. 1959, nr. 303 = Tudor, Sclav., p. 248, nr. 34 = MC I, 1953, p. 67, nr. 10.

D(is) M(anibus). C(aiae) Turpillae vix(it) [an(nis)]... itene Caro Caes(aris) n(ostri) v[ernae] vix(it) an(nis)... Herculanus Aug(usti) lib(ertus) adiut(or) tab(ularii) uxori et filio benemerent(ibus) fecit.

Traducere: Zeilor Mani. Caiei Turpilla, (care) a trăit... ani, asemenea lui Carus, sclav născut în casa împăratului nostru, (care) a trăit... ani; Herculanus, libert al împăratului, ajutor de tabularius (de șef de oficiu sau birou), a făcut (acest monument) soției și fiului care au bine meritat.

25. Tudor, Slav., p. 246, nr. 21 = Dacia, I, 1924, p. 249, nr. 1.

G[enio? Daci]ae (?) fel[i]cis? et] genio dom(us) divinae Diogenes Euty-
chetis Aug(ustorum) n(ostorum trium) disp(ensatoris) vik(arius) v(otum)
s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Geniului (?) Daciei (?) fericite (?) și geniului casei imperiale;
Diogenes, locțiitorul lui Eutyches dispensator (casier-contabil) al celor trei
împărați ai noștri, făgăduința a îndeplinit-o bucuros după merit.

26. AMN, XII, 19'5, p. 159.

Liberto Patri Aug(usto) sac(rum) L(ucius) Apul(eius) Marcus dec(urio)
col(oniae) quaest(or) porticus cum cubiculus a vi/i/ hostium exustos pecunia
sua ob scribatum restituit permittente ordine.

Traducere: Închinare lui Liber Pater Augustus. Lucius Apuleius Marcus,
decurion al coloniei, cvestor, a restaurat pe cheltuiala sa, după rinduiala în-
credințată, deoarece era scribatus (șef al cancelariei?), porticul cu odaia, arse
din cauza atacului dușmanilor.

27. AMN, XII, 1975, p. 170, nr. 3.

Min[er]vae A[ug]ustae] M(arcus) Aur[el]ius] Val (...) m[a]g[ister]
[k(ampi)] (?) acta[r]ius] L(ucii) Pa[...leg(ati) leg(ionis)...?].

Traducere: Minervei Augusta, Marcus Aurelius Val... comandantul
cîmpului (?), actarius (contabil intendent) al lui Lucius Pa...legatul le-
giunii (?)...

28. AMN, XII, 1975, p. 170, nr. 4.

....Aug(ustae) sac(rum) A[ug]usti] liber[tus] adiut(or)?
tab]ul(arii) tem[plum]... ob] hon[orem]... um...

Traducere: Închinare .... Augustei, libertul împăratului ajutor (?)
de tabularius (de șef de birou sau oficiu), templul ..... din cauza cinstitii
.... um....

29. N. Igna, Cultul lui Esculap și al Higiei, cu specială privire la Dacia
Superioară, Cluj 1935, p. 92, nr. 104 = IDR, III, p. 144.

[Eutyche]s Aug(usti) lib(ertus) [adiutor] tabul(arii).

Traducere: Eutyches, libert al împăratului, ajutor de tabularius (de
șef de birou sau oficiu).

APULUM

(Alba Iulia, jud. Alba)

30. C.I.L. III 987 = Tudor, Slav., p. 254, nr. 61.

Numiru Aesculapi et Hygiae pro salute dominor(um) n(ostorum)
Aug(ustorum duorum) Antrocius verna ipsor(um) ex disp(ensatore) posuit.

Traducere: Zeului Esculap și Higiei, pentru sănătatea celor doi împă-
rați, stăpînii noștri, Antrocius, sclav născut în casa acestora, fost dispensator
(casier-contabil), a pus (acest monument).

31. C.I.L. III 980 = Tudor, Slav., p. 254, nr. 65.

Aesculapio et Hygiae pro salute sua suorumq(ue), Carpion Aug(usti)
lib(ertus) tabularius provinciae Apulensis.

Traducere: Lui Esculap și Hygiei, pentru sănătatea lui și a lor săi Carpion, libert al împăratului, tabularius (șef de oficiu sau birou) al provinciei (Dacia) Apulensis, (a închinat acest monument).

32. C.I.L. III 1029 = Tudor, Sclav., p. 253, nr. 58.

Herculi invicto pro salut(e) Iuliorum Callistus eorum v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Lui Hercule neînvingul, pentru sănătatea Iuliilor, Callistus (sclav) al lor, făgăduința a îndeplinit-o bucuros după merit.

Notă: Se pare că este vorba de frații Iulii, arendași ai vămii Illyricului. Callistus va fi fost sclav al lor. De altfel, cf. nr. următor.

33. C.I.L. III 1085 = Tudor, Sclav., p. 253, nr. 60.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) conservator(i) Callistus Aug(usti) nostri verna dispensator et Cornelia eius, pro se et suis.

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun, foarte mare (și) păstrător, Callistus, sclav născut în casa împăratului nostru, dispensator (casier-contabil), și (soția) sa Cornelia, pentru ei și ailor (au pus monumentul).

34. C.I.L. III 1099.

Pro sal(ute) Aug(ustorum) Mart(i) conser(vatori) P(ublius) Ael(ius) Rufinus [a]diutor off(icii) rat(ionum) vovit; co[r]nic(ularius) prae[f(ecti)] kastr(orum) leg(ionis) XIII G(eminae) v(otum) l(ibens) p(osuit).

Traducere: Pentru sănătatea împăraților, Publius Aelius Rufinus ajutor al biroului conturilor, a făgăduit (o închinare, un monument) lui Marte păstrătorul; cornicularius (secretar, sergent-furier) al prefectulu castrelor legiunii XIII Gemina făgăduința bucuros a pus.

35. C.I.L. III 1105.

Minervae Tib(erius) Iulius Novianus libr(arius) leg(ati) posuit.!

Traducere: Minervei, Tiberius Iulius Novianus, librarius (secretar registrator) al legatului, a pus (această închinare).

36. C.I.L. III 1106

Minerv[ae] sancta[e] Celerin[ius] Valerian[us] cornicul[ar(ius)] co(n)s(ularis).

Traducere: Minervei cea sfântă, Celerinius Valerianus, cornicularius (secretar, sergent-furier) consular (a închinat).

37. C.I.L. III 1166

M(arcus) Marcellus librarius leg(ati) v(otum) s(olvit) m(erito).

Traducere: Marcus Marcellus, librarius (secretar-registrator) al legatului, făgăduința a îndeplinit-o după merit.

38. C.I.L. III 1181 = Tudor, Sclav., p. 252, nr. 55.

P(ublio) Ael(io) Antipatro Marcello eq(uiti) R(omano) dec(urioni) col(oniae) Ap(uli) filio P(ubl(i) Ael(ii) Antipatri a mil(itiis) et IIvir(alis) col(oniae) s(upra) s(criptae) et adoptivo P(ubl(i) Ael(ii) Marcelli v(iri) e(gregii)

ex praef(ecto) legion(um) VII Claud(iae) et I Adiut(ricis), Dades et Filetus actor(es).

Traducere: Lui Publius Aelius Antipater Marcellus, cavaler roman, decurion al coloniei Apulum, fiul lui Publius Aelius Antipater din ordinul equestru și duumvir al coloniei mai sus scrise și (fiu) adoptiv al lui Publius Aelius Marcellus, bărbat ales, fost prefect al legiunilor VII Claudia și I Adiutrix, Dades și Filetus, actori (împuțerniciți, administratori) (au pus monumentul).

39. C.I.L. III 1182 = Tudor, Slav., p. 253, nr. 56.

Publiae Aeliae Iulianae Marcellae s(plendissimae?) p(uellae), fil(iae) P(ublil) Ael(ii) Iuliani eq(uiti) R(omani), flam(inis) et IIvir(alis) col(oniae) Ap(uli), et adoptiv(a)e P(ublil) Ael(ii) Marcelli v(ir)i c(gregii), ex praef(ecto) leg(ionum) VII Cl(audiae) et I Adiut(ricis), Dades et Filetus actores.

Traducere: Publici Aelia Iuliana Marcella, prea strălucita(?) copilă, fiica lui Publius Aelius Iulianus, cavaler roman, flamen și duumvir al coloniei Apulum, (fiică) adoptivă a lui Publius Aelius Marcellus, bărbat ales, fost prefect al legiunilor VII Claudia și I Adiutrix, Dades și Filetus, actori (împuțerniciți, administratori) (au pus monumentul).

40. C.I.L. III 1189

Aur(elius) Iustu(s) libr(arius).

Traducere: Aurelius Iustus, librarius (secretar-registrator).

41. C.I.L. III 1194

D(is) M(anibus). M(arcus) Mociuncius Valentinus lib(rarius) legati leg(ionis) XIII G(eminae) vixit ann(i)s XXVIII. Posuit Val(erius) Co(n)sta(n)s vet(eranus) leg(ionis) XIII G(eminae) et Floria In[g]lenua mater filio b(ene) m(erenti).

Traducere: Zeilor Mani. Marcus Mociuncius Valentinus, librarius (secretar-registrator) al legatului legiunii XIII Gemina, a trăit 28 ani. A(u) pus Valerius Constans, veteran al legiunii XIII Gemina, și Floria Ingenua, mamă, fiului care a binemeritat.

42. C. .L. III 1205

.... s lib(rarius) leg(ionis) XIII G(eminae)

.... tabula marmorea

.... ibus et ordinis

.... ?avu]nculos suos

.... o et Maximo c(o)s.

Traducere:

.... s librarius (secretar-registrator) al legiunii XIII Gemina

.... tăblița de marmură

.... ibus și ordinului

.... unchii (?) săi

.... us și Maximus consuli

Notă: După fastele consulare, inscripția ar putea data din anii 144, 151, 172, 207, 227, 232 sau 253 e.n.

43. C.I.L. III 1222 = 7802 = Tudor, Sclav., p. 254, nr. 62.

D(is) M(anibus). Isidorae domo Asiae vixit ann(is) XVIII mens(ibus) III dieb(us) XIII. Primus Aug(usti) disp(ensatoris) vik(arius) b(ene) m(erenti).

Traducere: Zeilor Mani. Isidorei, născută în Asia, (care) a trăit 18 ani, 3 luni, 13 zile. Primus, locțiitor de dispensator (casier-cântabil) al împăratului (a pus monumentul) celei ce l-a binemeritat.

44. C.I.L. III 7741

.....cer.....

[Pro sal(ute) M]evi(i) Suri c/o(n)s(ulare) Dac(iarum)/III n

.....

.....

6. . . . . [Val]erius corni(icularius)

7. . . . . [c]orn(icularius)

.....

Traducere:

.....cer.....

Pentru sănătatea lui Mevius Surus, guvernator de rang consular al celor trei Dacii (n?)

.....

.....

.....

6. . . . . Valerius cornicularius (secretar, sergent-furier)

7. . . . . cornicularius

45. C.I.L. III 7753 = Tudor, Sclav., p. 255, nr. 66.

Iunoni Semliae (?) Iul(ius) Alexander actarius l(egati) l(egionis) XIII G(eminae) et Aelia Vincentia lib(erta) pos(uerunt).

Traducere: Iunonei Semila (?), Iulius Alexander, actarius (contabil-intendent) al legatului legiunii XIII Gemina, și Aelia Vincentia liberta au pus (închinarea).

46. C.I.L. III 7794

P(ublio) Septimio Getae leg(ati) Aug(usti) pr(o) pr(actore) III D[a]c(iarum) fr[at]ri imp(eratoris) Caes(aris) L(ucii) Septimii Severi Pii Pertinacis Aug(usti) et patruo imp(eratoris) Caes(aris) M(arci) Aurelii Antoni[ni] P[ri] Augusti] cornic[ul(arii) et] comm[entar(ienses)] et [speculatores].

Traducere: Lui Publius Septimius Geta, legat imperial de rang pretorian al celor trei Dacii, fratele împăratului Caesar Lucius Septimius Severus Pius Pertinax Augustus și unchiul împăratului Caesar Marcus Aurelius Antoninus Pius Augustus, cornicularii (secretarii, sergenți-furieri) și registratorii și cerceții (au pus monumentul).

47. C.I.L. III 7799

D(is) M(anibus). Aelio Genia(lis) ex singul(ares) vix(it) an(nis) XXXII. Vexillarius Valerius libr(arius) pri(mus) heres et Atticus sec(undus) he(res) b(ene) m(erenti) p(osuit).

Traducere: Zeilor Mani. Lui Aelius Genialis, fost singularis, (care) a trăit 32 ani. Vexillarius Valerius, librarius (secretar-registrator), primul moștenitor, și Atticus, al doilea moștenitor, au pus celui ce a binemeritat.

Notă: cuvântul vexillarius, înseamnă purtător de vexillum, stegar, dar în acest context pare să fi fost folosit drept nume.

48. C.I.L. III 14215, 16.

Minervae victrici pr(o) sal(ute) dom(i)no(rum) n(ostrorum) Aug(ustorum) imp(eratoris) Severi et Autonin(i) Caesaris Ael(ius) Sabinus libr(arius) co(n)s(ularis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Minervei victorioasa, pentru sănătatea stăpînilor noștri auguști, împăratul Severus și Antoninus Caesar, Aelius Sabinus, librarius (secretar-registrator) consular, făgăduința a îndeplinit-o bucuros după merit.

49. C.I.L. III 14479

[Pro]salute Severi [et Anto]nin[i] A[u]g(ustorum) et Getae Caesar(is) sc[ho]lam specu[latoru]m.....impendio suo fecer[unt et] statu[s] sacr[is] ornaverunt iussu Mevi(i) Suri c/o(n)s(ularis) Dac(iarum)/III nom(ina) eor(um) [in]fr(a) scrip[s(it)]:

8. [A]el(ius) Valerius corn(icularius)

9. [An]t(oni)us Val/...c(orn)icularius

Traducere: Pentru sănătatea lui Severus și Antonius împărați și a lui Geta Caesar, de colegiul cercetașilor..... pe cheltuiala lor au făcut și au ornăt cu statui sfinte la porunca lui Mevius Surus, guvernator de rang consular al celor trei Dacii, numele lor sînt scrise mai jos:

50. An. ép. 1959, nr. 304 = 1930, nr. = 8 Tudor, Sclav., p. 252, nr. 54.

I(ovi) o(primo) m(aximo) cons(ervatori) pro salute P(ublii) Ael(ii) Antipatri sac(erdotis) arae Aug(usti) sua suorumque omnium, Onesimus actor v(otum) s(olvit).

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun, foarte mare (și) păstrător, pentru sănătatea lui Publius Aelius Antipater, preot al altarului împăratului, a sa și a tuturor a lor săi, Onesimus, actor (împuțernicit, administrator), și-a îndeplinit făgăduința.

51. An. ép. 1964, nr. 193 = Latomus, XXIII, 1964, p. 302—310.

Minervae Aug(ustae) excerptores co(n)s(ular)es.

Traducere: Minervei Augusta, excerptorii (secretari-registratori) consulari.

52. An. ép. 1965, nr. 35 = Apulum, V, 1964, p. 194, nr. 12. SCFVA, 4, 1983

D(is) M(anibus). Ael(ius) Propicus (= Propinquus?) libr(arius) [co(n)s(ularis) vixit [an]n(is) XXX[II?] Siscia[nus? mil?] es leg(ionis) X[III] G(eminae)] posui[t...]us co[...] h[er]es[us].

Traducere: Zeilor Mani. Aelius Propicus (= Propinquus?), librarius (secretar-registrator) consular, a trăit 32(?) ani. Siscianus(?), soldat (?) al legiunii XIII Gemina, a pus . . . . us moștenitorul său(?).

53. An. ép. 1967, nr. 386 = Arheologia Moldovei, IV, 1966, p. 177, fig. 3 = SCIIVA, 1983, p. 379, nr. 169.

D(is) M(anibus). M(arcus) Iulius Ulp(ia tribu) Victorinus Sarmiz(egetusa) lib(rarius) co(n)s(ularis) stip(endiorum) (sic) vixit an(nis) XXI...

Traducere: Zeilor Mani. Marcus Iulius Victorinus, din tribul Ulpia de la Sarmizegetusa, librarius (secretar-registrator) consular, care a servit (sic), a trăit 21(?) ani.

54. An.ép. 1971, nr. 369 = AMN, VII, 1970, p. 165—166.

[I(ovi) o(ptimo) m(aximo) sau deo A]eterno [pro salu]te imp(eratoris) Caes(aris) [[...]]... Primi Se[...]s (centurio) leg(ionis) XIII G(eminae) [...] tab(ularium sau ularius) a solo rest(ituit).

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun (și) foarte mare (sau Zeului veșnic), pentru sănătatea împăratului Caesar (loc șters) . . . al lui Primus Se . . . s, centurion al legiunii XIII Gemina . . . tabularium (birou, arhivă), (sau, mai degrabă, tabularius = șef de oficiu sau birou), a refăcut din temelii.

AMPELUM

(Zlatna, jud. Alba)

55. C.I.L. III 1286 = Tudor, Sclav., p. 260, nr. 89.

[D]eo aeterno Zmaragdus Aug(usti) lib(ertus) tab(ularius) et Aurel(ia) Urb[i]ca [c]o[n]iux et Matron[a] filia v(otum) s(olvent) l(ibentes) m(erito).

Traducere: Zeului veșnic. Zmaragdus, libert al împăratului nostru, tabularius (șef de birou sau oficiu) și Aurelia Urbica soția (sa) și Matrona fiica (sa) și-au îndeplinit făgăduința bucuroși după merit.

56. C.I.L. III 1297 = Tudor, Sclav., p. 260, nr. 90.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo). Neptunalis Aug(usti) lib(ertus) tabul(arius) aur(ariarum) Dacicarum v(otum) b(ene) m(erenti) p(osuit).

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun (și) foarte mare. Neptunalis, libert al împăratului, tabularius (șef de birou sau oficiu) al minelor de aur din Dacia, a pus făgăduința (adică monumentul făgăduit) celui ce a bine-meritat.

57. C.I.L. III 1301 = Tudor, Sclav., p. 261, nr. 96.

I(ovi) o(primo) m(aximo) aeterno conservatori Callistus Aug(usti) n(ostri) disp(ensator) pro salute-sua et suor(um) ex v(oto) p(osuit).

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun, foarte mare, veșnic (și) păstrător, Callistus dispensator (casier-contabil) al împăratului nostru, pentru sănătatea sa și a lor săi, a pus (închinarea) conform făgăduinței.

58. C.I.L. III 1305 = Tudor, Sclav., p. 260, nr. 88.

Silvano sacr(um). Leonas Aug(usti) lib(ertus) adiut(or) tabu[l(arii)] pro salut(e) sua suor(um)q(ue) om(nium) ex vot(o) l(ibens) p(osuit).

Traducere: Închinare lui Silvanus. Leonas, libert al împăratului, ajutor de tabularius (de șef de oficiu sau birou), pentru sănătatea sa și a tuturor a lor săi, a pus bucuros (monumentul) conform făgăduinței.

59. C.I.L. III 1313 = Tudor, Sclav., p. 260, nr. 91.

D(is) M(anibus). Ulpia(e) M(?) l(?) Tr[o]phim[ae] coniugi sanctissimae Neptun[a]lis A[u]g(usti) n(ostri) l(ibertus) [tab(ularius) aur(ariarum)...].

Traducere: Zeilor Mani. Ulpiei Trophima, liberta (?) lui M(?), soția preacinstită, Neptunalis, libert al împăratului nostru, tabularius al minclor de aur... (a pus monumentul).

60. C.I.L. III 1314 = Tudor, Sclav., p. 261, nr. 95.

D(is) M(anibus). Iustinus Caes[r(is)] verna subseque(n)s librariorum vix(it) an(n)is XV. Tertius verna valdenio pientissimo b(ene) m(erenti) f(ecit).

Traducere: Zeilor Mani. Iustinus, sclav, născut în casa împăratului, însoțitor al librăriiilor (adică ajutor de librarius), a trăit 15 ani. Testius, sclav născut în casa (împăratului) a făcut (monumentul) copilului (?) foarte pios, care a binemeritat.

61. C.I.L. III 1315 = Tudor, Sclav., p. 261, nr. 94.

D(is) M(anibus). Sossia Sabina vix(it) ann(is) XXV efecit in matrimon(io) ann(os) XI m(enses) X, sine ulla querella. Fuscinus ver(na) ab instrumentis tab(ularii) co(n) iugi b(ene) m(erenti) p(osuit).

Traducere: Zeilor Mani. Sossia Sabina a trăit 25 ani, a fost căsătorită 11 ani, 10 luni, (conviețuind) fără nici o ceartă. Fuscinus, sclav născut în casa (împăratului), însărcinat cu registrele biroului, a pus (monumentul) soției ce a binemeritat.

62. C.I.L. 1317 = Apulum, XVI, 1978, p. 181.

D(is) M(anibus). M(arci) Aur[eli] Antonini m[il(iti)] leg(ionis) XIII Gem(inae) v[ix]it ann(os) XXII m[en]s(ibus) XI diebus II [m]ilitavit ann(os) V [li]brarius Aurel(ius) [M]arcianus et [V]al(eria) Valentina f[ili]o pienti [si]mo.

Traducere: Zeilor Mani. Lui Marcus Aurelius Antoninus, soldat al legiunii XIII Gemina, (care) a trăit 22 ani, 11 luni, 2 zile (și) a servit 5 ani (ca) librarius (secretar-registrator), Aurelius Marcianus și Valeria Valentina (au pus acest monument) fiului foarte pios.

63. C.I.L. III 1318.

D(is) M(anibus). P(ublio) Helvio Prim[a]no mil(iti) leg(ionis) XIII Gem(inae) lib(rario) [c]o(n)s(ulari). P(ublius) He[l(vius)] / Pr[i]mus pater filio iun(iore) l. (?).

Traducere: Zeilor Mani. Lui Publius Helvius Primanus, soldat al legiunii XIII Gemina, librarius (secretar-registrator) consular. Publius Helvius Primus, tatăl, fiului mai tânăr l. (?) (a pus acest monument).

64. C.I.L. III 7837 = Tudor, Sclav., p. 260, nr. 93.

[Isi?]di [pro salut]e M(arci) Iul(ii) Ap[olli]naris Ver[us] Aug(usti) n(ostri) Romanus Aug(usti) n(ostri) vern(ae) [v]il(ici) p[ro]p[ri]et[ar]i[us].

Traducere: Isidei (?), pentru sănătatea lui Marcus Iulius Apollinaris, au pus (monumentul) Verus și Romanus, sclavi intendenți născuți în casa împăratului.

65. An. ép. 1944, nr. 27 = Tudor, Sclav., p. 261, nr. 97 = Dacia, VII – VIII, 1937–1940, p. 304, nr. 6.

....Aug(usti).....a diuto[r] tabul(arii) d(onum) d(edit).

Traducere:.... (sclav sau libert?) al împăratului... ajutor de tabularius (de șef de birou sau oficiu) a dăruit monumentul.

66. An. ép. 1959, nr. 305 = Tudor, Sclav., p. 262, nr. 100.

D(is) M(anibus). Syrillioni aedituo qui vix(it) a(nnis) LXXXVIII. Liberalis Aug(ustorum duum) lib(ertus) a com(mentariis) et Aelia Victoria patri b(ene) m(erenti).

Traducere: Zeilor Mani. Lui Syrillio, paznicul templului, care a trăit 78 ani. Liberalis, libert al celor doi împărați, însărcinat cu registrele, și Aelia Victoria (au pus monumentul) tatălui care a binemeritat.

67. An. ép. 1959, nr. 306 = Tudor, Sclav., p. 262, nr. 101 = N. Igna, op. cit., p. 92, nr. 48.

[Numi]ni Aesculapi [t]emplum [c]onstituit.....s Aug(usti) lib(ertus) [t]abul(arius).

Traducere: Zeului Esculap, templul a fost clădit de către .....s, libert al împăratului, tabularius (șef de oficiu sau birou).

68. An. ép. 1959, nr. 308 = Tudor, Sclav., p. 277, nr. 152 = MCA, VI, 1959, p. 888, nr. 25.

Cereri Aug(ustae) sacr(um) [S]uriacus Aug(usti) n(ostri) disp(ensator) aura(riarum) cum suis dedica(n)te A(ulo?) Senec....(?)...Leontiano (?) (Contiano?), Pontiano?) v(iro) [p(er)fectissimo?] .....non(as) Ian(uarias) Laeto II et Ceriale co(n)s(ulibus).

Traducere: Închinare către Ceres Augusta (a pus) Suriacus, dispensator (casier-contabil) al împăratului nostru la minele de aur, cu ai săi, dedicând lui Aulus (?). Senec....(?) Leontianus(?) (Contianus?), Pontianus?), bărbat prea strălucit,....de nonele lui Ianuarie, consuli (fiind) Laetus a doua oară și Cerialis.

Notă: Inscripția datează din intervalul 2–4 ianuarie 215 e.n.

DOȘTAT

(jud. Alba)

69. C.I.L. III 968 = 7729 = Tudor, Sclav., p. 270, nr. 125.

Io(vi) S(oli) invi(cto) deo genitori r(upe) n(ato).

L(ucius) Aeli(us) Hylas (vicesimae) l(ibertus) pr(o) sa(lute) et Horientis fil(ii) sui et Apuleia(e) eius sig(num) cum absidata ex voto pos(uit).

Traducere: Lui Iupiter Soarele neînvinș, zeul creator, născut din stincă.

Lucius Aelius Hylas, libert stringător al, impozitului de 5%, pentru sănătatea (sa) și a fiului său Horiens și a (soției) sale Apuleia, a pus statuia (zeului), cu bolta, conform făgăduinței.

MICIA

(com. Vețel. jud. Hunedoara)

70. C.I.L. III 1351 = 7853 = Tudor, Sclav., p. 263, nr. 106.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) terrae Dac(iae) et genio p(opuli) R(omani) et commercii Felix Caes(aris) n(ostri) se[r(vus)] vil(icus) statio(nis) Pont(i) Aug(usti) promot(us) ex st(atione) Mic(ia) ex vi[kario? . . .].

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun (și) foarte mare, pământului Daciei și geniului poporului roman și comerțului, Felix sclav intendent al împăratului nostru în biroul vamal Pons Augusti, avansat de la biroul vamal Micia, fost locțiitor (?)

71. An. ép. 1971, nr. 399 = AMN, V, 1968, p. 111—113.

Minervae Aug(ustae) et genio coh(ortis) II Fl(aviae) Com(m)agen(or)um Ianuarius actar(ius) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Minervei Augusta și geniului cohortei II Flavia de comageni, Ianuarius, actarius (contabil-intendent), făgăduința a îndeplinit-o bucuros după merit.

PARTISCUM

(Szeged, Ungaria)

72. I.D.R., III, p. 257, nr. 281 = Tudor, Sclav., p. 272, nr. 131 = SCIV, II 1951, p. 169.

. . . . [cond(uctoris) p(ublici) p(ortorii) et praef(ecti) ve]hicul[o]rum Mercato[r] vili[c(us) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)?].

Traducere: . . . . al arendașului serviciului vamal și al prefectului vehiculelor (adică al transportului public), Mercator, intendent, făgăduința a îndeplinit-o bucuros după merit (?).

ALBURNUS MAIOR

(Roșia Montană, jud. Alba)

73. I.D.R., I, p. 193—195, nr. 31, tab. cer. I = C.I.L. III, p. 924—927, I. Tăblița I verso:

Descriptum et recognitum factum [ex libello, qui propositus erat Alb(urno) maiori ad statione Resculi, in quo scriptum erat id quod i(nfra) s(criptum) est.

Artemidorus Apolloni magister collegi Iovis Cereni et Valerius Niconis et Offas Menofili questores collegi eiusdem posito hoc libelo publice testantur: ex collegio s(upra) s(cripto), ubi erant ho[m(ines)] LIII, ex eis non plus remisisse ad Alb(urnum) quam quot h(cm)ines XVII: Iulium Iuli queque com-magistrum suum ex die magister sui non accesisse ad Alburnum, neq(ue) in

collegio: seque eis qui presentes fuerunt rationem reddedissee et si quit eorum abuerat reddedissee sive funeribus:

Tăblița II recto:

et cautionem suam, in qua eis caverat, recepisset: modoque autem neque funeraticis sufficerent neque loculum aberet neque quisquam tam maguo tempore diebus, quibus legi continetur, convenire voluerint aut conferre funeraticia sive munera: seque i/d/circo per hunc libellum publice testantur, ut, si quis defunctus fuerit, ne putet se collegium abere aut ab eis aliquem petitionem funeres abiturum.

Propositus Alb(urno) maiori V idus Febr(uarias) imp(eratore) L(ucio) Aur(elio) Vero III et Quadrato co(n)s(ulibus). Act(um) Alb(urno) maiori.

Tăblița II verso:

Descriptum et recog-
nitum factum ex libello, qui

L(uci) Vasidi Victoris

propositus erat Alb(urno)
maiori ad stationem Resculi, in
quo scriptum erat id quot i(nfra)
s(criptum) est

C(ai) Secundini Legitimi
Sertini Rustici

Artemidorus Apolloni magister

collegi

Iovis Cerneni et Valerius

Aeli Platoris Geldonis

Niconis et Offas Menofili

questores collegi eiusdem posito

hoc libello publice testantur

Ulpi Felicis

ex collegis s(upra) s(criptis),

Septembris Platoris

ubi erant homin(es) LIII, ex eis non

plus remasisse Alb(urni) quam quot

homin(es) XVII:

Tăblița III recto:

Iulium Iuli quoque commagistrum suum ex die magisteri sui non accesisses ad Alburnum neq(ue) in collegio: seque eis que presentes fuerunt rationem reddedissee et si quit eorum abuerat reddedissee sive funeribus, et cautionem suam, in qua eis caverat, recepisset: modoque autem neque funeraticis sufficerent neque loculum aberet neq(ue) quisquam ta/m magno tempore diebus qui/bus legi contine tur convenire voluerint aut conferre funeraticia sive munera: seque idcirco per hunc libellum publice testantur, ut, si quis defunctus fuerit, ne putet se collegium abere aut ab eis aliquem petitionem funeres abiturum.

Propositus Alb(urno) maiori V idus Febr(uarias) imp(eratore) L(ucio) Aur(elio) Vero III et Quadrato co(n)s(ulibus). Act(um) Alb(urno) maiori.

Traducere: Copiat și colationat din procesul-verbal ce era afișat în Alburnus Maior, la statio Resculum, în care se află scris tot ce este scris mai jos:

Artemidorus al lui Apollonius, magistru al colegiului lui Iupiter Cernenus, și Valerius al lui Nico și Offas al lui Menofilus, cvestori ai colegiului aceluiasi, prin acest act mărturisesc în public: (că) în colegiul amintit mai sus, din care făcuseră parte 54 de bărbați, dintre ei nu au mai rămas la Alburnus decît 17 oameni, că și Iulius al lui Iulius commagistrul său, din ziua magistraturii (alegerii) sale n-a mai venit la Alburnus și nici pe la colegiu; că el însuși (Artemidorus) înaintea celor care au fost prezenți și-a

închiat socotelile și ceea ce (banii) avea de la ei le-a restituit sau (ii cheltuse) pentru înmormântări și că a primit înapoi, în fața lor, ce (banii) depusese ca garanție; iar acum (fondurile) nu mai erau de ajuns nici pentru înmormântări, nici nu mai are vreun loc (pentru mormânt) și nimeni de multă vreme nu a mai voit să se întrunească în zilele când trebuia sau să aducă cotizațiile de înmormântare, ori contribuțiile necesare; drept aceea, prin acest act ei declară în public că, dacă vreunul (din membrii colegiului) se va sfârși din viață, să nu se considere că mai există colegiu sau că vreunul va mai avea dreptul să ceară (banii) pentru înmormântare din partea lor:

Afișat la Alburnus Maior în ziua a cincea dinaintea idelor lui februarie când împăratul Lucius Aurelius Verus pentru a treia oară și Quadratus (erau) consuli.

Notă: Data corespunde cu 9 februarie 167 e.n.

74. I.D.R., I, 227—229, nr. 39, tab. cer. IX = C.I.L.III, p. 945, VIII.

Tăblița I verso:

Andueia Batonis emit mancipioque accepit] domus partem dimidiam interantibus partem [dex]tram, que est Alb(urno) maiori vico Pirustar[um in]t[er] ad[fines Platorem Accep]tianum et Ingenum Callisti trecentis de Veturi[o Valente].

Eam domus partem dimidiam, q(ua) d(e) a(gitur), cum suis saepibus saepimentis finibus aditibus claustris fenestris ita uti clao fixsa et optima maximaque est, h(abere), r(ecte) l(iceat).

[E]t si quis eam domum partemve quam quis [e]x [ea] evicerit, quom(inus) Andueia Batonis e(ive) a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit) h(abere) p(ossidere) u(suque) c(apere) r(ecte) l(iceat), qu[o]d ita licitum n[on] erit, r(antam) p(ecuniam) r(ecte) d(ari) f(ide) r(ogavit) Andueia Batonis, fide promisit Veturius Valens. Proque ea do[m]u partem dim]idiam pretium CCC Vetur[ius V]ale(n)s.

Tăblița II recto:

a[b A]n[du]ci [a Ba]tonis accepiss[e et] ab[ere se dixit].

Convenit(ue) int[er] eos, [uti] Veturius Va[lens pro ea] domo tributa usque ad recensum dep[e]n[dat].

Act(um) Alb(urno) maiori prid(ie) nonas Maias Qui[n]tillo et Prisco co(n)s(ulibus).

Tăblița II verso:

Andueia Batonis	L. Vasidius V[i]ctor sig(navit)
emit mancipioque accepit	
domus partem dimidiam interantibus parte	T(iti) Fl(avi) Felicis
dextra, que est Alburno maiore	
vico Pirustarum inter adfines Platorem	M(arci) Sucani Melioris
Acceptianum et Ingenum	
Callisti filium et si qui ali adfines	Platoris Carpi
sunt et viam publicam	
trecentis de Venturio Valente.	T(iti) Aureli Prisci

Eam domum, q(ua)	
d(e) a(gitur), cum suis	Batonis Annaei
saepibus saepimentis finibus aditibus claustris	Veturi Valentis venditoris

Tăblița III recto:

[fienestris ita uti clao fixa et optima] ma-

[x]i[ma]q[ue e]st, Andueia Batonis habere recte liceat.

Et si quis eam domum partem dimidiam partemve quam quis ex ea evicerit, quo minus Andueia Batonis e(ive) a(d) q(ue)m e(a) r(es) p(ertinebit) habere possidere usque capere recte l[i]ceat, qu[o]d ita licitum non erit, tum quantum id erit, qu[od] ita habere possidere licitum non erit,] t(antum) p(ecu-niam) r(ecte) d(ari) fide rogavit Andueia Batonis dari fide promisit Veturius Valens.

Proque ea [do]mu dimidia pretium CCC Veturius [Va]lens ab Andueia Batonis accepisse et abere se dixit. Convenitq(ue) inter eos, uti Veturius Vale[n]s pro ea domo usque ad recensum tributa depe[n]dat.

Act(um). Alb(urno) maiori prid(ie) non(as) [M]aias Quintillo et Prisco co(n)s(ulibus).

Traducere: Andueia a lui Bato a cumpărat și primit prin mancipațiune jumătate parte dintr-o casă, partea din dreapta de la intrare, (casă) ce se află la Alburnus Maior, în satul (cartierul) Piruștilor, între vecinii Plator Acceptianus și Ingenuus al lui Callistus, precum și alți vecini care ar fi și drumul public, cu prețul denari 300 de la Veturius Valens.

Acea jumătate de casă ce formează obiectul contractului, împreună cu gardurile ei, incintele, limitele, intrările, spațiile închise ferestrele, așa precum este clădită și fără nici o stricăciune să-i fie îngăduit legal să o aibă Andueia a lui Bato.

Iar dacă cineva îl va tulbura în stăpînirea casei sau a unei părți din ea, așa fel încît Andueia lui Bato, respectiv persoana căreia-i va aparține ace l bun, să nu poată să-l aibă, să-l stăpînească, să-l uzucapeze legal (lucru ce n-ar fi îngăduit să se întîmple), cu atît (adică la cît se va ridica paguba evicțiunii), atîția bani a cerut legal de bună credință să i se dea Andueia a lui Bato, pe bună credință a promis (să dea) Veturius Valens. Și pentru acea casă partea jumătate, prețul denari 300 a declarat Veturius Valens (că) a primit de la Andueia a lui Bato și are banii în posesiunea sa. S-a convenit apoi între ei, ca Veturius Valens pentru acea casă să plătească impozitul pînă la (viitorul) recensămînt.

Încheiat la Alburnus Maior, în ajunul nonelar lui mai, (cînd) Quintillus și Priscus (erau) consuli.

Notă: Data corespunde cu 6 mai 159 e. n.

DEUSARA

(lîngă Alburnus Maior)

75. I.D.R., I, p. 239—240, nr. 44, tab. cer. XIV = C.I.L. III, p. 950—951, XIII.

Tăblița I verso:

Inter Cassium Frontinum et Iulium Alexandrum societas dani[st]ariae ex X kal(endas) Ianuarias q(uae) p(roximae) f(uerunt) Pudente e[t] Polione co(n)s(ulibus) in prid[i]e idus Apriles proximas venturas ita conven[i]t ut quidq[ui]d in ea societati ab re natum fuerit lucrum damnumve acciderit, aequis portionibus s[uscip]ere debebunt.

In qua societate intuli/t Iuli/us Alexander numeratos sive in fructo [qu]ingentos et Secundus Cassi Palumbi servus a[ctor] intulit... ducentos pr....tin....sexaginta septem.....s....c....um.....s.

Tăblița II recto:

.....ssum Alburno.....d[ebe]bit.

In qua societ[ate] si quis d[olo ma]lo fraudem fec[isse de]prehensus fue[rit], in a[sse] uno unum..... [denarium]unum XX.....alio inferre deb[ebi]t et tempore perac[t]o de[duc]to aere alieno sive summam s[upra] s[criptam] s[ibi] recipere sive] si quod superfuert, dividere d[ebebunt?] Id d[ari] f[ieri] p[raestari] que stipulatus est Cassius Frontin[us], sponon/dit Iul[ius] Alexander.

De qua re dua paria [ta]bularum signatae sunt.

[Item] debentur Lossae L, quos a socis s[upra] s[criptis] accipere debebit.

[Act(um) Deusa]r(a)c V kal(endas) April(es) Vero III et Quadrato co(n)s(ulibus).

Traducere: Între Cassius Frontinus și Iulius Alexander o întovărașire pentru împrumutări (de bani) cu dobândă, (începînd) din (ziua) a zecea înainte de ultimele calendae ale lui ianuarie, cînd Pudens și Polio erau consuli, pînă în ajunul idelor lui aprilie proxime viitoare, a fost astfel încheiată încît orice ar fi fost arvunit în acea societate și vreun cîștig sau vreo pagubă se va produce (acestea) în părți egale vor trebui să și le însușească și suporte.

În care asociere a adus Iulius Alexander (bani) numerar sau dobînzii denari 500, iar Secundus, sclavul actor (împuțernicit, administrator) al lui Cassius Palumbus a adus denari două sute șase zeci și șapte pentru [.....?] Frontinus (?) trimis în Alburnus .....? va trebui.... (?) Dacă în această societate careva cu viclesug va face vreo fraudă și va fi prins, pentru un as.... un denar.....(pentru) un denar.....20 denari (?)..... va trebui să dea celuilalt, iar după trecerea termenului, scăzînd sumele datorate vor trebui sau să primească suma (de bani) scrisă mai sus sau dacă va fi un excedent vor trebui să-l împartă între (între ei). Ca să fie dat și împlinit a cerut prin stipulație Cassius Frontinus, a promis prin angajament Iulius Alexander.

Cauză (convenție) pentru care au fost semnate două exemplare identice de tăblițe.

[De asemenea] se datorează lui Lossa denari 50, pe care va trebui să-i primească de la asociații scriși mai sus.

[Încheiat la Deusa] a, cincea zi înaintea calendelor lui aprilie, cînd Verus a treia oară și Quadratus (erau) consuli.

Notă: Data corespunde cu 28 martie 167 e.n.

POTAISSA

(Turda, jud. Cluj)

76. C.I.L. III 885.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Aur(elius) Sedatus imm(unis) lib(rarius) v(otum) l(ibens) s(olvit).

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun (și) foarte mare, Aurelius Sedatus, immunis, librarius (secretar-registrator), făgăduința bucuroasă a îndeplinit-o.

77. C.I.L. III 887

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Iucundius Iuvenal[i]s cor(nicularius) leg(ati) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun (și) foarte mare, Iucundius Iuvenalis, cornicularius al legatului, făgăduința a îndeplinit-o bucuos după merit.

78. C.I.L. III 894

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) paterno Aurel(ius) Vetus(?) adiutor officii) corniculariorum e(x) v(oto) l(ibens) m(erito) p(osuit).

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun (și) foarte mare (și) părintesc, Aurelius Vetus, ajutor al biroului corniculariilor (secretari, sergenți-furieri), a pus(monumentul) bucuos după merit conform făgăduinței.

79. C.I.L. III 909

D(is) M(anibus). Aurel(ius) Vic[t]or librarius [l]eg(ati) V Ma[c(edonicae)] vix(it) an(nis) XXXIII et Valeri(i) Valenti nepoti vix(it) an[num] U[l]pia Flaviana coni[ugi] pos[uit].

Traducere: Zeilor Mani. Aurelius Victor, librarius (secretar-registrator) al legatului (legiunii) V Macedonica, a trăit 33 ani și lui Valerius Valens, nepotul, (care) a trăit un an, Ulpia Flaviana a pus soțului (acest monument).

80. C.I.L. III 7684

Libero patri et Liberae M(arcus) Ulpius Firminus imm(unis) librar(ius) p(osuit).

Traducere: Lui Liber pater și Liberei, Marcus Ulpius Firminus, immunis, librarius (secretar-registrator), a pus (acest monument).

81. C.I.L. III 7688

V 9. Aur(elius) Sedatus ex im(muni) l[i]b(rario).

V 13 Petr(onius) Marcianus ex lib(rario).

Traducere:

V 9. Aurelius Sedatus, fost immunis librarius (secretar-registrator).

V. 13. Petronius Marcianus fost librarius.

82. An. ép. 1967, nr. 400 = AMN, II, 1965, p. 198—199, fig 1 și 1a.

Aur[el]ius Victo[r] libr(arius) leg(ionis) V Mac(edonicae) v(otum) s(olvit).

Traducere: Aurelius Victor, librarius (secretar-registrator) al legiunii V Macedonica, făgăduința a îndeplinit-o.

83. An. ép. 1974, nr. 550 = SCIV, XIII, 1972, p. 667—670, fig. 1.

Silvano Domes < s > tic[o] Aurel(ius) Via[to]r scribe munic(ipii) Se[p(timii)] Pot(aïssae).

Traducere: Lui Silvanus Domesticus (a închinat) Aurelius Viator, secretar al municipiului Septimium Potaisa.

Notă: După titulatura oraşului, inscripția datează din vremea domniei lui Septimius Severus.

84. Tudor, Slav., pag. 262, nr. 102 = Jahreshefte des oesterreichischen archäologischen Institutes, V, 1902, Bibl. col. 108, nr. 2.

Timocle[s Caes(aris) n(ostri)] ab instrume[ntis] vix(it) an(nis) XXXV;
Bona Caes(aris) n(ostri) ser(va) nepoti posu[it].

Traducere: Timocles, (sclav) al împăratului nostru, însărcinat cu registrele, a trăit 35 ani; Bona, sclava împăratului nostru, a pus nepotului (acest monument).

85. Tudor, Slav., p. 263, nr. 105 = SCIV, IV, 1953, p. 792, nr. 2 .....
[ser(vus)?] vil(icus) ....ma.....[b(ene)] m(erenti) p(osuit).

Traducere:.....sclav(?) intendent....ma.....a pus celui ce a bine-meritat.

MUZEUL DIN TURDA

(de la Ampelum sau Potaissa)

86. C.I.L. III 1610 = An. ép. 1956, nr. 209 = SCIV, VI, 1955, p. 883 — 888 = Tudor, Slav., p. 272, nr. 134.

D(is) M(anibus). Scauriani Caes(aris) n(ostri) ser(vi) vili(ci) vix(it) an(nis) XXIII. Fuscianus fratri b(ene) m(erenti) p(osuit).

Traducere: Zeilor Mani. Lui Scaurianus, sclav intendent al împăratului nostru, (care) a trăit 23 ani. Fuscianus a pus (monumentul) fratelui care a binemeritat.

POROLISSUM

(satul Moigrad, com. Mirșid, jud. Sălaj)

87. An. ép. 1944, nr. 47 = Tudor, Slav., p. 265, nr. 114 = Dacia, VII — VIII. 1937—1940, p. 323, nr. 1.

[For]tunae [Au]gustae [Fe]lix Aug(usti) n(ostri) vil(icus) sacrum v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Închinare către Fortuna Augusta. Felix, (sclav) intendent al împăratului nostru, făgăduința și-a îndeplinit-o bucuros după merit.

88. Tudor, Slav., p. 265, nr. 115 = Dacia, VII—VIII, 1937—1940, p. 325, nr. 5

D(is) M(anibus). Eufemus vik(arius) Peregrini vix(it) ann(is) XXXV. Erastus conservo posuit.

Traducere: Zeilor Mani. Eufemus, locțiitor al lui Peregrinus, a trăit 35 ani. Erastus a pus (monumentul) tovarășului de robie.

GILĂU

(jud. Cluj)

89. C.I.L. III 847 = 7651

D(is) M(anibus). Aurel(ius) Carinus cor(nicularius) a[lae] Sil(ianae) vix(it) annis [...]. Aurelia ser[va et co]n(iu)ux pientissi[mo co]n(iu)gi posuit [b(ene)] m(erenti).

Traducere: Zeilor Mani. Aurelius Carinus, cornicularius (secretar, sergent-furier) al alei Siliana, a trăit...ani. Aurelia sclavă și soție, a pus (acest monument) soțului foarte pios după merit.

GHERLA
(jud. Cluj)

90. C.I.L. III 6246

....Titianus mil(es) [le]g(ionis) X[III] Gem(inae) Antoninian[ae] libr(arius) co(n)s(ularis) n(?) et Aelia Paulina et Ulp(ia) Dubitata fili(i) parentibus pientissimis posuerunt.

Traducere:....Titianus, soldat al legiunii XIII Gemina Antoniniana, librarius (secretar-registrator) consular n(?) și Aelia Paulina și Ulpia Dubitata, fii, au pus părinților foarte pioși (acest monument).

ILIȘUA
(com. Uriu, jud. Bistrița-Năsăud)

91. C.I.L. III 804

D(is) M(anibus) Aurel(ius) Themaes librar(ius) al(a)e Fronto(nianae) vixit annis L et Aelia Iulia coiug(i) (greșeală în loc de coniux) et Aelia Pupula vixit annis II. Aurel[i]us Thementianus filius parentibus (ar fi trebuit adăugat: et sorori) bene merentibus posuit.

Traducere: Zeilor Mani. Aurelius Themaes, librarius (secretar-registrator) al alei Frontoniana, a trăit 50 ani, și Aelia Iulia, soție, și Aelia Pupula a trăit 2 ani. Aurelius Thementianus, fiul, a pus (monumentul) părinților (și surorii) care au binemeritat.

DOMNEȘTI
(com. Mărișelu, jud. Bistrița-Năsăud)

92. An. ép. 1967, nr. 388 = 1957, nr. 273 = 1930, nr. 10 = Tudor, Slav., p. 275, nr. 150.

[I(ovi)] o(ptimo)[m(aximo) et I(unoni) M(inervae) [sau I(nvicto) M(ithrae)] [p]ro sal(u)t(e) [sau sal(ute) T(iti)] Aeli Mari fl(aminis) col(oniae) conduc(toris) pasc(ui) et salina(rum) Atticus act(or) eius v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun (și) foarte mare și Iunonei Minerva (sau nebiruitului Mithras), pentru sănătatea lui Titus (?) Aelius Marus, flamen al coloniei, arendaș al pășunilor și salinelor, Atticus, actor (împuțernicit, administrator, intendent) al său, a îndeplinit făgăduința bucuros după merit.

PĂULENI
(com. Lupeni, jud. Harghita)

93. An. ép. 1937, nr. 141 = Tudor, Slav., p. 271, nr. 128 = ACMIT II, 1929, p. 311.

Soli invicto pro salute C(aii) Iuli(i) Valen[t]ini c(onductoris) salinar(um) [C(aius)] Iulius Omucio [l]ibertus actor posuit.

Traducere: Soarelui neînvins, pentru sănătatea lui Caius Iulius Valentinus, arendaș al salinelor, Caius Iulius Omucio, libert actor (împuternicit, administrator, intendent) a pus (monumentul).

TIBISCUM

(satul Jupa, orașul Caransebeș, jud. Caraș-Severin)

94. I.D.R., III, p. 170, nr. 145 = C.I.L. III 1549 și p. 1417 = Tudor, Sclav., p. 254, nr. 110.

S(oli) i(nvicto) p(umini) M(ithrae) pro salute P(ublui) Ael(ii) Mars(ii) Hermadio actor Turran(ii) Dil(...) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Soarelui neînvins zeului Mithra, pentru sănătatea lui Publius Aelius Marsius, Hermadio, actor (împuternicit, administrator) al lui Turranus Dil..., făgăduința și-a îndeplinit-o cu bucurie după merit.

95. I.D.R., III, p. 203, nr. 173 = Lapidarul Muzeului Banatului, Timișoara 1974, nr. 35.

D(is) M(anibus)	D(is) M(anibus)
.....?] DISLARIA?	TXEMA [.....
.....] S libra(rius)	VLA SE [.....
n(umeri)	
[? Maur(orum) Tib.?.....	V[.....
.....	.....ID[.....
vix(it) ann]os XXXV	EILIVS BE[nem
.....]ENNI BE	erent[i.....
vix(it) ann]os XX p(osuit)?)	
.....] benem(erenti)	

Traducere:

Zeilor Mani

Zeilor Mani

.....?]DISLARIA?	TXEMA[.....
.....]S librarius (secretar	VLA SE[.....
-registrator) al numerus-ului	
de mauri (?) de la Tibiscum(?)	V[.....
.....	.....
a trăit 35 ani	EILIVS caŕe a
.....]ENNI BE	
a trăit 20 ani a pus(?)	binemeritat.
.....]celui ce a	
binemeritat.	

Notă: Că este vorba de un numerus de mauri arată faptul că epitaful este dispus pe două coloane separate, obicei caracteristic Mauretaniei și Africii de nord-vest.

96. I.D.R., III, p. 143, nr. 127 = AMN, XIII, 1976, p. 163—165.

Apollini [et Dianae?] Optatus Au[g(usti) n(ostri) vern(a) a]ldiut(or) t[abul(arii) prov(inciae) Dac(iae)?? pro?] se [et suis...?].

Traducere: Lui Apollo și Dianei (?), Optatus, sclav născut în casă al împăratului nostru, ajutor al tabularius-ului (șef de oficiu sau birou) provinciei Dacia (??) pentru sine (?) și ai săi (?)... (a închinat monumentul).

AD MEDIAM

(com. Mehadia, jud. Caraș-Severin)

97. C.I.L. III 1573 a = Tudor, Slav., p. 270, nr. 124.

Herculi sancto Eutyches act(or) P(ublui) Aeli(i) Antipatri ex voto posuit.

Traducere: Lui Hercule cel sfânt, Eutyches, actor (imputernicit, administrator) al lui Publius Aelius Antipater, a pus (monumentul) conform făgăduinței.**98.** C.I.L. III 1565 = I.D.R., III, p. 83, nr. 58 = Tudor, Slav., p. 269, nr. 122.

Herculi pro salute imp(eratoris) M(arci) Aurel(ii) Anto[nini Pii Aug(usti) et Iuliae Dom]nae Aug(ustae) matri Aug(usti) et castrorum sub cura Iul(ii) Paterni proc(uratoris, Syntrophus vil(icus).

Traducere: Lui Hercule, pentru sănătatea împăratului Marcus Aurelius Antoninus Pius Augustus și a Iuliei Doamna Augusta, mamă a împăratului și a castrelor, prin grija procuratorului Iulius Paternus, Syntrophus, intendent (a pus monumentul).

DIERNA

(Orșova, jud. Mehedinți)

99. An. ép. 1960, nr. 343 = I.D.R. III, p. 65, nr. 35 = AMN, VIII, 1971, p. 544, nr. 2.

[I(ovi) o(ptimo)] m(aximo) Bellinus T(iti) I(ulii) S(aturnini) c(onductoris) p(ublici) p(ortorii) ser(vus) q(ontra)scr(iptor) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Traducere: Lui Iupiter cel foarte bun (și) foarte mare, Bellinus, sclav contrascriptor (controlor, verificator) al lui Titus Iulius Saturninus, arendașul serviciului vamal, făgăduința (făcută zeului) a îndeplinit-o bucuros după merit.

MOLDOVA NOUĂ

(jud. Caraș Severin)

100. I.D.R., III, p. 53, nr. 26 = An. ép. 1959, nr. 107 și 307 = Tudor, Slav., p. 275, nr. 151.

D(is) M(anibus). P(ublius) Ael(ius) Aelian(us) vix(it) ann(is) III d(iebus) XXX. Piper(as?) Timostrati disp(ensatoris) vik(arius) et Ael(io) Epicte(sis) parentes filio bene merenti fecerunt.

Traducere: Zeilor Mani. Publius Aelius Aelianus a trăit 3 ani, 30 zile, Piperas, locțiitor al dispensator-ului (casier-contabil) Timostratus, și Aelia Epictesis, părinți, au făcut (monumentul) fiului care a binemeritat.

DROBETA

(Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți)

101. I.D.R., II, p. 29, nr. 15 = An. ép. 944, nr. 109 = Tudor, Slav., p. 241 nr. 1.

.....[pro sal(ute)] Augostorum L(ucii) [Septimii] Severi et M(arci) Aureli(i) Anto[ni]ni et Publi(i) Septimio Get(a)e Caes(aris) sub cura Aurel(ii) Heracliti proc(uratoris) Aug(ustorum trium) Eutyches et Apulensis ser(vi) vil(ici) tabularium a [solo] facerunt.

Traducere: .....pentru sănătatea împăraților Lucius Septimius Severus și Marcus Aurelius Antoninus și Publius Septimius Geta Caesar, prin grija lui Aurelius Heraclitus, procurator al celor trei împărați, sclavii inten-denți Eutyches și Apulensis au ridicat din temelii tabularium-ul.

SUCIDAVA

(cartierul Celei, orașul Corabia, jud. Olt)

102. I.D.R., II, p. 104, nr. 188 = C.I.L. III 8042.

[Imp(eratori) Caes(ari)] M(arco) A[ur(elio)] Commodo Ant[o]nino Aug(usto) sub c[u]ra Cl(audii) Xenophontis proc(uratoris) Aug(usti) Zoticus et Sal[vi]anus, ser(vi) vi[l(ici)] posue[runt].

Traducere: Împăratului Caesar Marcus Aurelius Commodus Antoninus Augustus, prin grija procuratorului imperial Claudius Xenophon, au ridicat (acest monument) Zoticus și Salvianus, sclavi inten-denți.

Notă: Inscripția datează din intervalul 180–192 e. n.

103. SCIV, XXX, 1979, p. 305.

[Fortu]nae reduci..... vilicus.

Traducere: Norocului revenit.....intendent.

ROMULA

(satul Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt)

104. C.I.L. III 13798 = Tudor, Sclav., p. 243, nr. 8.

Nymphis Hylas vicesimar(ius) ex v(oto) p(osuit).

Traducere: Nimfelor, Hylas, strângător al impozitului de 5% a pus (această închinare), conform făgăduinței.

105. An. ép. 1966, nr. 318 = SCIV, XVI, 1965, p. 598, nr. 9–16.

Q(uaestionarius) ab actis (?)

Traducere: Anchetator însărcinat cu procesele-verbale (?)

106. An. ép. 1914, nr. 120 = Dacia, XVII, 1973, p. 170.

Soli invicto Mithrae libr(arii) cum Anton(io) Z[o]jilo act(a)r(io) n(umeri) S(yrorum) [s(agittariorum)].

Traducere: Soarelui neînvins Mithra, librării (secretarii-registratori), împreună cu Antonius Zoilus, actarius (contabil-intendent) al numerus-ului de arcași syrieni (au închinat monumentul).

ARUTELA

(satul Păușa, orașul Călimănești, jud. Vilcea)

107. C.I.L. III 12602

Valerius Valer[i]anus eq(ues) lib(rarius) c(o)hor(tis) I Hisp(anorum) ex v(oto) pos(uit).

Traducere: Valerius Valerianus, călăreț, librarius (secretar-registrator) al cohorții I de hispani, a pus (acest monument), conform făgăduinței.

C. Lista funcțiilor de creatori, mînuitori și păstrători de acte atestate în Dacia

I. Arhive administrative:

1. arhivele municipale și coloniale:
  - a. *scribae coloniarum* (Sarmizegetusa)³
  - b. *scribae municipiorum* (Potaissa)⁴
  - c. *scribatus coloniae* (Sarmizegetusa). După unele opinii, termenul ar designa pe șeful cancelariei⁵.

II. Arhive economice:

1. arhivele fiscale:
  - a. *tabularii* (în două cazuri: *provinciae Daciae Apulensis*) (Sarmizegetusa, Apulum)⁶. Ei conduceau nemijlocit activitatea birourilor care întocmeau evidența fiscală centralizată a provinciei și asigurau păstrarea în bune condițiuni a acestei evidențe. Erau direct subordonați procuratorului financiar provincial
  - b. *adiutores tabulariorum* (Sarmizegetusa, Tibiscum)⁷. După cum arată numele, ei erau *tabularii* — adjuncți; nu putem ști, din păcate, dacă erau cîte un *adiutor* sau mai mulți *adiutores* de fiecare *tabularius*, dar e mai probabilă cea de a doua presupunere. Aceasta ar însemna că un *adiutor* va fi avut în subordine o secțiune a marelui *tabularium* fiscal de la Sarmizegetusa, adică, implicit, evidența pentru perceperea, fie a impozitelor dintr-un anumit district, fie a unui singur impozit pe întregul teritoriu al provinciei.
  - c. */scr/iba(?) t/abul/a/r(ii)/* (Sarmizegetusa)⁸. În cazul în care lectura este corectă, atunci probabil este vorba de un secretar al vreunui *tabularius*; dimensiunile mari ale arhivelor fiscale de la Sarmizegetusa și marile răspunderi pe care le avea un *tabularius* în exercitarea funcției sale justificau existența unei asemenea funcții.
  - d. *librarii ab instrumentis censualibus* (Sarmizegetusa, Potaissa)⁹. Aveau în sarcină ținerea la zi și în bună stare a registrelor de evidența contribuabililor și de perceperea impozitelor.

³ Nr. 9, 11, 19.

⁴ Nr. 83.

⁵ Nr. 26.

⁶ Nr. 3, 15, 17, 31.

⁷ Nr. 2, 4, 5, 12, 13, 22, 24, 28, 29, 96.

⁸ Nr. 18.

⁹ Nr. 6, 21, 84.

- e. *arcarii* (Sarmizegetusa)¹⁰. Erau casieri care primeau în păstrare valorile bănești rezultate din perceperea impozitelor datorate fiscului; ei se mai numeau și *susceptores*.
- f. *dispensatores* (Sarmizegetusa, Apulum)¹¹. Erau un fel de casieri-contabili, care făceau plățile și țineau evidența lor.
- g. *vikarii dispensatorium* (Sarmizegetusa)¹². Erau locțiitori sau ajutori ai celor de mai sus.
- h. *vicesimarii* (Romula, Doștat)¹³. Erau agenți fiscali, însărcinați cu ținerea evidențelor și perceperea unor impozite indirecte *vectigalia* cum erau cel de 5% pe moșteniri (*vicesima hereditatum*), cel de 5% pe eliberările de sclavi (*vicesima libertatis*) sau cel de 4% pe vânzările de sclavi (*vicesima quinta mancipiorum*)¹⁴.

2. arhivele vamale:

- a. *servi villici* (Sarmizegetusa, Apulum, Potaissa, Ampelum, Micia, Pons Aug.sti, Ad Median, Drobeta, Sucidava, Porolissum)¹⁵. Șefi ai birourilor vamale, ei aveau drept sarcină întocmirea sau, în *stationes* mai mari, supravegherea modului de întocmire a evidenței lor privitoare la circulația de mărfuri și la taxele percepute.
- b. *dispensatores* (Moldova Nouă)¹⁶. Erau un fel de casieri-contabili, având, se pare, sarcina de a primi taxele percepute și a ține evidența lor.
- c. *vikarii dispensatorium* (Prolissum, Moldova Nouă)¹⁷. Erau locțiitori ai precedentilor.
- d. *contrascriptores* (Dierna)¹⁸. Erau verificatori ai registrelor de evidență contabilă.

3. arhiva exploatării minelor de aur:

- a. *tabularii aurariarum* (Ampelum)¹⁹. Erau subordonați direct procuratorului imperial pentru exploatarea minelor de aur (*procurator aurariarum*). Ei conduceau activitatea birourilor administrației minelor de aur, supraveghind întocmirea tuturor evidențelor necesare și asigurând păstrarea acestora.

¹⁰ Nr. 10. Asupra funcției, cf. *Alexander Severus Asli Lampridi*, ed. B. G. Teubaer (1955), 43, 4; G. Humbert, *Arcarii*, în DS, vol. I, partea I, p. 367; E. Saglio, *Susceptores*, în DS, vol. IV, partea I, p. 570.

¹¹ Nr. 14, 25, 33. Nu știm dacă dispensatorul din nr. 30 se găsea în serviciul fiscului sau al exploatării minelor de aur. Asupra funcției de *dispensator* cf. G. Bloch, *Dispensator*, în DS, vol. II, partea I, p. 280.

¹² Nr. 14, 25. Nu este clar dacă *vik(arius) disp(ensatoris)* de la nr. 43 servea în birourile fiscale sau în cele ale exploatării minelor de aur.

¹³ Nr. 69, 104.

¹⁴ Asupra acestor impozite, cf. Macrea, p. 159.

¹⁵ Nr. 16, 23, 32, 70, 85—87, 98, 101—103. Nu putem ști dacă *[cond(uctoris) p(ublici) p(ortorii) et praef(cicti) vshicul(or)um Mercato[r] vili(cus)]* dintr-o inscripție fragmentară de la Szeged (nr. 72) lucra în serviciul vamal sau în cel al administrației poștelor. De asemenea, nu știm dacă doi *verncae* *[villici]* de la Ampelum (nr. 64) aparțineau serviciului vamal sau administrației minelor de aur.

¹⁶ Nr. 100.

¹⁷ Nr. 88, 100

¹⁸ Nr. 99.

¹⁹ Nr. 55, 56, 59, 67.

- b. *adiutores tabulariorum* (Ampelum) ²⁰. Numărul mic întilnit în inscripții în comparație cu cel al tabulariilor pare să sugereze că ei nu conduceau secțiuni specializate ale arhivei (probabil ele nici nu existau, dat fiind domeniul de activitate destul de îngust, limitat la exploatarea aurului), ci erau simple ajutoare ale tabulariilor.
- c. *dispensatores aurariarum* (Ampelum) ²¹. Erau casieri-contabili generali ai administrației minelor de aur.
- d. *ab instrumentis tabularii* (Ampelum) ²²

Aveau ca sarcină ținerea la zi și în bună stare a registrelor de contabilitate.

e. *a commentariis* (Ampelum) ²³. Aveau un rol asemănător cu al precedentilor și nu știm dacă e vorba de o altă funcție sau de folosirea unui alt termen pentru desiguarea aceleiași funcții.

f. *subsequens librariorum* (Ampelum) ²⁴. Era un fel de registrator-ajutor.

4. arhiva exploatării pășunilor și salinelor:

a. *actores* (Păuleu, Domnești) ²⁵. Erau un fel de intendenți ai arendașului exploatării pășunilor și salinelor (*conductor pascui et salinarum, uneori et commerciorum*) ²⁶, care, între alte atribuții, trebuie să fi avut și pe aceea de a întocmi sau, cel puțin, supraveghea întocmirea și ținerea la zi a diverselor evidențe.

III. Arhive militare:

1. arhivele legiunilor:

a. *tabularii* (Apulum) ²⁷. Depindeau, se pare, direct de comandantul legiunii sau, în cazul arhivei administrative, de *praefectus castrorum*.

b. *librarii* (Potaissa, Apulum, Ampelum, Gherla) ²⁸. Aveau ca atribuție obligația de a înscrie în registre conturile privitoare la soldați ²⁹. Unii din acești *librarii* sînt designați în inscripții drept *consulares* sau *legați legionis*, dar nu știm sigur dacă e vorba de o categorie aparte de librarii, special atașați pe lângă comandanții celor două legiuni din Dacia și îndeplinind niște activități legate mai direct de aceștia ³⁰.

c. *adiutores officii rationum* (Apulum) ³¹. După denumire, ar fi vorba de șefi adjuncți ai birourilor însărcinate cu evidența și asigurarea livrărilor de alimente către legiuni.

²⁰ Nr. 58, 65.

²¹ Nr. 57, 68, cf. și notele 16, 17.

²² Nr. 61.

²³ Nr. 66.

²⁴ Nr. 60.

²⁵ Nr. 92, 93.

²⁶ Expresia *et commerciorum*, întilnită în cazul arendașului P. Aelius Strenuus (C.I.L. III 1209) pare să indice că acesta, pe lângă exploatarea sării, avea și dreptul de a o comercializa.

²⁷ Nr. 54.

²⁸ Nr. 35, 37, 40—42, 47, 48, 52, 53, 62, 63, 76, 79—82, 90.

²⁹ C. de la Berge, *Acta militaria*, în DS, vol. I, partea I, p. 49. Cf. Vegetius, II, 19.

³⁰ Nr. 35, 37, 41, 48, 52, 53, 63, 79, 90.

³¹ Nr. 34.

- d. *librarii a rationibus* (Sarmizegetusa) ³². Aveau, se pare, ca sarcină ținerea registrelor efectivelor, în baza cărora se stabileau necesitățile și se făceau livrările de alimente către legiuni,
- e. *actarii* (Sarmizegetusa, Apulum) ³³. În baza registrelor de efective, ei eliberau ordonanțele de livrare pentru alimentele necesare legiunilor și, în plus, notau toate detaliile serviciului zilnic ³⁴.
- f. *cornicularii* (Apulum, Potaissa) ³⁵. Îndeplineau funcția de secretar pe lângă comandanții militari, fiind, pentru a folosi un termen modern, un fel de „sergenți-furieri”. Ei se ocupau mai ales de cazurile de judecată pentru motive de disciplină militară ³⁶. Unii din ei sînt atestați de inscripții drept *consulares* sau *legati legionis* ³⁷, iar alții *praefecti kastrorum legionis* ³⁸, ceea ce arată în serviciul direct al cărui comandant militar se găseau. Uneori erau grupați într-un *officium* (birou) ³⁹.
- g. *adiutores officii corniculariorum* (Sarmizegetusa, Potaissa) ⁴⁰. După denumire, ar fi șefi-adjuncți ai biroului corniculariilor.
- h. *commentarienses* (Apulum) ⁴¹. După titulatura purtată, și aceștia țineau niște evidențe de natură contabilă.
- i. *excerptores* (Apulum) ⁴². Erau o categorie de secretari, care aveau rolul de a nota instrucțiunile șefului lor și de a le redacta în vederea transmiterii către trupe ⁴³. Cei atestați sînt *consulares*, adică atașați serviciului comandantului legiunii.
- j. *q(aestionarius) ab actis* (Romula) ⁴⁴. Dacă lectura este corectă, atunci este vorba de un funcționar atașat unui tribunal militar de legiune, al cărui rol, ipotetic, ar fi fost acela de a lua și a înregistra interogatoriile ⁴⁵.

2. arhivele auxiliilor:

- a. *librarii (alarum, cohortium, numerorum)* (Romula, Arutela, Tibiscum, Ilișua) ⁴⁶.
- b. *actarii (cohortium, numerorum)* (Romula, Micia) ⁴⁷.
- c. *cornicularii (alarum)* (Gilău) ⁴⁸.
Atribuțiile lor trebuie să fi fost, în general, aceleași ca și în legiuni.

³² Nr. 8.

³³ Nr. 27, 45.

³⁴ G. Humbert, *Actarii*, în DS, vol. I, partea I, p. 60.

³⁵ Nr. 34, 36, 44, 46, 49, 77.

³⁶ E. Pottier, *Cornicularius*, în DS, vol. I, partea II, p. 1509.

³⁷ Nr. 36, 77.

³⁸ Nr. 34.

³⁹ Nr. 7, 78.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Nr. 46.

⁴² Nr. 51.

⁴³ R. Cagnat, *Excerptor*, în DS, vol. II, partea I, p. 879.

⁴⁴ Nr. 105.

⁴⁵ Cf. și R. Cagnat, *Quaestionarius*, în DS, vol. IV, partea I, p. 797.

⁴⁶ Nr. 91, 95, 106, 107.

⁴⁷ Nr. 71, 106.

⁴⁸ Nr. 89.

IV. Arhive ale colegiilor:

- a. *scriba* (Alburnus Maior) ⁴⁹. Aveau ca sarcină redactarea, clasarea și păstrarea tuturor actelor referitoare la treburile colegiului respectiv.

V. Arhive private:

1. arhivele administrațiilor domeniilor private:
  - a. *actores* (Apulum, Alburnus Maior, Tibiscum, Ad Mediam) ⁵⁰. În calitatea lor de administratori ai domeniilor, ei întocmeau sau supravegheau întocmirea evidenței contabile și asigurau păstrarea ei.

D. Bibliografie

I. *Izvoare*

1. „Année épigraphique”, Paris, 1902—1974.
2. *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae, Berolini, 1863—1960, vol. I — XVI.
3. Popescu, Em., *Inscripții din secolele IV — XIII descoperite în România*, București, 1976.
4. Russu, I. I. și colaboratorii, *Inscriptiones Daciae Romanae*, București, 1975—1977, vol. I — III.
5. Schober, A., *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien* Wien, 1923.
6. *Scriptores Historiae Augustae*, ed. E. Hohl, Lipsiae, 1955.

II. *Enciclopedii, dicționare*

1. Daremberg, Ch.-Saglio. Ed., *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, 1877—1929, vol. I — V.
2. *La grande encyclopédie*, Paris, f. a., vol. III și XXX.
3. *Paulys Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa, fortgeführt von Wilhelm Kroll, Karl Mittelhaus und Konrad Ziegler. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen. 1. Reihe, I — XXIV Band. 2. Reihe, I — VIII Band. Supplementbände I — XII, Stuttgart, 1893—1970.
4. *Der kleine Pauly Lexikon der Antike*, Stuttgart, 1964, vol. I.

III. *Lucrări generale*

1. Igna, N., *Cultul lui Esculap și al Higiiei cu specială privire la Dacia superioară*, Cluj, 1935.
2. Liebenam, *Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche*, Leipzig, 1900.
3. Macrea, M., *Viața în Dacia romană*, București, 1969.
4. Mommsen, Th., *Römisches Staatsrecht*, Leipzig, 1876—1889, vol. I—

III.

⁴⁹ Nr. 73.⁵⁰ Nr. 38, 39, 50, 75, 94, 97.

5. Russu, I. I., *Limba traco-dacilor*, București, 1967.
6. Tudor, D., *Arheologia romană*, București, 1976.
7. Tudor, D., *Istoria sclavajului în Dacia romană*, București, 1957.
8. Wuthnow, H., *Die semitischen Menschnennamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*, Leipzig, 1930.
9. Zgusta, L., *Kleinasiatische Personennamen*, Prag, 1964.

IV. Periodice

1. „Acta Musei Napocensis”, Cluj-Napoca, 1965, 1968, 1970, 1971, 1975, 1976.
2. „Anuarul Comisiunii monumentelor istorice”, Secția pentru Transilvania, Cluj, 1929.
3. „Anuarul Institutului de studii clasice din Cluj”, Cluj, 1936—1940.
4. „Apulum”, Alba Iulia, 1964, 1968, 1983.
5. „Arheologia Moldovei”, Iași, 1966.
6. „Dacia”, București“, 1924, 1937—1940.
7. „Latomus”, Bruxelles, 1964.
8. „Materiale și cercetări arheologice”, București, 1953—1959.
9. „Mémoires de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres”, Paris, 1908.
10. „Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)”, București, 1951, 1953, 1955, 1965, 1979, 1983.
11. „Studii clasice”, București, 1965.

SLUJITORI AI ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

Constantin D. Fortunescu—întemeietorul Arhivelor Statului din Craiova

ILIE VULPE

Profesorul Constantin D. Fortunescu, figură proeminentă a culturii românești, s-a născut la 28 octombrie 1874 în orașul Craiova¹, unde a urmat și cursurile liceului Carol I, pe care le-a absolvit în promoție cu Gh. Țițeica și Charles Laugier, de care l-a legat o îndelungată și fructuoasă prietenie.

În anii de liceu, împreună cu Gh. Țițeica, și sub conducerea profesorului G. T. Buzoianu, C. D. Fortunescu a editat „Revista școlii”, la care au colaborat între alții Petre Vulcan, Nicolae Burlănescu-Alin, Traian Demetrescu și Șt. O. Iosif — care în numărul 7 al acestei reviste și-a făcut debutul literar².

După liceu a urmat cursurile Facultății de litere și filozofie la Universitatea din București, pe care le-a absolvit în 1897, apoi a mers ca bursier în Franța, trimis în anul 1908 la specializare de către Spiru Haret, de aprecierea căruia se bucura.

De numele său se leagă înființarea Arhivelor Statului din Craiova, al căror prim director a fost. Această împlinire a fost urmarea strădaniilor sale și ale intelectualilor grupați în Societatea „Prietenii științei” și în jurul revistei „Arhivele Olteniei”, și a sprijinului acordat de personalități de marcă ale culturii românești care au fost N. Iorga și Constantin Moisiu.

Preocupările intelectualilor din această parte a țării pentru înființarea unei instituții care „să salveze de la distrugere documentele în care stătea închisă istoria Olteniei”, sînt vechi³, dar demersurile cele mai insis-

¹ Florea Firan, *Profiluri și structuri literare*, Craiova, 1986, p. 344.

² *Istoria Craiovei*, Craiova, 1977, p. 199.

³ Arh. St. Craiova, fond Prefectura județului Dolj, Serviciul administrativ, dosar 13/1866, f. 93, 105, 106; dosar 197/1870, f. 3; dosar 201/1895, f. 1, 46; și altele.

tente se fac după primul război mondial, în timpul căruia multe dintre documente fuseseră distruse sau pierdute.

Împrejurările istorice au făcut ca, în același timp, la conducerea Direcției Generale a Arhivelor Statului să fie Constantin Moisil, om cu multă dragoste și pasiune pentru strângerea și păstrarea documentelor, care, alături de savantul N. Iorga, a încurajat și sprijinit ideea înființării acestei instituții.

De fapt chiar și înființarea revistei „Arhivele Olteniei”, în 1922, a avut ca substrat în primul rând găsirea unei modalități de a strânge și a publica o parte a documentelor, de a valorifica, pe cât era posibil, acest patrimoniu existent în județele Olteniei. Așa trebuie interpretat apelul pe care revista, prin secretarul său C. D. Fortunescu, îl făcea către cititori, de a strânge și păstra cu grijă sau a comunica spre publicare în paginile acesteia a oricărui document, insistând mai cu seamă asupra acelor „scrise cu litere vechi”⁴.

Aceeași revistă publică în 1924 un alt apel, al Direcției Generale a Arhivelor Statului de această dată, prin care se atrăgea atenția instituțiilor de stat din toată țara asupra datoriei sfinte pe care o aveau de a păstra cu grijă și a depune spre păstrare în depozitele sale documentele ce prezentau importanță pentru istoria patriei, mai ales că se înregistraseră situații care puseseră în pericol arhivele⁵.

În stăruințele depuse pe lângă Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice, C. D. Fortunescu s-a făcut ecoul intelectualității craiovene. Iată ce spunea el în 1928: „se impune a alătura planul înființării unor Arhive Regionale în Craiova, pentru Oltenia și Banat, punerea în siguranță a materialului arhivistic al orașelor, județelor, și satelor, care trebuie strâns la centrele regionale”⁶.

Înființarea, la 6 martie 1931, a acestei instituții a fost așadar încununarea eforturilor făcute de acești oameni minunați; pentru că, om de vastă cultură fiind, C. D. Fortunescu a văzut cu multă profunzime importanța și rolul pe care trebuia să-l joace noua instituție.

Cîteva zile mai tirziu, Constantin Moisil îi scria: „Pe dumneata te rog să mai stăruiești pentru fondurile necesare; să te gindești în ce camere ar fi bine de instalat depozitele și unde birourile... sînt foarte mulțumit că după atîtea eforturi din partea tuturor s-a reușit să creăm o astfel de instituție”⁷ pentru Oltenia. În altă scrisoare, din 11 martie 1931, îi scria: „felicitățile mele pentru succesul ce l-ai avut cu privire la înființarea Direcției Arhivelor Statului din Craiova”, iar cîteva rînduri mai jos preciza: „ziua cînd va începe funcționarea au fixat-o la idele lui marte, astfel că luni 16 curent veți intra în funcțiune”⁸.

Începuturile noii Direcții Regionale a Arhivelor Statului au fost grele, deoarece instituția a fost lipsită de fondurile necesare, mai ales pentru începuturile de drum, fiind obligată să se întrețină și doteze prin donații

⁴ „Arhivele Olteniei”, II (1923), nr. 5, p. 3.

⁵ *Arhivele Statului din Craiova, 50 de ani de existență (1931–1981)*, București, 1981, p. 23.

⁶ „Arhivele Olteniei”, VII (1928), nr. 36, p. 182–183; *Arhivele Statului din Craiova...*, p. 27.

⁷ Arh. St. Craiova, fond C. D. Fortunescu, nr. 77.

⁸ *Ibidem*, nr. 521.

și subvenții, greutăți depășite și ele datorită strădaniilor și pasiunii lui C. D. Fortunescu și ale celor care, după 1933, i-au urmat la conducerea instituției⁹.

Schimbarea sa de la conducerea Direcției regionale, pentru a cărei înființare militase de atâta timp a fost posibilă datorită jocurilor politice și profitându-se de faptul că cei care îl prețuiau nu se aflau în țară.

Dar numele său, deși definitiv, legat de crearea Filialei Arhivelor Statului din Craiova, se află implicat în toate evenimentele culturale ale Olteniei, ocupînd și alte funcții de mare răspundere, ca cea de secretar al revistei „Arhivele Olteniei”, membru în comitetul de conducere al Societății „Prietenii Științei” și al revistei „Ramuri” din capitala spirituală a Olteniei, apoi cea de secretar general în Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice, în timpul în care titular al acestuia era N. Iorga, funcție care evidențiază o dată în plus prețuirea de care se bucura din partea marelui istoric, precum și necunoașterea meritelor cîștigate de Constantin D. Fortunescu în lumea cultural-științifică.

Este suficient să răsfoiești revistele „Năzuința”, „Opiniunea literară”, „Curierul Olteniei literare”, „Ramuri”, „Oltenia”, la care a colaborat, dar mai ales „Arhivele Olteniei” — seria veche — pe care a condus-o efectiv pe toată durata apariției — , pentru a-ți forma imaginea omului de vastă cultură care a fost C. D. Fortunescu. Materialele publicate de el, toate de mare profunzime și competență, sînt legate de istoria locală, națională și universală, de etnografie sau folclor, de științe ale naturii, geografie sau învățămînt, adică de sectoare foarte diferite ale vieții științifice sau culturale. Datorită acestor calități el s-a înscris definitiv în rîndul celor mai de seamă oameni de cultură ai Olteniei în perioada interbelică.

Tocmai de aceea este dureros că acest eminent om al culturii românești, a murit, la vîrsta de 91 ani, în 1965, într-un cvasianonimat, așa cum numai comunismul a știut să țină marile valori. Viața lui, după 30 decembrie 1947, a fost un neîntreput calvar, sfîrșindu-se într-o suferință nemeritată.

⁹ Ibidem, fond Filiala Arhivelor Statului județul Dolj, dosar 1/1931; dosar 2/1932; dosar 1 și 2/1933; dosar 1 și 2/1934; și altele.

LIVIU MOLDOVAN—

profesor, statistician și arhivist

VIÔREL GRAMA

La 17 iunie 1991 a trecut în neființă profesorul și arhivistul LIVIU MOLDOVAN, întemeietorul Filialei din Tîrgu Mureș și Arhivelor Statului. Născut la 8 mai 1908 în satul Teaca, și-a făcut studiile primare în localitatea natală, după care este elev al liceului german din Bistrița pe care-l absolvă cu solide cunoștințe de limbă germană. Urmează apoi Facultatea de Litere — limba română și istorie din Cluj, fiind repartizat după absolvire la Liceul din Jîmbolia și apoi la Timișoara. Între anii 1940—1944 este mobilizat ca sublocotenent în Armata Română, prilej cu care cunoaște viața fraților români din Basarabia.

Din anul 1945 se stabilește la Tîrgu Mureș, unde îndeplinește funcția de statistician și mai apoi șef al Oficiului de statistică al județului Mureș, pînă în anul 1952 cînd face parte dintre întemeietorii Serviciului regional al Arhivelor Statului Mureș. Nefiind membru al partidului comunist, deși avea cunoștințe temeinice de arhivistică și limbi străine: germană, maghiară, latină, franceză, nu a putut fi numit director al acestei instituții. În perioada 1960—1963, postul de director fiind vacant, este numit ca gerant, neavînd șansa nici de astă dată să fie numit ca director cu remunerația corespunzătoare — motivul fiind evident același — nu era membru a partidului comunist.

În perioada 1952—1972, cît a activat ca angajat, Liviu Moldovan a lucrat în calitate de arhivist întocmind peste 50 inventare ale unor fonduri ca: Scaunul Mureș, Comitatul Tîrnava etc., a fișat mai multe mii de documente scrise în limbile maghiară, latină și germană. De remarcat este și faptul că Liviu Moldovan s-a numărat printre puținii cunoscători ai limbii germane cu caractere gotice din Tîrgu Mureș și probabil din întreaga Transilvanie.

A scris numeroase studii de specialitate, abordînd cu egală competență profesională teme de istorie, statistică, lingvistică, drept, stare civilă și, nu în ultimul rînd, probleme de specialitate arhivistică. Dintre multiplele sale preocupări amintim în treacăt cîteva dintre cele peste 50 de studii: *Registrcle confesionale de stare civilă din Transilvania* în „Revista Arhivelor”,

nr. 1/1958; *Documente privitoare la istoria cnejilor din Districtul Beiuşului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1960 (material citat de acad. D. Prodan în *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea; O evaluare a recoltei agricole de acum aproape două sute de ani*, în „Revista de statistică”, nr. 10/1967. A tradus din limba franceză fragmente din De Gerando despre românii din Transilvania, pe care le-a publicat în revista „Vatra” din Tîrgu Mureş.

După pensionarea sa în anul 1972 a continuat să lucreze cu jumătate de normă aproape 10 ani, iar după retragerea definitivă din activitate a continuat să cerceteze arhivele din Tîrgu Mureş foarte frecvent, pînă în luna mai 1991, cu numai cîteva săptămîni înainte de trecerea sa în nefiinţă.

Prin intermediul acestui modest medalion colegii de la Arhivele Statului din Tîrgu Mureş, cercetătorii, profesorii care l-au cunoscut aduc un fierbinte omagiu profesorului, statisticianului şi arhivistului LIVIU MOLDOVAN.

Dumnezeu să-l odihnească!

Știri din documente ale Țării Românești despre vechi sate dobrogene (secolele XVI—XVII)

TUDOR MATEESCU

În numeroase documente emise de autoritățile Țării Românești apar nume topice din Dobrogea, unele fiind microtoponime, altele desemnând însă așezări umane. Ele sînt frecvente îndeosebi la Dunăre și înscrierea lor în documente este legată de hotărnicile efectuate pentru moșii situate pe malul stîng al fluviului, care se întindea pînă în bălți și pînă în ostroavele acestora. La fixarea hotarelor se foloseau uneori și puncte de reper reprezentînd elemente ale configurației terenului sau chiar localități aflate dincolo de Dunăre, în Dobrogea¹. Așa se face că ne-au parvenit informații, directe sau indirecte, încă din secolul al XVI-lea, despre unele sate vechi dobrogene, dintre care prezentăm următoarele trei în rîndurile de față.

Rasova. Vechea denumire românească a acestei așezări a fost *Răsu-hata*², forma alterată a toponimului turcesc *Rahat Suhat* (Izlazul Liniștit)³. Se știe că, paralel cu colonizarea Dobrogei cu elemente musulmane, tătari și turci, a avut loc și schimbarea masivă a vechii toponimii, numele satelor și chiar ale orașelor fiind înlocuite cu denumiri turcești. Acest proces va fi încheiat, în linii generale, încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea⁴, dar multe nume topice românești vor fi conservate pînă la sfîrșitul stăpînirii otomane⁵.

¹ Tudor Mateescu, *Un sat dobrogean în stăpînirea Mănăstirii Sf. Ioan din București* (sec. XVIII), în „Biserica Ortodoxă Română”, XCIII (1975), nr. 3—4, p. 371—374.

² Așa apare, pînă tirziu, în secolul al XIX-lea (*Răsu-hata* sau *Răsohata*). Vezi Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877)*, București, 1975, p. 124—125, 175, 212, 233, 298; *Tezaur de documente ialomișene (1392—1944)*, vol. I, București, 1991, p. 230. Se întîlnește însă, încă din secolul al XVIII-lea, și forma intermediară *Rasovata*. Vezi Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 36, 41, 43. Uneori găsim varianta *Rasvat*. Vezi Str. Dimitrov, *Osmanski izvori za istorijata na Dobrudja i Severnoiztočna Bălgarija* (Izvoare otomane privind istoria Dobrogei și a Bulgariei de Nord-est), Sofia, 1981, p. 249, 334.

³ Compară cu *Tallî Suhat* (Izlazul Dulce) de lângă satul Ceamurlia de Jos, județul Tulcea, menționat în „Harta ridicată de Marele Stat Major al Armatei Române” între anii 1880—1883. (Biblioteca Academiei Române, Hărți, C.XXXII. 1).

⁴ C. Brătescu, *Populația Dobrogei, în 1878—1928. Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 225.

⁵ Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 18—62.

Localitatea Rasova, nume consacrat definitiv ⁶, este atestată încă din antichitate, din epoca romană ⁷. Mai târziu, în secolele X—XII, este refăcută, sub stăpânire bizantină, cetatea romană tîrzie care se găsea acolo ⁸. Considerăm că această așezare a avut o continuitate neîntreruptă de-a lungul secolelor, pînă în zilele noastre. Pentru perioada stăpînirii otomane, instituită asupra Dobrogei în 1417, pe măsură ce înaintăm în timp, știrile devin din ce în ce mai bogate.

Prima informație este cuprinsă în hrisovul, păstrat fragmentar, din 2 iulie 1533, prin care domnul Țării Românești, Vlad Vintilă de la Slatina, întărește Mănăstirii Argeș balta Saltava cu toate iezeretele „din hotarul de sus, pe la Voina și pe la Părușul, pînă la Gorganul Răsuhatiei”. Se menționează că mănăstirea fusese „miluită și de alți domni dinaintea domniei mele cu aceste mai sus-zise bălți”⁹. Balta Saltava se află chiar în dreptul Rasovei, iar Gorganul Răsuhatiei, folosit ca punct de reper în stabilirea hotarelor, era desigur o movilă care și-a luat numele de la vechea denumire a satului.

La 8 ianuarie 1569 are loc o întărire a acestei danii, prin hrisovul domnului Alexandru Mircea, cînd se precizează din nou hotarele bălții Saltava: „pe la Voina și pe Părușul, pînă la Gorgan”. Este vorba, fără îndoială, de Gorganul Răsuhatiei. Se adaugă explicit că „a miluit răposatul Vlad voievod sfînta mănăstire mai sus-zisă, precum a fost miluită această sfîntă mănăstire și mai înainte de răposaii domni cu mai sus-zisele bălți”¹⁰. O nouă întărire o găsim în hrisovul lui Alexandru Iliăș, din 1 iunie 1629, în care punctul de reper este numit de asemenea tot doar „Gorgan”, dar în care se face referire la documentul anterior al lui „Alexandru voievod, feciorul Mircei voievod”¹¹. Dania este confirmată din nou de către același domn, curînd după aceea, la 20 iunie 1629, cînd se arată că hotarele bălții au fost „însemnate de jupan Neagoe, fost mare vornic în zilele răposatului Rădul voievod, fiul lui Rădul voievod, în cursul anilor 7036, din hotarul din sus, prin Voina și prin Părușul, pînă în Gorganul Răsuhatiei”. Se amintește că „a miluit răposatul Vlad voievod, fiul lui Radul voievod, sfînta mănăstire, cînd au fost cursul anilor 7041, și de la alți domni cu această baltă mai sus-zisă”¹². Așadar mila inițială se datora domnului Radu de la Afumați și data din anul 1528, ceea ce constituie cea mai veche mențiune a existenței — în epoca stăpînirii otomane — a satului dobrogean Răsuhatia, denumit, mai târziu, Rasova ¹³.

⁶ Varianta „Răsuhatia” a fost considerată „formă populară locală”. (*Ibidem*, p. 41)

În realitate, aceasta este denumirea cea mai apropiată de numele turcesc original.

⁷ Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, în *La Dobroudja*, București, 1938, p. 165, 169, 286, 290, 300, 312; Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, *Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 249, 396, 421.

⁸ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, *Bizantini, romani și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 80.

⁹ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. III (1526—1535), București, 1975, p. 263. (În continuare se va cita *D.R.H.*, B.)

¹⁰ *Ibidem*, vol. VI (1566—1570), București, 1985, p. 158.

¹¹ *Ibidem*, vol. XXII (1628—1629), București, 1969, p. 535.

¹² *Ibidem*, p. 598—599.

¹³ Apare totuși sub această formă (*Răsova*) și în unele documente turco-osmane din secolul al XVIII-lea. Vezi Valeriu Velinian, *Relațiile româno-otomane (1711—1821)*. *Documente turcești*, București, 1984, p. 442—444.

Această danie este întărită apoi de domnul Matei Basarab la 5 mai 1644, printr-un hrisov în care se enumeră semnele puse de Neagoe mare vornic, în zilele lui Radu de la Afumați și în care figurează și „Gorganul Răsohatei”¹⁴. O altă confirmare — nu putem ști deocamdată dacă este ultima — este înscrisă în „cartea” lui Constantin Brîncoveanu din 18 ianuarie 1689, în care sînt pomenite iarăși „seamnile ce au sămănat jupînul Neagoe, marele vornic, în zilele răposatului Radul vod., feciorul Radului vod., din sus hotarul prin Voina și prin Păruș, pînă în Gorganul Răsohatei”. În final se adaugă următoarele: „Pentru că au miluit aceste moșii și bălți răposatul Vlad voevod, precum am văzut domniia mea și hrisoavele de milă la sfînta Mănăstire Argeșul”¹⁵.

Oltina. Această veche localitate dobrogeană este atestată de asemenea din epoca romană¹⁶, fiind identificată, uneori fără dubii, alteori cu probabilitate, cu antica așezare „Altinum”¹⁷. Se admite, totodată, derivarea actualei denumiri românești din cea inițială, romană¹⁸. Satul este menționat, tot cu prilejul unei hotărnicii, în hrisovul domnului Alexandru Mircea din 12 august 1573, prin care se întărea lui Harvat mare portar moșia Timburești din județul Ialomița, în urma unor judecăți cu Mănăstirea Dealu. La precizarea hotarelor se arată următoarele: „de la gorganele de la Oltina, peste Dunăre, trece drept peste Dunărea accasta, trece pe baltă...”¹⁹. Editorii documentului au afirmat că este vorba de satul Oltina din actualul județ Călărași, „în hotar cu Timburești”²⁰. Sîntem obligați să consemnăm însă că această localitate apare mult mai tirziu, fiind înființată de un număr de 40 de familii de români băjenari din așezarea omonimă dobrogeană, stabiliți, în martie 1831, „pă moșia Jigălii, pă malul Borcii”²¹. Este vorba, fără îndoială, de satul Oltina din Dobrogea, așa cum reiese de altfel și din hrisovul citat, sat care și-a păstrat, sub acest nume, existența neîntreruptă de-a lungul secolelor²².

Mirleanu. Această așezare, purtînd o denumire pur românească²³ datează de asemenea din antichitate, în vatra sa descoperindu-se urmele unui castru roman²⁴. Satul este menționat, indirect, în două documente emise de domnul Țării Românești, Radu Mișnea. În hrisovul acestuia din

¹⁴ *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. V (1640—1644), București, 1985, p. 552, rez. 1323.

¹⁵ Arh. St. Buc., fond Episcopia Argeșului, XXII/18.

¹⁶ Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 162, 165, 329, 383; Radu Vulpe, Ion Barnea, *op. cit.*, p. 373, 411.

¹⁷ Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 162, 165, 303, 383; Radu Vulpe, Ion Barnea, *op. cit.*, p. 370, 411, 421.

¹⁸ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 11, nota 17.

¹⁹ *D.R.H.*, B., vol. VII (1571—1575), București, 1988, p. 198.

²⁰ *Ibidem*, p. 383 (indice).

²¹ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 51.

²² Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 35.

²³ În timpul dictaturii comuniste numele acestui sat a fost schimbat, fără nici o rațiune, în acela de Dunăreni. Menționăm faptul că într-un document din 1648 referitor la Mănăstirea Slobozia din județul Ialomița apare numele de persoană „Mirlă”. (Arh. St. Buc., fond Mănăstirea Slobozia lui Enache, XII/3). De asemenea, într-un act de vînzare din 7 decembrie 1639 se vorbește de moșia „Mirlă” de lângă satul Bildana din județul Dimbovița. (Ibidem, colecția Documente istorice, MCDLXI/8).

²⁴ Radu Vulpe, Ion Barnea, *op. cit.*, p. 373, 421.

15 iunie 1612 pentru întărirea unor stăpîniși ale Mănăstirii Dealu, între care figurau și satele Brînceni și Jegălia de pe Borcea, la indicarea hotarelor se spune: „însă din Gorganul Mîrleanului, pînă la via Slavului, drept pînă la Gorganul Modnacului. . .”²⁵ Aceste stăpîniri sînt confirmate din nou la 10 iulie 1614, cînd primul punct de reper este numit „Gorganul Mărlenilor”²⁶. Satul Mîrleanu²⁷, care apare uneori și sub forma Mîrleni²⁸, se afla chiar în acel drept, peste Dunăre. Dintre locuitorii săi, un grup de 60 de familii, pribegite la stînga fluviului, înființează, în martie 1831, alături de cei din Oltina, un sat pe brațul Borcea, botezat tot Mîrleanu²⁹.

Documentele Țării Românești oglindesc așadar, direct sau indirect, existența unor vechi așezări dobrogene, pentru care nu se găsesc alte informații din perioada stăpînirii otomane. Știrile de acest gen devin mult mai frecvente începînd cu secolul al XVIII-lea și, deși par neînsemnate la prima vedere, merită toată atenția din partea cercetării istorice.

R É S U M É

Dès le XVIème siècle les documents de la Valachie attestent l'existence des anciens villages roumains en Dobroudja. Ce sont des dates concernant les domaines dont les démarcations sont fixées avec des éléments du relief ou des villages de l'autre côté de la rivière comme des repères. On nous offre ainsi des informations de XVIème et de XVIIème siècles sur 3 villages roumains de Dobroudja: Rasova (Răsubata), Oltina et Mîrleanu.

S U M M A R Y

Starting even with the 16th century Wallachian documents reveal the presence of ancient Romanian villages on the left bank of the Danube. These data are mentioned in connection with properties on the left bank of the Danube, whose demarcations are fixed by using as marks elements of the landscape or even villages on the opposite. Thus we are offered 16th century information on three Romanian villages: Rasova (Răsubata), Oltina and Mîrleanu.

²⁵ *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească, veacul XVII, vol. II (1611–1615), [București], 1951, p. 86.

²⁶ *Ibidem*, p. 297.

²⁷ La sfîrșitul documentului se face următoarea mențiune: „Pentru că aceste mai sus spuse numite sate le-a dat și le-a miluit sfintei mănăstiri răposatul Vladislav voievod și le-a întărit și împuternicit, ca să-i fie lui pomană în veci la sfînta mănăstire”. (*Ibidem*). Este vorba, fără îndoială, de Vladislav II (1446–1456), care este înmormîntat chiar la Mănăstirea Dealu. Hrisovul emis de acest domn nu s-a păstrat, dar trebuie să credem că în textul respectiv hotarele erau desemnate la fel (așa cum am văzut și în cazul Rasovei), ceea ce înseamnă că satul dobrogian Mîrleanu exista, cu acest nume, încă din secolul al XV-lea.

²⁸ Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 35, 39, 41.

²⁹ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 51.

Informații din arhivele bihorene referitoare la situația școlii românești din Bihor la începutul secolului al XX-lea

IOAN POPOVICI

La începutul secolului al XX-lea adâncirea procesului de luptă pentru apărarea ființei naționale și pentru eliberare națională și socială a maselor populare românești din Transilvania îmbracă forme și metode diferite. Pe plan social se ascut contradicțiile dintre bogați și săraci, au loc numeroase greve muncitorești, dublate în paralel de greve de seccriș ale țărănimii sărace, care după felul de desfășurare sînt adevărate răscoale, precum au fost cele de la Talpoș și Aleșd din județul Bihor, din alte localități din județele Satu Mare, Sălaj, Timiș, Arad și Torontal din anii 1901—1905¹. Toate aceste mișcări muncitorești-țărănești au fost înăbușite cu brutalitate de către autoritățile statului ungar.

La Aleșd, spre exemplu, s-a tras în cei cca 4 000 de români adunați la 24 aprilie 1904 pentru a protesta împotriva nedreptăților și opresiunii sociale. Zeci de participanți au fost răpuși de gloanțe și baionete, iar alte multe zeci au fost răniți². În semn de protest împotriva masacrului de la Aleșd, muncitorimea din Oradea declară grevă, iar țărănimea română din localitățile Bratca, Borod, Lușoara, Vadu Crișului și Lugașu de Jos din plasa Aleșd și alte localități ale Bihorului se manifestă cu intensitate deosebită³. Toate aceste mișcări românești țin trează vigilența autorităților ungare, obligîndu-le să ia cele mai drastice măsuri de stăpînire a situațiilor.

Pe planul relațiilor spirituale, un rol esențial în creșterea conștiinței naționale, a dezvoltării mișcării naționale l-au avut școlile, asociațiile și societățile cultural-artistice, diferite aniversări și comemorări de evenimente importante din istoria multimilenară a poporului român. Ele au reprezentat una din formele reușite de cultivare a idealului național, de sădire în sinul poporului român, a conștiinței de sine, a luptei permanente pentru conservarea și dezvoltarea limbii, a literaturii, artei și istoriei străbune, a obiceiurilor și religiei strămoșești, în condițiile în care totul în jur se manifestă într-o limbă străină, cînd, pentru români nu exista nici un drept, fiind considerați tolerați în propria țară, fiind tot mecanismul politic, juridic, economic, cultural și al administrației de stat era pus în slujba deznaționalizării românilor.

Avîndu-se în vedere rolul deosebit ce-l are școala în viața unui popor reprezentanții națiunii române din Transilvania i-au acordat o atenție deosebită, mai cu seamă pe linia păstrării, apărării și bunei ei funcționări. De aceeași atenție însă, dar urmărindu-se cu totul alte scopuri, s-a bucurat

¹ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. I, București, 1983, p. 294.

² Liviu Borcea, Ioan Popovici, *Documente privind răscoala țărănilor de pe Valea Crișului. Repede. (Aleșd, 1904)*, în *Aleșd, 1904—1979*, Oradea, 1979, p. 169—171.

³ *Ibidem*, p. 172.

școala românească și din partea autorităților ungurești, fiind considerată, alături de alți factori, principalul obstacol în calea realizării dezideratului statului ungar, acela al națiunii unice maghiare, prin topirea celorlalte naționalități, indiferent cum, în sînul acestei națiuni.

Este cunoscut faptul că școlile elementare și gimnaziale românești din Transilvania și deci și din Bihor, se aflau sub patronajul bisericilor ortodoxe și greco-catolice române, care, bucurîndu-se de sprijinul instituțiilor românești de credit, al Partidului Național Român, al Astei, al asociațiilor și societăților culturale și al întregii populații românești, asigurau buna desfășurare a procesului de învățămînt. Ca urmare a acestei situații, în conformitate cu prevederile legilor din anii 1863 și 1879, aceste școli se bucurau de autonomie și își asigurau cadrele didactice de toate gradele. Dar cunoscînd sărăcia satelor românești și greutățile pe care le întîmpinau susținătorii școlilor confesionale în asigurarea cerințelor legilor școlare, autoritățile ungurești, prin cele mai diverse măsuri, au împiedicat buna desfășurare a învățămîntului românesc, au desființat o bună parte din aceste școli, pe care le-au declarat școli comunale de stat și au maghiarizat astfel o parte din școala românească. Astfel, în urma controalelor inspectorilor școlari, numeroase localuri de școală au fost declarate necorespunzătoare și închise, fără a ține cont de crunta sărăcie a țăranilor. Numeroase cadre didactice (învățători) au fost sancționate pe motivul necunoașterii temeinice a limbii maghiare. S-a practicat o politică de discriminare la salarizarea învățătorilor și profesorilor de altă naționalitate decît cea maghiară, salariile fiind ori foarte mici în comparație cu cele ale cadrelor didactice de naționalitate maghiară, ori fiind ridicate la cote mai mari, făcînd, astfel, imposibilă achitarea lor de către comunitățile sătești.

Pornind de la această situație, la 2 iulie 1900, comitetul parohial din localitatea Cîrpeștii Mici făcea cunoscută imposibilitatea credincioșilor de a susține postul de învățător confesional și de a construi o școală confesională, deoarece „poporul de aici este slab și neputincios, mai jumătate suntu pieriți, care nu pot abia subsista și suntu gata să lase comuna și să meargă numai nu știu unde”⁴. De asemenea, participanții la ședința sinodului parohial ortodox extraordinar din localitatea Pomezău, din 17 ianuarie 1903, își exprimau îngrijorarea față de situația în care se găsea populația românească și noile măsuri luate de guvernanți, deoarece ele „periclitau școala confesională, care de la moși-strămoși ne-a rămas nepîngărită...”⁵. Aceeași grijă față de soarta școlii noastre naționale „amenințată din partea guvernului...” o purtau și membrii sinodului parohial din localitatea Sitani⁶.

Lipsa oricărui ajutor necondiționat din partea statului, măsurile abuzive luate de autoritățile administrative și alte cauze, au dus la micșorarea numărului școlilor confesionale și la creșterea numărului analfabeților. Astfel, cu toate că populația românească era majoritară, în anul 1908, conform statisticilor, funcționau doar 3 000 de școli populare, cinci școli secundare confesionale românești, iar numărul analfabeților era în proporție de 76,7%⁷.

⁴ Arh. St. Oradea, fond Protopopiatul ortodox român Beiuș, doc. nr. 2/2 iulie 1900.

⁵ Ibidem, dosar 77/1903, f. 5-6.

⁶ Ibidem, f. 241-242.

⁷ *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, ed. II, București, 1972, p. 342-343.

O preocupare permanentă a autorităților ungurești, paralel cu închiderea școlilor românești și transformarea lor în școli comunale, era aceea a maghiarizării învățământului românesc. Astfel, încă din primii ani ai secolului al XX-lea, s-au luat măsuri intensive de impulsionare a introducerii limbii maghiare ca limbă de predare în școlile confesionale. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în baza Legii nr. XVIII din 1879, prin Ordinul nr. 30.332 din 5 iunie 1902, solicita autorităților administrative, inspectoratelor școlare și autorităților confesionale ca să ia măsuri riguroase pentru predarea „mai intensivă a limbii maghiare în toate școlile populare de orice categorie”. Acest lucru era motivat prin aceea că, potrivit legilor, instrucțiunilor și ordinelor emise pînă la acea dată, elevii trebuiau ca, în decurs de șase ani petrecuți în școala populară, să-și însușească limba maghiară în așa măsură încît să fie în stare „să-și exprime pe înțeles în limba maghiară cugetările și ideile privitoare la relațiunile vieții lor, să știe vorbi fluid și scrie corect în limba maghiară”⁸.

În vederea realizării depline a scopului propus, autoritățile de stat ungare au luat și măsura de predare a religiei în limba maghiară începînd cu clasa a III-a, iar la unele gimnazii și la Preparandia de stat din Timișoara catehizarea urma să se facă numai în limba maghiară. Această măsură, care după limbă, lovea deosebit de puternic în ființa poporului român, s-a luat totuși, cu toate că guvernul ungar știa că nu cu mult înainte Congresul Mitropoliei Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania, în ședința sa din 4/17 octombrie 1903, în temeiul paragrafului 175 din Statutul organic și al prevederilor legale, declară că catehizarea elevilor de religie greco-orientală română se va efectua în toate institutetele de învățămînt „în limba oficială a bisericii, adică în limba românească”⁹.

În cursul anului 1904 guvernul Tisza István prezenta Dietei Ungariei un proiect de modificare a legii școlare existente în vigoare, în sensul reducerii autonomiei școlilor confesionale cu limba de predare alta decît cea maghiară, în așa fel încît în viitor urma ca o serie de obiecte să nu mai fie predate în limba naționalităților, ci în limba maghiară¹⁰. De asemenea, supunea unei severe cenzuri planul de învățămînt, manualele și obiectele școlare, preconizîndu-se o serie de măsuri menite să asigure într-un fel sau altul politica de deznaționalizare a naționalităților din Ungaria. Promulgarea acestui proiect de lege școlară și măsurile legislative luate anterior au stîrnit un puternic val de proteste în întreaga Ungarie și Transilvanie.

Într-un memoriu înaintat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice al Ungariei, conducătorii Bisericii Greco-Ortodoxe Române dezaprobaru articolele cuprinse în acest proiect de lege, subliniind că legile Ungariei de pînă atunci asigurau ortodocșilor răsăriteni „dreptul de a dispune în afacerile lor școlare și religioase” (religioase — n.n.). Astfel, Legea nr. XX din 1848 asigura „dreptul de a dispune în afacerile lor școlare și religioase”; Legea nr. IX din 1868 asigura dreptul „de a-și conduce și regula ei înșiși afacerile lor școlare”; Statutul organic al Bisericii Greco-Orientale Române din Ungaria și Transilvania, sancționat de regele Ungariei la 28 mai 1869,

⁸ Arh. St. Oradea, fond Protopopiatul ortodox român Oradea, dosar 10/1902, t. 60.

⁹ Ibidem, fond Protopopiatul ortodox român Beiuș, dosar 80/1903, f. 52.

¹⁰ Ibidem, fond Protopopiatul ortodox român Vașcău, dosar 25/1904, f. 12—20.

dădea dreptul Bisericii Române să înființeze și să susțină școli confesionale de tot felul, să numească la aceste școli „puterile didactice” (învățători și profesori) necesare fără nici o influență din afară, să „disciplineze” pe profesorii și învățătorii săi, să întocmească planurile de învățămînt, să se îngrijească de procurarea cărților didactice și să califice pe profesorii și învățătorii acestor școli.¹¹

Acum, prin noile dispoziții — subliniau autorii memoriului — aceste drepturi sînt „vătămăte”, proiectul de lege cuprinzînd o serie de abuzuri, printre care acordarea dreptului comitetelor administrative ale comitatelor, în detrimentul autorităților confesionale, de a lua măsuri disciplinare împotriva învățătorilor confesionali și suprimarea lor din slujbe; înlocuirea învățătorilor scoși din posturi de către comitetele administrative fără consultarea susținătorilor școlii; introducerea limbii maghiare ca limbă de predare în școlile confesionale, dacă printre preșcolari se află 20% școlari cu limbă maternă maghiară; predarea religiei în limba maghiară; anularea dreptului reprezentanților bisericii de a pune întrebări cu ocazia examenului de calificățiune, acum acest drept fiind dat comisarilor ministeriali; luarea dreptului confesiunilor de a-și califica învățătorii de care aveau nevoie, acest drept fiind dat acum unor comisii examinatoare de altă naționalitate; predarea numai în limba maghiară a limbii și literaturii maghiare în institutele pedagogice confesionale; introducerea planului de învățămînt al statului în locul celui întocmit de confesiuni; numirea profesorilor de către ministru și nu de către confesiuni; trecerea unor institute sub directa îndrumare și conducere a ministerului de resort și altele.¹²

În concluzie, autorii memoriului aduc la cunoștința ministrului, în mod deschis, că acest proiect de lege, în esență, „scoate cu desăvîrșire afacerile școlare din cercul de competență al confesiunilor, acestora nelăsîndu-le alt drept decît de a contribui materialicește la susținerea școlii”. De asemenea, ei subliniază că proiectul de lege școlară „nu stabilește ca țintă finală a școlii acea măsură a culturii generale omenești... de a da patriei cetățeni religioși, morali, onorabili și folositori”, ci stabilește doar „însușirea perfectă a limbii maghiare”¹³. Ca urmare, avînd în vedere că el nu corespunde intereselor românești, că „vătămă” interesele bisericii și școlii românești cer ministrului ca „ori să-l retragă cu desăvîrșire, ori că-i fie schimbate dispozițiunile... astfel ca toate drepturile confesiunii noastre asigurate prin legi... să rămînă nealterate”¹⁴.

Totodată, conducătorii bisericii românești din Ungaria și Transilvania atrag atenția „bărbaților de stat...”, care conduc destinele Ungariei, că proiectul legii școlare „este unul dintre acele mijloace prin care se alterează principiile fundamentale ale pactului dualist din 1867—1868”¹⁵. De asemenea, ei considerau ca fiind de datoria lor să aducă la cunoștința ministrului că „forța brutală e un element distructiv; puterea asimilatoare este însă numai libertatea, egalitatea și iubirea creștinească de-apropelui. Statul e mare, statul e puternic, interesele lui sînt sfinte, el poate da și poate lua,

¹¹ Ibidem, f. 13—14.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, f. 14—15.

¹⁴ Ibidem, f. 18.

¹⁵ Ibidem, f. 18—19.

dar... mai puternic este adevărul și spiritul timpurilor. Orice s-ar întâmpla Excelență, domnule ministru, ... poporul nostru cu credință își va împlini datorițele față de patrie, dar limba nu o va părăsi, căci scris este despre dînsul că mai mult își iubește limba decît viața”¹⁶.

Împotriva acestor măsuri distructive și pentru a preîntîmpina desființarea școlilor confesionale și transformarea lor în școli de stat cu limba maghiară de predare, conducătorii românilor, sprijiniți de toată populația satelor, s-au preocupat de construirea unor locașuri de școală, de repararea și dotarea cu mobilier, de reamenajarea celor declarate ca necorespunzătoare, de creșterea, educarea și formarea de învățători ș.a. Așa, spre exemplu, în perioada anilor 1900—1905 s-au reparat și reamenajat, cu sacrificii foarte mari, zeci de școli sătești¹⁷, au fost distribuite manuale școlare procurate cu banii puși la dispoziție de Academia Română din București¹⁸, a existat o permanentă preocupare pentru procurarea unor manuale școlare românești tipărite la Brașov, Lugoj și Blaj, pentru difuzarea „Enciclopediei române” ș.a.

Reluarea activismului ca politică oficială a Partidului Național Român după conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1905 și adoptarea noului program al partidului au făcut să renască și să întărească speranțele în direcția realizării doleanțelor românilor de pretutindeni. Acum, folosind argumente de ordin juridic și istoric, parlamentarii români s-au ridicat împotriva politicii de asimilare forțată a popoarelor nemaghiare, a legilor școlare reacționare, a introducerii limbii maghiare în școală și armată, pentru respectarea legii naționalităților, pentru drepturi democratice generale.

O atenție deosebită s-a acordat și cultivării conștiinței naționale, a unității naționale. Așa, spre exemplu, participarea la diverse manifestări românești, cum au fost manifestațiile prilejuite de expoziția jubiliară de la București, din 1906, a stîrnit o efervescentă în toate straturile societății românești. Mari mulțimi de oameni, intelectuali și țărani din toate colțurile provinciilor aflate sub stăpînire străină, cîntînd „Deșteaptă-te române”, „Pe-al nostru steag”, „Marșul lui Iancu” ș. a. au intrat în țara mamă cu inimile cuprinse de emoții nemaicunoscute pînă atunci. Referindu-se numai la intrarea delegațiilor în Gara de nord a Capitalei României, conducătorii delegațiilor din Bihor arătau, la întoarcerea acasă, că „cele petrecute la intrarea în București sînt de nedescris. Îți părea că vezi palpitînd inima în piepturile tuturor și deși oboșiți de cale lungă, urările și strigătele de bucurie nu mai încetau. Cugetai că s-au adunat toți românii din regat să-și vadă pe frații lor”¹⁹. Presa de pe ambele versante ale Carpaților sublinia cu un vibrant entuziasm marele tilc al venirii fraților la frați. „Nepieritoare și neșterse — scria „Țara” din București — vor rămîne în inima fiecărui român aceste zile mărețe, care au reunit la un loc toată suflarea românească...”²⁰. Ziarul „Tribuna” din Arad ținea și el să precizeze că „noi toți acești români numai politicește sîntem despărțiți de frații din România. În vinele noastre curge același sînge,

¹⁶ Ibidem, f. 20.

¹⁷ Ibidem, fond Episcopia greco-catolică Oradea, Corespondenți, act. 716/1902, f. 1—8; 504/1902, f. 1; 881/1902, f. 1—4; 739/1902, f. 1—2; 2546/1904, f. 1—3; 59/1906, f. 1; 87/1906, f. 1—2.

¹⁸ Ibidem, act. 2864/1903, f. 1—2.

¹⁹ Ibidem, fond Reuniunea de cîntări „Hilaria” Oradea, dosar 7, f. 47—49.

²⁰ Vasile Netea, *Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român*, București, 1980, p. 227.

vorbim aceeași limbă, avem aceeași credință și aceleași obiceiuri... Dacă a fost mare și pînă acum dorul de a vedea România, de aici în colo pe toți are să ne muncească acest dor”²¹.

Reîntoarcerea lor acasă și transmiterea prin viu grai la conferințe sau la șezători, sau popularizarea prin scris a atmosferei din țara mamă, a sentimentelor, a tuturor dorurilor, au dus la îmbărbătarea celor oropsiți, la revigorarea luptei pentru apărarea ființei naționale, pentru obținerea drepturilor pentru care au luptat atîta amar de vreme.

Cu toate opreliștile, cu toate procesele intentate personalităților românești, cu toate legiuirile antiromânești scoase în anii care vor urma, lupta românilor din Transilvania și deci și a celor din Bihor va crește în intensitate și va duce în final la realizarea idealului multimilenar românesc. În această luptă, sacrificiile făcute de poporul român nu au fost zadarnice, iar școala confesională românească și-a adus o contribuție deosebită la apărarea și cultivarea limbii române, a obiceiurilor și credinței străbune, la creșterea unui mare număr de luptători pe tărîmul idealului național.

R E S U M É

Les roumains de la région de Bihor ont été soumis à un profond processus de dénationalisation, tout comme leurs compatriotes de l'entière Transylvanie. Ce processus est devenu extrêmement violent dès les premières années du XXème siècle. Il a marqué une politique de magyarisation promovée par les autorités hongroises contre toutes les autres nationalités. Les écoles roumaines ont particulièrement été affectées, avec la tendance évidente de réduire leur autonomie, qui avait été acceptée par l'état hongrois et de les transformer en écoles magyares. Mais cette politique a été un échec, car les roumains ont réussi de préserver leur langue, leur être national et leur conscience, aussi que leur ancien désir pour l'unité accompli par la Grande Union du 1er Décembre 1918.

P R É C I S

Romanians of the Bihor country were subject to a strong process of denationalization, as well as their compatriotes from all over Transylvania. This process grew excessively violent starting with first years of the 20th century and it consisted of a policy of magyarisation promoted by the Hungarian authorities against all other nationalities. Romanian schools were pre-eminently affected, in an obvious tendency to diminish their autonomy that had been accepted by the Hungarian State, and to transform them into Magyar schools. But this policy gave no result since Romanians succeeded in preserving their language, national being and conscience unaltered, as well as their centuries-old aspiration for unity, which was finally fulfilled by the Great Union of December, the 1st, 1918.

²¹ „Tribuna”, Arad, 1906, nr. 164. Vezi și Vasile Netea, *op. cit.*, p. 227.

CERCETĂRI PESTE HOTARE

Cercetări în Austria și Germania

Bogatele fonduri vieneze cuprind multe materiale cu privire la revoluția de la 1848 din țările române. La Stadt und Landesbibliothek am urmărit în presa radicală și liberală relatările privind Țara Românească, găsind zeci de articole în acest sens. Primul ziar care a dat de știre victoria revoluției a fost „Wiener Schnellpost” din 5 iulie 1848. Cea mai amplă relatare privind evenimentele de la începutul revoluției a apărut în același ziar din 11 iulie cu titlul semnificativ „Revoluția de la București fără vărsare de sânge”. Caracterizând atmosfera din capitală, gazeta sublinia că „la București domnește un mare entuziasm”. Peste patru zile „Wiener Schnellpost” aprecia: „O nouă victorie a reperat libertatea și sfântul drept al popoarelor”. Presei vieneze nu i-a scăpat nici dorința românilor de a forma un stat național unitar. „Der Volkfreund” din 9 august observa: „Așadar încă câteva zile de stăruință și poate încă câteva lacrimi și atunci întreaga Românie va fi mare, liberă și puternică”.

În coloanele presei din capitala austriacă au apărut mai multe articole ce subliniau voința de neclintit a românilor de a rămâne liberi. Ei sînt hotărîți să moară în caz de nevoie „pentru libertatea pe care fiii săi, după o amenințare de 18 secole, au cucerit-o — arăta foaia „Der Freimutige” din 11 august.

O serie de reportaje elogiau măsurile luate de Guvernul Provizoriu ca: desființarea cenzurii, ștergerea rangurilor și titlurilor boierești, abolirea pedepsei corporale etc. Totuși problema centrală socială a revoluției o constituia eliberarea și improprietărea țăranilor. „Die Presse” din 23 august 1848 sublinia că „țăranii vor primi drepturile care pînă acum li s-au răpit”. Totuși „Wiener Zeitung” din 23 iulie atrăgea atenția asupra problemelor ce provin din amînarea aplicării articolului 13 din Constituție.

Evenimentele tragice din septembrie au ocupat un spațiu larg. Mai multe materiale vorbesc despre adunarea populară din 6/18 septembrie, în care poporul și-a manifestat hotărîrea de a menține „Constituția „Der Radikale” din 30 septembrie menționa condițiile vitrege în care se zbate poporul român: „Părăsit de toate puterile europene sînt sortiți să-și aperse poate chiar existența de două puteri dușmane. Întreaga presă democratică vieneză a condamnat intervenția străină. „Der Radikale” din 30 septembrie arăta că acțiunea otomană militară a fost „în contradicție cu toate capitulațiile țării și tratatele încheiate...”. „Der Freimütige” din 8 octombrie concluedea: „Dreptul poporului a fost lezat”.

Mai multe gazete au menționat organizarea rezistenței în Vilcea. „Die Presse” din 20 octombrie sublinia că „lupta este foarte inegală, dar românii vor să aducă la cunoștința Europei libere că ei sînt cu adevărat demni pentru libertate”. Ultimele relatări au apărut cu puține zile înainte de înăbușirea revoluției vieneze, descriind urmările nefaste ale intervenției străine.

În fondurile Bibliotecii Universitare au fost găsite o seamă de relatări ale presei contemporane privind domnia și martiriul lui Constantin Brîncoveanu. „Mercure historique et politique” (Haga) sublinia, în ianuarie 1689 că, prin alegerea lui Constantin Brîncoveanu, „poporul a crezut că în conjunctura prezentă are nevoie mai mult de un om decît de un copil — fiind vorba de fiul lui Șerban Cantacuzino.

Căutînd să descifreze adevăratul sens al politicii brîncovenesti, gazeta, în numerele din ianuarie 1690 și cele următoare, evidențiază că domnul caută să mențină echilibrul între marile puteri combatante, salvînd existența statului. În mai 1690, periodicul aducea vestea că Viena acceptă pacea dacă otomanii cedază Țara Românească și Transilvania; iar cetățile încă stăpînite de turci (Oradea, Timișoara și Giula) se schimbă cu Belgradul. Iată de ce Constantin Brîncoveanu a trimis un „bun număr de români” pe cîmpul de luptă de la Zărnești, zădărnîcind pătrunderea imperialilor în propria-i țară. Problema stabilirii granițelor Țării Românești la tratativele de pace de la Carloviț (1699) a fost semnalată de gazetă, însă demersurile lui Constantin Brîncoveanu au rămas de domeniul secretelor diplomatice.

În anii următori, Țara Românească lipsește de pe scena marilor ciocniri de interese ale marilor puteri, oglîndite în presă. Informațiile devin abundente în 1714, cînd domnul cade victimă samavolniciei otomane „Die Europäische Fama” din 1714 menționează că domnul este un om de 59 ani și se bucură, în urma celor 25 de ani de domnie, „de o mare reputație”. „Relationis Historicae Semestrialis... Continuatio”, în numărul din toamnă din 1714, a publicat o relatare privind detronarea și transportarea domnitorului și familiei lui la Constantinopol, „Europäische Fama” mai citează o scrisoare expediată din București la 11 aprilie 1714 (st. nou): „în timpul călătoriei, turcii i-au tratat foarte rău, le-au fost răpite toate veșmintele, chiar și prețioasa haină de blană a soției a fost luată” — sublinia articolul. După ce descrie desfășurările de la Constantinopol, informatorul concludă: „este deci <clar> înaintea fostului domn că poate spera încă puține bunătăți.”

Deznodămîntul evenimentelor îl cunoaștem din ediția din primăvară din 1715, a periodicului „Relationis...”. Autorul, relatînd execuțiile din 1714, le consideră ca „nemeritate”. El a fost impresionat și de măreția de caracter a lui Constantin Brîncoveanu, avînd curajul să-l îndemne pe cel mai mic fiu al lui „să nu-și tăgăduiască sfința sa credință, ceea ce echivala, în condițiile date, cu lepădarea de neamul lui.

Relatări privind tragedia familiei domnitoare din Țara Românească putem citi și în „Wiener Diarium”: „Fostul domnitor al românilor... împreună cu cei patru fii și gineri de ai lui au fost luna trecută la orele 9, înainte de masă, decapitați lingă mare, în fața chioșcului sultanului” (p. 1161/1714). O știre datată din 17 septembrie 1714 (st. n.) „de la granița Transilvaniei” informa despre prădarea averii domnitorului de către otomani (p. 1163/1714).

În cadrul „Stadt und Landesbibliothek” au fost reperate, în cadrul fișierului alfabetic Nicolae Dumba (1830—1900), corespondența lui cu marii muzicieni ai vremii ca Iohannes Brahms, Iohann Strauss, Franz Liszt, familia lui Richard Wagner. Acest macedoromîn, membru în Camera superioară a parlamentului austriac, pe lingă activitatea lui economică și național-politică, a fost un promotor al vieții muzicale vieneze. De asemenea, la fișierul Eusebiu Mandicevski (1857—1923), profesor la Conservatorul de muzică și însemnat muzicolog, au fost identificate piese ale corespondenței lui cu corifeii muzicii

din capitala imperială. La fel în arhiva universității (Postgasse) au fost găsite actele lui de studii în matricole. Bucovineanul Eusebiu Mandicevski a frecventat facultatea de filozofie în anii 1875—1881.

La München, cercetările noastre recente în principal au avut loc la Biblioteca universitară, instalată într-o aripă a universității locale. Ea a luat ființă odată cu mișcarea universității la München, preluând importante fonduri, în special cea a fostei universități din Ingolstadt (1826).

Secția manuscrise și tipărituri vechi (conducător dr. Gerhard Schott) deține peste 3000 de manuscrise, dintre care 660 provin din perioada medievală. Este de notat că, în accepțiunea occidentală, această epocă se încheie cel târziu în jurul anului 1500. Celelalte manuscrise provin din secolele mai apropiate de noi. Tot aici se găsesc și 77 de lăsaminte științifice provenite de la oameni de seamă ca, de pildă, K. V. Krumbacher sau filozoful L. A. Feuerbach. Numărul incunabilelor este de vreo 3500, la care se mai adaugă aproximativ 200.000 tipărituri vechi, imprimate până în anul 1800. Secția este dotată cu inventare și cataloage bine puse la punct. O descriere științifică a colecției de manuscrise a fost publicată de G. Schott în anul 1981. Manuscrisele latine au fost catalogate în două volume, publicate în anul 1979.

Între manuscrisele medievale se găsesc și unele care reprezintă interes pentru istoria României, provenite în general din epoca umanismului. Între acestea menționăm codicele nr. 738, scris pe hârtie în anul 1406 și care totalizează 195 de file. Întregul text este lătinesc și cuprinde lucrarea lui Guido de Columnis: „Historia destructionis Troiae” (1r. — 175 r.).

Acestei lucrări se adaugă capitolul intitulat „Regimen sanitatis” (175 r. — 178r.) Pe aceste file sînt inserate trei lucrări din domeniul sănătății, dintre care remarcăm regulile școlii medicale de la Salerno. Ele oferă rețete împotriva surdității, febrei etc. În sfîrșit, filele 178 r. — 191 r. conțin textul intitulat „De divinatione”. În această parte, pe lângă datele teologice, găsim și unele probleme astronomice. Ceea ce este important în istoria culturii românești este faptul că acest codice a ieșit de sub condeiul lui Ștefan din „Rivulo Dominarum”, denumirea medievală a orașului Baia Mare. Apartenența scriptorului de teritoriul patriei noastre este confirmată și de faptul că face anumite remarci cu privire la zona bihoreană.

Manuscrisul 604 (clm. 79) poartă titlul „Tractatus de herbis”, cuprinzînd 100 de file. El fusese copiat după anul 1440, dar înainte de anul 1487. Întregul text este lătinesc. În principal însă, cuprinde 479 de ilustrații colorate, dintre care 406 reprezintă plante, 12 animale și 11 oameni. Este foarte probabil că manuscrisul a servit unui spital. Această ipoteză devine foarte verosimilă prin inscripția de la pagina 86, care oferă bolnavilor unui spital o rețetă pentru tămăduirea melancoliei cu ajutorul ierburilor. Importanța manuscrisului constă în faptul că el pare să fi fost în posesia lui Matei Corvin.

Manuscrisul nr. 13, copiat la Pavia (?) în anul 1437 sau anii următori, cuprinde un epitaf al împăratului Sigismund de Luxemburg (decedat la 9 decembrie 1437) și înmormîntat la Oradea. În vizorul nostru a fost cuprins și manuscrisul nr. 678, care cuprinde o seamă de scrieri teologice. Este o lucrare voluminoasă, scrisă pe hârtie, conținînd 418 file. Manuscrisul a fost realizat în două etape la Mittelsbach (1456—1458) și Neiligenstadt (1459). Această localizare și datare din urmă este discutabilă. Acest material ne in-

teresează pentru faptul că în coperta lui a fost compactată o diplomă semnată la 24 ianuarie 1459 de Laurențiu din Transilvania. El ocupa funcția de rector și magistrul școlii din Bratislava, ceea ce face să-l încadrăm între persoanele erudite ale perioadei umanismului, origine de pe teritoriul patriei noastre.

Manuscrisul nr. 593 are 256 file. A fost copiat la Nürnberg sau poate altundeva în Germania de sud, în mai multe etape, dar oricum în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Textul condicelui este latin. Putem citi aici în principal lucrări ale lui Richardus de Wallingford, Ptolemeu și Petrus de Alliaco, având în principal profil geografic și astronomic. Interesul nostru pentru această operă se explică prin faptul că ea cuprinde și lucrarea lui Johannes de Lineriis, intitulată „Almanach ab anno 1340” (12 r. — 21 r.). Scrierea amintită face legătura cu operele lui Johannes Regiomontanus și Johannes Kunics, a căror activitate este legată de realizările centrului astronomic de la Oradea, care ajunsese în secolul al XV-lea la celebritate europeană.

Biblioteca universitară din München dispune și de o însemnată colecție de hărți, dintre care unele cuprind și teritoriul patriei noastre. Cele mai vechi hărți tipărite provin din secolul al XVI-lea. Între acestea se numără atlasul lui G. Franco, „Descriptione geographica”, care cuprinde 70 de hărți și a fost editat la Veneția în 1597 (nr. 15). Atlasul lui Mercator există începând cu ediția din 1590 (nr. 38). Tot în colecția amintită se găsesc și edițiile din 1595 de la Duisburg (nr. 41), precum și cele imprimate la Amsterdam în 1612, 1619, 1623 (nr. 42, 43, 44).

Lucrarea lui Ortelius, intitulată „Theatrum orbis terrarum”, poate fi văzută în edițiile din 1573 și 1595 (nr. 28, 22). Mai menționăm și colecția editată de M. Qund, cunoscută sub denumirea „Europae totius terrarum orbis descriptio”, care a văzut lumina tiparului la Köln în 1596 (nr. 7). O altă lucrare a aceluiași editor poartă denumirea „Fasciculus Geographicus”, imprimată la Köln în 1608 (nr. 8).

Secolul al XVII-lea de asemenea este reprezentat de mai multe opere. Între ele se numără „Atlas Novus” al lui M. Scuter, multiplicat la Augsburg în jurul anului 1600 (nr. 62). Dintre produsele celebrului atelier Blaeu remarcăm „Theatrum orbis terrarum”, publicată în Amsterdam în 1640 (nr. 12). Tot din aceeași officină a ieșit și „Atlas Maior sive Cosmographia Blaviana” în 11 părți, editat la Amsterdam în 1662 (nr. 11). Nu putem ignora nici colecția „Geographia”, tipărită în același port olandez în 1666 (nr. 18). În amintita colecție müncheneză se identifică și atlasele apărute prin grija lui Jansonius. Cercetătorul găsește aici trei ediții din „Atlas Novus”, anume edițiile de la Amsterdam din 1656 și 1658 (nr. 5, 6). Tot la Amsterdam a apărut „Atlas Minor” a lui Mercator (nr. 56 B). Nu lipsesc nici atlasele serialului Sanson. Din „Atlas Nouveau contenant toutes les parties du monde” remarcăm edițiile de la Paris din 1692, 1696 și 1698 (nr. 56 a). Evidențiem „Orbis Augustimus”, semnat de A. Iauben și tipărit la Paris în 1659 (nr. 10). Aceste publicații oferă o serie întreagă de informații despre felul în care erau privite Țările Române. Este important de subliniat că ele în general scot în evidență existența autonomă a celor trei țări române.

Dintre hărțile provenite din secolul al XVII-lea mai remarcăm cea care oglindește campania feldmaresalului Maximilian Emanuel din anii 1686—1687, care a atins și Transilvania (nr. 131). Hărțile provenite din secolul al XIX-lea în general prezintă Țările Române, în special Moldova, Țara Românească și Dobrogea în contextul războaielor ce s-au desfășurat în Peninsula

Balcanică. Semnalăm harta lui C. Reichard, imprimată la Nürnberg în 1821 (nr. 158). Materialul cartografic cu profil similar a apărut în 1829, fără menționarea locului ediției (nr. 258). În epoca războiului Crimeei au fost publicate hărțile lui G. A. : „Voyage dans l'Empire Othoman” (nr. 641), „General-karte von Europa” de von Schede-Viena 1859 (nr. 283), etc. Mai semnalăm și harta lui Moisy care sintetizează situația geologică a Transilvaniei, tipărită la Paris pe la 1850 (nr. 962).

Lăsămîntul muzical al lui Richard Wagner și coréspondența lui, împreună cu actele festivalurilor de la Bayreuth, se păstrează în același oraș, în fosta lui reședință numită vila Wanfried. În fondurile de aici ce se editcăză de un institut specializat din München (Richard Wagner Gesamt-Ausgabe) se găsec și unele acte care ilustrează aportul unor români la promovarea tradiției wagneriene. Între acestea amintim scrisoarea lui Wagner către Nicolae Dumba din 24 Iunie 1870, în legătură cu participarea lui la comemorarea lui Beethoven, demersurile aceluiași Nicolae Dumba făcute în 1893—1895 pentru asigurarea dreptului de autor al operei „Parsifal” pe seama elevilor. Mai multe scrisori ilustrează colaborarea renumitului cîntăreț Dimitrie Popovici-Bayreuth la festivalurile wagneriene în anii 1893—1899.

În secția de foi volante a Bibliotecii Naționale Austriece (cond. Consilier guvernamental Walter Seidl) a fost regăsit un avisi care eternizează apărarea cetății Oradea din 1660 împotriva cötropitorilor otomani. Foaia volantă a fost imprimată undeva pe șol german, făcă să știm încă locul precis. De fapt, pe avisi se găsec imagini. În partea superioară cititorul poate vedea imaginea cetății cu toate elementele sale, cele cinci bastioane, apa Crișului Mic, podul peste acesta, iar în locurile respective poziția tunurilor. Ceea ce este singular în cunoștințele noastre este faptul că sînt bine redade clădirile interioare principale și bastioanele și nominalizate în legendă. Între cetate și „Crișul Mare” se vede orașul prezentat după un sistem urbanistic, ceea ce ne face să credem că avem de-a face cu o imagine veridică. Dincolo de „Crișul Mare” se găsește suburbia prezentată fragmentar și o moară. Din imagine și text reiese că Ali Pașa avea tabăra așezată în partea vestică a cetății, iar casele sporadice existente în acest sector au fost incendiate. Textul vorbește despre o armată de 50.000 de turci și de vitejia apărătorilor. Cealaltă imagine se referă la asediul cetății Kanizsa (azi în Ungaria), fără, să avem și o relatare despre acest eveniment în text. În tot cazul, această imagine a Oradei merită un studiu a năunțit, ceea ce nu ne-a fost încă posibil.

În sfîrșit, amintim și de o altă foaie volantă deținută de biblioteca amintită, care are o legătură indirectă, dar importantă cu Oradea. Este vorba despre o foaie volantă intitulată „Neue Zeitung”, tipărită la Nürnberg în anul 1599, care descrie evenimente petrecute în cadrul luptei antiotomane. Între aceste evenimente desfășurate în Europa și Asia se încadrează și o acțiune eroică a lui Mihai Viteazul care a lovit în turci și tătari, cauzîndu-le o

pierdere de 30.000 de oameni. Această cifră exagerată în decursul textului se transformă în 20.000 de tătari și 9000 de turci. Oricare au fost pierderile otomane, este limpede că ruperea armistițiului de către Mihai Viteazul în 1598 și reluarea ostilităților la Dunăre a constituit un ajutor esențial pentru apărarea cetății Oradea asediată. În acest fel, Mehmed Satırdji Paşa nu a mai putut primi întăriri și pînă la urmă a trebuit să renunțe la continuarea asediului.

EUGEN GLÜCK

Cîteva gînduri despre formarea profesională a arhiviștilor

ȘTEFAN HURMUZACHE

A. Date privind istoria formării profesionale a arhiviștilor români

Datorită politicii arbitrare din domeniul învățămîntului de specialitate, Consiliul de Miniștri al R.P.R. *hotărăște, la 2 septembrie 1950*, desființarea Institutului de Arhivistică din București, care ființa pe lângă Direcția Generală a Arhivelor Statului, ca Școală Superioară de Arhivistică și Paleografie și transformarea lui în secție a Facultății de Istorie din București. Se punea astfel capăt unor tradiții înfiripate, din 1924, de formare și instruire a unui personal adecvat cerințelor Arhivelor Statului, precum și studiilor de specialitate rezultate din cercetările asupra documentelor aflate în depozitele arhivistice. În timp ce în alte state funcționau școli superioare arhivistice încă din secolul trecut¹ creînd specialiști de reputație națională și internațională, în România acest HCM lipsea Arhivele Statului de o școală la care au predat și s-au format arhiviști de înaltă clasă, devenind membri și membri corespondenți ai Academiei, profesori universitari sau cercetători de renume în țară și străinătate².

¹ În Italia, datorită existenței mai multor state sau stăpîniri străine aceste școli au luat ființă la Neapole în 1818, Florența 1858, Veneția 1855. De altfel și astăzi în Italia sînt 17 școli de arhivistică pe lângă cele mai mari arhive de stat. În Franța, Ecole des Chartes există din 1821; în Germania din 1819; în Austria din 1854; în Spania din 1857; în Ungaria din 1867; în Rusia din 1877; în M. Britanie din 1909; în Olanda din 1918; în Cehoslovacia din 1919. Desigur în anii '30 ai secolului nostru și mai ales după cel de al doilea război mondial cînd statele și-au dat seama de importanța arhivelor, au loc reorganizări de tip modern. Cele mai multe reorganizări au loc în anii 1948 și 1959. Deceniul nouă al secolului nostru impune, ca urmare a modernizării Arhivelor și a tehnologiei și tehnologizării proceselor de muncă arhivistică o nouă reasezare a școlilor arhivistice pe lângă Arhivele Statului sau Arhivele Naționale. Cf. *Études. Actes du premier colloque international sur la formation des archivistes*, Paris, août 1988. Conseil International des Archives, Paris, 1989, 108 p. W. A. Eckhardt, *Wissenschaftliche Archivarsansbildung in Europa*, Marburg, 1989, 163 p. Consultation d'experts en vue de l'établissement d'un programme a long terme en matière de gestion des documents et des archives (RAMP) dans le cadre du programme general d'information, Maison UNESCO, 14-16 mai 1979, Paris și documentul final al „Reunion d'experts sur l'harmonisation des programmes de formation en matière d'archives, Paris, UNESCO, 26-30 noiembrie 1979.

² Dintre aceștia anuntim: academicienii C. Moisil, C. C. Giurescu, E. Condurachi, membrii corespondenți ai Academiei M. Berza, A. Elian, M. Holban, profesorii universitari N. Cartoian, H. Stahl, H. H. Stahl, A. Sacerdoțeanu, P. P. Panaitescu, I. C. Filitti, Victor Papacostea, D. P. Bogdan, Dan Simonescu, C. Velichi, I. Ionașcu, E. Virtosu, Gustav Gündisch, ultimului echivalîndu-i-se diploma obținută în 1931 de la Oesterreichisches Institut für Geschichtsforschung din Viena.

Întreruperea a adus prejudicii serioase, cel puțin pentru două decenii, valorii pregătirii de specialitate a arhiviștilor din DGAS. Pe de o parte, personalul specializat între anii 1924—1949 se apropie de sfârșitul carierei sau a trecut în bună măsură în institute de cercetări, iar datorită politicii de cadre, cei rămași erau prea puțini pentru a face față mulțimii de arhive adunate după război, într-o stare de totală răvășeală. Pe de altă parte, studenții instruiți de Facultatea de Istorie prin secția de arhivistică primeau, conform planurilor și programelor de învățămînt universitar, în primul rînd noțiuni de istorie a României și istoria universală și prea puține noțiuni de teorie și practică arhivistică, de științe auxiliare ale istoriei și de limbi străine vechi și paleografii, de limbi moderne, în comparație cu cerințele puse în fața unui nou angajat al DGAS. Mai mult, dat fiind programa universitară, unele discipline auxiliare ca grafologia, codicologia, izvoarele interne și externe, istoria instituțiilor, geografia istorică, filologia, dreptul administrativ ș.a. nu s-au mai predat, lipsa cadrelor cu pregătire specifică de acest gen simțindu-se în prezent.

Rosturile sociale ale instituției noastre au impus angajarea personalului de specialitate din rîndurile absolvenților de la Facultatea de Istorie și Filologie — limbi străine. Rezultatele lor în muncă au arătat că istoricii nu știau limbi străine, iar filologii nu știau istorie. De aceea s-au încercat după 1965 forme de pregătire profesională cu profil arhivistic — cursuri generale de istorie, de istoria instituțiilor, raportate la documentele de arhivă, cursuri de limbi vechi și moderne însoțite de seminarii de paleografie pentru descifrarea și analiza textelor și cercuri de studii în care specialiștii erau obligați să prezinte comunicări sau referate prin care contribuiau la dezvoltarea unor cercetări istorice, de științe auxiliare sau de teorie și practică arhivistică, multe dintre ele publicate în Revista Arhivelor.

Aceste forme de instruire și de stimulare a creației au contribuit la apariția unui personal, în general, adecvat nevoilor instituției și chiar la afirmarea unor elemente pe plan național și internațional în domeniile arhivisticii, istoriei și științelor auxiliare ale istoriei.

Analiza făcută în DGAS, la începutul anilor '70, unor cursuri universitare și succinte compendii, ca și manualului „Arhivistica” (1971) scris de distinsul nostru profesor universitar A. Sacerdoțeanu, fost Director General al Arhivelor Statului în perioada 1938—1951, dovedea că suma noțiunilor predate studenților rămăseseră la nivelul anilor interbelici și nu mai era în concordanță cu realitățile arhivistice determinate de evoluția arhivelor instituțiilor și întreprinderilor de orice fel. De cunoștințele nesatisfăcătoare ale absolvenților în domeniul arhivisticii s-au lovit Arhivele Statului la angajarea acestora în posturi de specialitate. Desigur, situația se datora sistemului universitar inadecvat, cu puține ore de arhivistică, ce nu-și permitea abordarea legislației arhivistice sau reglementările privind apariția și dispariția instituțiilor în stat, evoluția actelor normative interne care statuau modul de desfășurare a muncii arhivistice în perioada 1953—1974, minusurile acestor acte normative și nici nu dispuneau de practica în arhive pentru a sesiza metodele și tehnicile de lucru sau de cercetare teoretică arhivistică, tendințele fenomenului arhivistic legat de politica administrativă a statului cu repercusiuni asupra însușirii practicii și teoriei arhivistice, a terminologiei interne și internaționale. În același timp cursurile universitare nu erau și nici nu aveau cum

să fie la curent cu evoluția arhivisticii pe plan internațional, cu lucrările forumurilor internaționale UNESCO — Consiliul Internațional al Arhivelor, cu ale Comisiilor și Comitetelor C.I.A. pe arhive specifice (guvernamentale-administrativ-istorice, economice, tehnice, informatice, ale literaturii, arhitecturii etc.), cu congresele, conferințele, mesele rotunde și reuniunile de experți organizate pe domenii de activitate pentru a da soluții în munca arhivistică sau recomandări în materie de politici arhivistice naționale la care trebuiau să se alinieze și Arhivele Statului din România, dacă doreau să progreseze. Considerăm că de fapt această necunoaștere, pornită de la imposibilitatea implicării în activitatea practică, de zi cu zi a Arhivelor Statului a impus, după cum o confirmă faptele, Ministerul Educației și Învățămîntului, precum și învățămîntului universitar optica de a desființa secția de arhivistică și rezumarea noțiunilor predate studenților la câteva elemente din istoria arhivelor și din științele auxiliare, mai ușor de însușit de anumite cadre universitare puse săle predea, sau care în preocupărilor de cercetare istorică sau filologică au avut nevoie să-și însușească metodele și tehnicile de investigare oferite de discipline ca sigilografia, heraldica, cronologia, paleografia etc.

Spre sfîrșitul anilor '70 s-a impus, în concordanță cu crearea Fondului Arhivistic Național, cu organizarea superioară a fondurilor și colecțiilor, a folosirii lor intensive în domeniul cercetării arhivelor interne și străine, a apariției altor reglementări legislative care defineau activități noi de restaurare, conservare, microfilmare, asigurare, folosirea informaticii, a științei informației etc. și cu situația din învățămîntul arhivistic internațional, necesitatea structurării în România a unui învățămînt de nivel superior, cu atît mai mult cu cît activitatea în Arhive devenea tot mai complexă, diversificată, iar în universitate secția de arhivistică dispăruse, cunoștințe elementare de științe auxiliare și paleografie predîndu-se studenților de la facultățile de istorie din București, Iași și Cluj în cadrul unui număr limitat de prelegeri sau seminarii.

La această situație cu totul nesatisfăcătoare s-a adăugat faptul că, datorită legilor naturii, dispăruseră fizic și ultimii profesori universitari, foști arhiviști, reputați specialiști și în cercetarea științifică. Puținele cadre care se formaseră în institutele de cercetări sau facultăți umaniste, în domenii tangente ca: filologia (onomastica, toponimia etc.) filigranologia, paleografia latină, slavă, fie că aveau alte sarcini de plan, fie că începuseră timid să coopereze cu Arhivele Statului în formarea arhiviștilor științifici*. Cooperarea cu elementele de elită ale Arhivelor Statului într-un proces de învățămînt de calitate nu beneficia de un cadru organizat și de un statut corespunzător tendințelor instituției. Pentru acest motiv, în primăvara anului 1980, Direcția Generală a Arhivelor Statului solicita Ministerului de Interne înființarea unui „Centru de Perfecționare a pregătirii profesionale a cadrelor din sistemul Arhivelor Statului”. Cu avizele Academiei, Ministerului Educației și Învățămîntului, a Facultăților de istorie din București și Cluj și altor instituții,

---

* Este uimitor că acum în nomenclatorul Ministerului Muncii a dispărut profesia, meseria, specialitatea de arhivist, prezentă în toate celelalte țări ale lumii și apreciată la adeverata ei valoare.

Ministerul de Interne aprobă cererea DGAS la 28 martie 1980. Centrul de Perfecționare, organizat potrivit Decretului nr. 278/1973 prin Ordinul Miștrului de Interne nr. 2858 din 28 martie 1980, urmă să asigure :

a. formarea și pregătirea personalului de specialitate nou încadrat în Arhivele Statului, cu problematica arhivistică, în cadrul unui curs de tip postuniversitar, cu o durată de 6 luni, în mod eșalonat;

b. specializarea cadrelor absolvente de universități care lucrează cu documente scrise în paleografie (chirilică, latină, slavă, germană-gotică, turco-osmană) prin cursuri intensive de trei luni;

c. reciclarea periodică, respectiv la 4—5 ani, a întregului personal prin cursuri cu o durată de până la 30 de zile³.

Centrul, ca formă instituționalizată de învățămînt în cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului dispunea în structura sa de cinci secții : 1. de arhivistică; 2. de izvoare ale istoriei; 3. de paleografie; 4. de științe auxiliare și 5. de instituții, și folosea un corp didactic alcătuit din directori, șefi de servicii, șefi de filiale, arhiviști principali, toți din DGAS și dintr-un număr de opt cadre universitare (patru de la Catedra de limbi clasice — 2 greacă, 2 latină, 2 de la Catedra de limbi slave și 2 de la Catedra de limbă maghiară), care își completau normele didactice cu orele fixate pentru predarea limbilor și paleografiilor, așa cum prevedea Legea educației și învățămîntului nr. 28/1978. Pentru unele conferințe cu caracter orientativ și de subliniere a rezultatelor cercetărilor în anumite segmente ale istoriei naționale și universale, ale confruntărilor din cadrul unor manifestări științifice internaționale — congrese de istorie, lucrări ale unor comisii mixte de istorici, sesiuni științifice sau în domenii ca știința conducerii, sociologia profesională etc. — au fost invitați academicieni, prorectori, profesori universitari, cercetători, cu rezultate notabile și unii dintre participanții cu misiuni mai importante în cadrul delegațiilor române. Obținerea „Centrului” era un pas către un învățămînt postuniversitar și postliceal de realizat într-o concepție modernă de formare, educare și instruire a arhiviștilor și a personalului auxiliar.

În aprilie 1981, DGAS, prin Regulamentul de funcționare al Centrului, stabilea că acesta are șase secții : 1. de teorie și practică arhivistică; 2. de izvoare ale istoriei; 3. de instituții românești; 4. de științe auxiliare; 5. de paleografie și 6. de informatică arhivistică (nou apărută ca urmare a pro-

³ Arh. St. Buc., fond DGAS, Centrul de perfecționare, dosar X/2/1981, f. 69—77. Odată cu tradiția învățămîntului arhivistic românesc Nota-raport sublinia: „Cu toate rezultatele, bune obținute, raportăm că actualele forme și cursuri de învățămînt, nu pot asigura formarea unor specialiști cu o temeinică și multilaterală pregătire în domeniile științelor auxiliare, și mai cu seamă, paleografiei în care au fost scrise documentele din Fondul Arhivistic Național. Lipsa unui centru menit să instruiască și să asigure necesarul de paleografie și cunoscători a principalelor discipline ajutoare, ca și acțiunea factorilor biologici s-au repercutat negativ în sensul restrîngerii tot mai acute a numărului celor care pot fi socotiți specialiști competenți în domeniile respective.

Pentru a-și îndeplini rolul și atribuțiile ce îi revin, este necesar ca personalul din Arhivele Statului să dispună de o temeinică pregătire, care să-i permită să treacă la o nouă calitate și în munca de prelucrare, conservare și valorificare a tezaurului arhivistic național. O asemenea pregătire teoretică dar mai cu seamă practică, bazată pe legătura indisolubilă cu istoria patriei, cu evoluția și dezvoltarea instituțională a țării, poate fi asigurată numai prin înființarea unui centru de perfecționare a personalului din sistemul Arhivelor Statului, în cadrul Direcției Generale”.

cupărilor sporite în această direcție)** și, prin extensie, conform art. 2 pct. „d” organizează cursuri de perfecționare pentru personalul de la organizațiile socialiste centrale care au responsabilități în domeniul muncii de arhivă.

Sarcina de instruire a personalului din ministere și din alte organe centrale apărea ca o necesitate deosebită, pornind de la starea critică a arhivelor lor și a lipsei de instruire de specialitate, care își puna pecetea pe calitatea muncii arhiviste cu implicațiile pe termen lung, la scurgerea celor 30 sau 20 de ani, cind arhivele respective, trebuiau predate Direcției Arhivelor Centrale din DGAS și Filialelor județene ale Arhivelor Statului. Din păcat această situație critică continuă să existe și astăzi.

Planurile de învățămînt au urmărit să conțină și să planifice disciplinele și activitățile teoretice și practice de formare, perfecționare și specializare ținînd seama de cerința ca personalul, la absolvire, să răspundă în condiții optime la îndeplinirea funcțiilor și obiectivelor Arhivelor Statului. Totodată planurile au luat în calcul specificul și ierarhizarea sarcinilor compartimentelor de coordonare și de execuție centrale și locale, diviziunea muncii în cadrul colectivelor, gradul de pregătire — universitară, liceală și de cultură generală — a participanților și timpul destinat diferitelor nivele de curs, astfel încît, într-o perioadă de cinci ani, candidații să nu fie încadrați în mai mult de două-trei forme de școlarizare, cum ar fi curs de inițiere și curs de paleografie, sau curs de paleografie și cerc de studiu pentru a nu dăuna, prin scoaterea din producție, procesului de muncă pe parcursul unui an calendaristic.

Planurile de învățămînt în cei 10 ani de activitate au prevăzut pentru cursurile de inițiere de-a lungul a cca 900 ore (460 ore de teorie și 425 ore de aplicații practice) instruirea arhiviștilor începători în domeniile arhivisticii, instituțiilor românești, izvoarelor interne și externe, paleografiei chirilice, informaticii în arhive, metodologiei întocmirii lucrărilor științifice, diplomatice, criticii textelor, sigilografiei, heraldicii, genealogiei, biblioteconomiei, muzeografiei, numismaticii, codicologiei, cronologiei. Pentru specializare — axată îndeosebi pe însușirea limbilor latină, greacă, slavă, germană, maghiară și turco-osmană cu paleografia lor — s-au acordat cca 2700 ore (cite 450 ore de teorie și practică pentru fiecare din cele 6 limbi și paleografia lor).

Programele au fost orientate — în cea mai mare parte a timpului i afectat cca. două treimi spre tratarea unei problematice adecvate cerințelor exprimate prin programele de măsuri și planurile de muncă ale DGAS și obiectivului de realizare a unui grad din ce în ce mai înalt de competență menit să asigure desfășurarea normală a muncii, să perfecționeze și să facă mai eficiente tehnicile de lucru arhiviste, să ajute la degajarea direcțiilor viitoare de activitate, în funcție de stadiu de organizare, de folosire, de conservare și de păstrare a arhivelor din depozitele noastre și de la celelalte instituții și întreprinderi.

S-au abordat teme privind sarcinile Arhivelor Statului în raport cu legislația actuală și evoluția arhivelor din depozitele proprii și din depozitele instituțiilor și întreprinderilor; cerințele cercetării istorice față de instituția

** Realitatea este că aceste secții nu au putut funcționa din cauza sarcinilor pe care cei numiți le aveau în administrația DGAS. Greutatea rezolvării planurilor de învățămînt a rămas în grijă specialiștilor Centrului de perfecționare.

noastră; istoria organizării și funcționării Arhivelor Statului și a reglementărilor care le-au guvernat; operațiunile de bază ordonarea, inventarierea și selecționarea diferitelor tipuri de fonduri și colecții arhivistice create în perioade istorice diferite; metodologia elaborării instrumentelor de evidență și a celor de informare științifică; principiile care stau la baza stabilirii apartenenței documentelor la fonduri și colecții; mijloacele și metodele folosite în activitatea de valorificare a bazei documentare în scopuri științifice, cultural-educative și practice pentru rezolvarea drepturilor cetățenilor, metodologia muncii de îndrumare și control la organizații; folosirea informaticii în arhive, sisteme și subsisteme de regăsire automată a datelor; metodologia pregătirii documentelor pentru crearea fondului de asigurare. Fără îndoială exemplele ar putea continua în ceea ce privește însușirea științelor auxiliare ale istoriei.

Prelegerile, seminariile, activitățile practice și cu caracter de schimb de experiență, vizitele de lucru au urmărit astfel să așeze pe baze mai clar definite aspectele de teorie și practică arhivistică cu care s-au confruntat serviciile centrale și unitățile teritoriale ale Arhivelor Statului și în același timp să ofere metode și tehnici pentru rezolvarea lor.

Tematicile și bibliografiile elaborate pe nivele de funcții — șefi profesioniști, arhiviști cu studii superioare și cadre cu studii medii — transmise celor interesați prin ordine ale conducerii DGAS, au avut scopul de a canaliza studiul individual organizat de-a lungul anului de învățămînt al tuturor categoriilor de cursanți sau de a orienta discuțiile în cadrul unor forme de perfecționare profesională de scurtă durată spre problemele ce solicitau soluții utile muncii arhivistice.

Avînd în vedere structurarea personalului, pregătirile de bază și nivelele de cunoștințe în raport cu cerințele domeniilor în care își desfășoară activitatea, formarea, perfecționarea și specializarea profesională a tuturor cadrelor din sistemul Arhivelor Statului s-au organizat astfel:

I. *Cursul de inițiere în știința și practica arhivistică*, cu caracter formativ, avînd două nivele: 1. *curs pentru cadrele cu studii superioare* ce ocupă funcții de șefi profesioniști, arhiviști, bibliotecari și informaticieni programatori nou încadrați în Arhivele Statului. Durata doi ani, în timpul cărora cursanții își însușeau tematicile și bibliografia, iar pentru predarea unor cursuri, susținerea unor seminarii și teste de verificare a cunoștințelor erau scoși din producție și convocați la Centru timp de o lună anual. 2. *Curs pentru cadrele cu studii medii* aflate pe posturi de arhiviști cu studii medii, arhivari, șefi depozite de arhivă, bibliotecari și secretare-dactilografe.

II. *Cursuri de specializare* a arhiviștilor în domeniul limbilor și paleografiei în care sînt scrise documentele din depozitele Arhivelor Statului organizate pe un ciclu de cinci ani, cu scoatere din producție timp de o lună anual, pentru lecții, verificare a modului de însușire a limbii, a executării exercițiilor de transcriere și traducere a documentelor astfel:

1. paleografia româno-chirilică;
2. limba latină, paleografia latinei medievale;
3. limbile elină și neogreacă și paleografia greacă;
4. limba și paleografia germană;
5. limba turcă modernă și paleografia turco-osmană;

6. limba și paleografia maghiară;

7. limba și paleografia slavă.

III. *Cursuri de reciclare* susținute o dată la cinci ani, cu o durată diferențiată după gradul școlii de bază (facultate, liceu) și funcțiile deținute (șefi, arhiviști, arhivari)

1. *Curs de reciclare a cadrelor de conducere.*

S-a folosit un corp didactic alcătuit din directorii arhivelor, șefi de servicii, cadre din cercetarea istorică și sociologie.

2. *Curs de reciclare a personalului cu studii superioare.*

Corpul profesoral a fost alcătuit din directori și șefi de serviciu din DGAS și unele cadre din cercetare.

3. *Curs de reciclare a cadrelor cu studii medii* funcționând nemijlocit în servicii de depozit și de relații cu publicul. Instruirea s-a făcut cu un corp profesoral din rindurile directorilor, șefilor de servicii și arhiviștilor principali.

IV. *Cursuri de pregătire profesională prin convocări semestriale și anuale* structurate după funcții și nivele de pregătire (studii superioare studii medii), cu o durată de 2—3 zile, de regulă în lunile iunie și noiembrie).

1. *Grupa Șefului Direcției Generale* care aducea la București toți șefii de servicii din aparatul central și șefii filialelor cu scopul de a le ridica unele probleme profesionale ce trebuiau analizate, soluționate și planificate spre execuție într-un termen de 6 la 12 luni, uneori cu efecte de câțiva ani. Anumiți șefi de servicii, individual, sau împreună cu un grup de șefi de filiale, trebuiau să prezinte rapoarte, referate sau studii pe o anumită problemă arhivistică și să ofere soluții spre dezbateră pentru ca în final decidenții să hotărască cum să se procedeze pe viitor spre rezolvare.

2. *Grupele (cercurile) de studii ale cadrelor cu studii superioare.* De regulă convocate în iunie și octombrie, sub conducerea unui director, șef de serviciu din DGAS și șeful filialei din județul în care se ținea convocarea. S-au format 14 grupe în București și centre interjudețene. În timpul convocării se proceda la prezentarea unor materiale orientative elaborate de DGAS, se dezbăteau referate întocmite de arhiviști și se efectuau vizite de lucru la arhivele organizațiilor economice sau cu caracter cultural-educativ.

3. *Grupele cadrelor cu studii medii*, în total 5, în București, și centre interjudețene. Erau conduse de cadre de conducere din DGAS și destinate instruirii acestui gen de personal cu reglementările ordonate de DGAS, cu precizările aduse în anumite domenii de activitate, schimbului de experiență.

4. *Cele două grupe ale cadrelor de ingineri, chimiști, biologi și tehnicieni din Serviciul Asigurare tehnică, materială și financiară și Biroul restaurare-conservare*, convocate 2 zile odată pe an, conduse de șefii profesionali ai compartimentelor respective, abordau probleme tehnice, de construcții de localuri pentru arhive și de chimie privind microfilmajul și tehnicile de reprografie, de restaurare a documentelor pe diferiți suportați (pergament, hârtie, pânză), a sigiliilor din ceară, a matricelor sigilare din metal etc., de conservare a documentelor în depozite.

V. *Pregătirea la locul de muncă* antrena cea mai mare parte a personalului,

a. *cel cu studii superioare* — arhiviștii — executau exerciții de paleografie timp de 4 ore bilunar, transcriind și traducind documente din domeniul în care se specializa. Preocuparea pentru organizarea, frecventarea și însușirea cunoștințelor revenea arhiviștilor principali desemnați, la propunerea Centrului de Perfecționare, prin ordine ale conducerii DGAS, iar timpul afectat intra în norma lor de muncă;

b. *cel cu studii medii* era instruit ori de câte ori cerințele însușirii legislației, reglementărilor și altor acte normative, precum și a tematicilor și bibliografiei date spre studiu individual anual, impunea explicații și o înțelegere corespunzătoare cu scopurile lor. De regulă, sarcina acestui gen de învățământ, fie că se adresa cadrelor din activitatea arhivistică propriu-zisă, fie personalului din domeniul serviciilor tehnice și laboratoarelor de reprografie, microfilmaj, păstrare, conservare, restaurare și legătorie, revenea șefilor profesionali sau unui arhivist principal sau tehnician cu pregătire prestigioasă, în timpul programului de lucru.

c. *cel cu studii de cultură generală* sau chiar cu școli medii și profesionale, dar fără instruire specifică meseriilor din Arhivele Statului, era format și calificat, potrivit legilor în vigoare, prin cursuri de formare și calificare la locul de muncă într-un ciclu de 6 luni.

Absolvirea sau încheierea oricărei forme de învățământ menționată, mai sus se nota cu calificative menționate în notarea anuală a cadrelor, iar pentru cursurile de limbi străine și paleografie se acordau certificate care atestau cunoașterea lor.

Pregătirea cadrelor din sistemul Arhivelor Statului prin aceste forme, care au avut la bază „Dispozițiile privind perfecționarea pregătirii cadrelor din Ministerul de Interne în perioada 1986—1990”, Legile 2 și 12/1971 și modificările aduse prin Decretul 19/1986, a asigurat necesitățile calitative și cantitative de personal specific activităților efectuate în Direcția Generală și unitățile sale județene în raport cu dinamica cadrelor profesionale.

În cursul anilor 1986—1990 au fost inițiați 5 arhiviști și 25 arhivari. *Raportul numeric arată că piramida personalului de execuție este cu vârful în jos*, că, în anumite sectoare ale activităților, arhiviștii execută și sarcini de arhivari și invers, acolo unde personalul este foarte puțin, arhivarii sint nevoiți să îndeplinească sarcini de arhiviști. Pe viitor, orientarea pregătirii profesionale a cadrelor cu studii medii trebuie îndreptată spre sarcini de nivel superior, cum ar fi executarea unor operațiuni din cadrul muncii de organizare și administrare a fondurilor arhivistice moderne și contemporane.

Tot în aceeași perioadă au fost specializați 32 arhiviști în paleografia chirilică, 6 în paleografia româno-slavă, 6 în paleografia greacă, 14 în paleografia maghiară, 11 în paleografia latină, s-a început pregătirea a 4 arhiviști în paleografia germană și s-a abandonat specializarea în domeniul paleografiei turco-osmane, ca urmare a plecării profesorului și a cursanților în alte instituții.

Reciclarea a asigurat perfecționarea pregătirii a 34 șefi, a 68 arhiviști și a 80 arhivari.

În total, între anii 1986 și 1990 au fost formate, specializate și perfecționate 255 cadre ce reprezintă aproape totalitatea personalului începător și cu state vechi de servicii aflat înaintea vârstei de 50 de ani femeile și 55 de ani bărbații.

În anul 1990, însă, Arhivele Statului au fost puse, ca urmare a legii privind pensionarea, în fața unui fenomen de amploare — pierderea cadrelor cu înaltă calificare atât în rândurile arhiviștilor, cât și al arhivarilor. Cei rămași și care au experiență profesională sînt puțini și la vîrsta de 47—50 de ani. *Faptul ne demonstrează că în perioada următoare de existență a acestora, în instituție trebuie formate, specializate și perfecționate cadrele nou angajate, pentru a asigura perspectivă muncii în noile condiții și la parametri internaționali, care în materie de arhive, se definesc prin trecerea de la era informaticii la era informației.* Pe plan internațional această trecere este pregătită din anii 1976—1980 și face obiectul, în materie de pregătire profesională, al celui de al XII-lea Congres Internațional al Arhivelor care va avea loc la Montreal — Canada în 1992⁴.

VI. *Extinderea atribuțiilor Centrului de perfecționare la activitățile de instruire a personalului cu sarcini de arhivar de la ministere și alte instituții centrale și la executarea practicii studenților de la Facultatea de Istorie și Filologie din București la Direcția Generală a Arhivelor Statului.*

a. *Instruirea personalului de la ministere, directori, contabili șefi, șefi de serviciu sau birouri juridice, secretariat-registratură și de birouri administrative, precum și a unor grupe largi de salariați cu sarcini de arhivă din unitățile subordonate, îndeosebi de pe raza teritorială a capitalei - funcționari, arhiviști, muncitori-legători etc. prin convocări de trei zile au oferit „Centrului” și, implicit, Arhivelor Statului, posibilitatea de a-i face pe participanți să cunoască prevederile Decretului 472/1971, ale Normelor Tehnice de lucru în arhivele organizațiilor și consecințele nerespectării reglementărilor legilor în vigoare.*

Într-o anumită măsură aceste cursuri teoretice cu scurte și aplicații practice și vizite în depozitele Direcției Arhivelor Centrale au avut urmări pozitive, în condițiile în care conducerile unităților centrale sau locale, ca și personalul instruit, s-au convins de necesitatea respectării metodelor și tehnicilor de lucru cu documentele de arhivă și a condițiilor de păstrare și conservare cerute de legislație.

Aceste cursuri însă nu și-au atins pe deplin țelurile pentru următoarele motive:

1. *Fluctuația mare a cadrelor* atât de conducere, cât și de execuție, responsabile cu munca de arhivă; îndeosebi personalul cu pregătire medie a atins și tinde spre posturi mai bine plătite și care ofereau recunoașterea calitativă a unor categorii de activități profesionale. Din cei 865 oameni instruiți între anii 1988—1990 foarte puțini mai sînt în funcțiile lor.

2. *Optica conducerilor* organelor centrale și locale față de arhivele deținute și create: lipsa de răspundere, de interes pentru luarea măsurilor pe care e impunea atât codul penal cât și legislația arhivistică; uneori intervenția

⁴ Cf. UNISIST, *Principes directeurs pour l'elaboration de programmes d'enseignement dans le domaine de l'information*, UNESCO, Paris, 1978, PGI/78/WS 27; UNISIST II, PGI/Ref. 1. Paris, 1979, *Liste selective des activités effectuées dans le domaine de l'information*. Acest ultim document se referă la principalele activități în domeniul informației, al documentării științifice și tehnice, al biblioteconomiei și arhivelor; M. Cook, *Meeting of experts on the harmonization of archival training programmes*, UNESCO, 26—30 nov. 1979 PGI/E.T.HARM/S. Studiul redă caracteristicile școlilor și situația învățămîntului și educației în acest domeniu în general, în Europa, în toate continentele și concluziile ce se desprind.

acestora la diferite nivele pentru anularea măsurilor și așa timide, luate de reprezentanții Arhivelor Statului în vederea îndreptării stărilor de lucruri.

3. *Existența contradicției* între prevederile legale și obstacolele de factor în calea decidenților pentru a asigura condițiile materiale și personal corespunzător cantității de arhive create și problematicei de ordin calitativ, de calificare profesională, impuse de conținutul documentelor (cunoașterea domeniului și a valorii documentelor mai vechi și mai noi, juridică, economică, tehnică, istorică, de limbi străine, de folosire a lor în funcție de rolul organului central respectiv în stat, cu toate implicațiile lor decurgând din materia de drept administrativ, drept public etc.).

4. *Timpul scurt de instruire* pentru cea mai mare parte a cursanților aflați în diferitele funcții de puțin timp și imposibilitatea scoaterii lor din producție pe perioade mai lungi de timp sau în cicluri de pregătire sub motivația că, neavând post de arhivist și arhivar, executau de fapt alte sarcini profesionale care-i făceau de neînlocuit la locurile de muncă.

Urmările unor asemenea stări de lucruri sînt pe termen lung.

Arhive create încă din anii '50 nu sînt ordonate și inventariate, selecționate și pregătite pentru predare la Arhivele Statului conform Decretului 472/1971 și Normelor tehnice arhivistice nici în anul 1991. Această situație este la Parlament, ultimul an predat la DGAS fiind anul 1948, la guvern care deține cca 3000 ml. documente încă din 1944, la ministere atît de mult reorganizate încît sînt greu deosebit de mari în organizarea fondurilor de arhivă nepredate din anii 1946. Dăm ca exemplu Ministerul Sănătății cu 6000 ml. arhivă începînd din 1924, Ministerul Învățămîntului care are 4000—5000 ml. arhivă din 1947 pînă în zilele noastre, Ministerul Culturii care adăpostește în subsolurile sale cel puțin 2000 ml. arhivă și abia a predat la DGAS în cursul anului 1989 6 ml. Aceste ministere au încă avantajul că nu și-au modificat foarte mult structurile. *Dar la ministerele economice situația este și mai grea. De aceea Arhivele Statului prelucrează și astăzi fonduri arhivistice din anii '40 ai secolului nostru, antrenînd puținii arhiviști cu studii superioare și arhivari cu pregătire liceală pe care-i are, în activități arhivistice care ar fi trebuit executate la instituții și întreprinderi în condiții normale de conducere, de păstrare-conservare și mai ales de prezență a personalului format, educat și specializat în materie de arhive, așa cum este el utilizat în celelalte țări europene.*

VII. *Pregătirea studenților prin practica de vară.*

Facultatea de Istorie a colaborat cu Centrul de pregătire profesională al DGAS pentru ca un număr de studenți din anii II și III să desfășoare la finalul sesiunii de examene din vară, activități timp de 12 zile, folosind documentele arhivistice. Pentru a-și însuși cunoștințe elementare de arhivistică, pentru însușirea unor noțiuni de științe auxiliare ale istoriei și în vederea executării de cercetări, cu scopul de a-și realiza documentarea necesară elaborării lucrărilor de licență, studenții au auzit expuneri teoretice despre: istoria și funcțiile actuale ale Arhivelor Statului, legislație, normele tehnice, regulamentul de acces în sălile de studiu, precum și cu privire la ordonarea, fișarea și evaluarea documentelor, întocmirea și folosirea instrumentelor de evidență ale fondurilor arhivistice și de informare științifică, modul de folosire și cercetare a documentelor utilizînd noțiunile de diplomatică, sigilografie, heraldică, cronologie etc. Totodată, ei au executat exerciții de paleografie

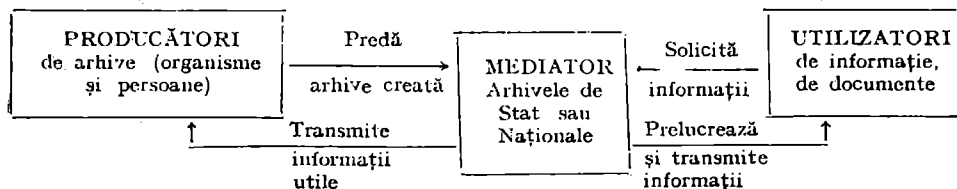
de transcriere și fișare a documentelor feudale și a dosarelor moderne și contemporane. Perioada de instruire s-a încheiat cu un colocviu susținut în fața cadrului didactic universitar responsabil și a arhivistului desemnat din cadrul Centrului să se ocupe de studenți și de notare.

Concluziile colocviului au evidențiat utilitatea acestei practici. În anii 1988—1990 au fost instruiți 46 studenți.

B. O nouă orientare în formarea profesională a arhiviștilor.

I. Este știut, astăzi, că orice organism social, ca și un număr însemnat de persoane fizice produc documente de arhivă mai mult sau mai puțin organizate la nivelul cerut de teoria și practica arhivistică și de instituția Arhivelor singura autorizată prin lege să administreze F.A.N. și să îndrume și să controleze activitatea arhivistică.

Creată din necesități sociale, instituția Arhivelor Statului joacă rolul de mediator între factorii care crează documente-gubernanți, deci administratori (ministere, finanțe, bănci, administrații locale etc.), producători de orice fel (întreprinderi economice, institute de cercetare științifică umanistice și tehnice, instituții de cultură și învățămînt ș.a.m.d.) de asigurări sociale (sănătate, muncă), savanți, cercetători, inventatori și mulți alții — și utilizatorii de informații fixate în documente utile și pertinente, organizate și accesibile, imediat folositoare tuturor factorilor - persoane juridice, morale sau fizice care doresc să dea curs producțiilor lor de documente pentru rezolvarea întențiilor sociale. Schematizînd aceste considerații, cei trei actori⁵ a căror interdependență este absolută, ar arăta astfel:

Este limpede că mediatorul, Arhivele Statului, în cazul nostru, trebuie să îmbrățișeze, pentru a-și îndeplini funcțiile sociale, un spectru foarte larg de domenii, să știe ce este de făcut cu documentele pentru a răspunde întrebărilor societății.

Prin urmare o bună administrare, păstrare, conservare și folosire a bunurilor arhivistice publice și particulare, vechi (istorice) și contemporane (curente) apărute în procesul dezvoltării sociale interne și al relațiilor internaționale presupun o competență superioară, o pregătire de nivel ridicat și înalt în formarea personalului din Arhivele Statului absolvent universitar și liceal.

Patrimoniul arhivistic național cu caracter istoric aflat în depozitele Arhivelor Statului format din documentele puterilor de stat, ale administra-

⁵ În legătură cu rolul de mediator privind informația juridică, practică, tehnică și științifică cf. B. Delmas, *La structure des programmes de formation des archivistes* cap. III, *Quel est le comp de l'archivistiques*, in „Studies”, Actes du premier colloque international sur la formation des archivistes, Paris, 1989, p. 63—65.

țiilor ministeriale și particulare (agrare, industriale, comerciale, financiare, culturale, de presă, familiale, colecționari etc.) și *arhivele curente*, în curs de formare apreciate ca făcând parte din Fondul Arhivistic Național ridică numeroase probleme de competență în vederea:

a. *înțelegerii valorii documentelor istorice*⁶, a ceea ce este semnificativ în ele pentru a contribui la îmbogățirea documentației și reînnoirea interpretării istoriei naționale în spirit modern; *cunoașterii istoriografiei românești și internaționale* utilizatoare de izvoare naționale sau străine⁷ pentru reconstituirea sau îmbogățirea patrimoniului arhivistic prin tehnicile și mijloacele de reprografiere actuale, procurarea de publicații sau informații pentru însușirea principiilor, metodelor și tehnicilor moderne de investigare a documentelor oferite de științele auxiliare ale istoriei.

Este necesar așadar, pentru a atinge o pregătire de nivel ridicat, superioară celei universitare de bază (istorie, filologie, drept, economie, etc.)^{**} însușirea diplomatiei, heraldicii, sigilografiei, numismaticii, a limbilor vechi și

⁶ Prin această valoare înțelegem și preponderența pe care trebuie să o aibă arhivistul față de administrația care creează documentele atunci cînd decide ce documente trebuie conservate sau eliminate. Vezi J. P. Sigmond, *Basic professional tasks of an archivist*, în „Proceedings of the first international colloquium on archival education and training”, Paris, 1988, p. 21, Comitetul Arhivelor de întreprinderi din cadrul CIA editează revista „Buletin”, semnificativă pentru modul cum trebuie să înțeleagă arhivistul valoarea documentelor. Menționăm cîteva din contribuțiile arhiviștilor din diferite țări: H. Pohl, *The Society for Social and Economic History and the German Society for Business History*; M. T. Tartella, *Histoire des entreprises et des banques en Espagne: possibilités que présentent les archives d'entreprises et de banques*, ambele în „Buletin” nr. 8/1985, p. 11–14 și 29–35; Z. Alonfi, *Records Retention and Destruction in Israeli Government Corporations (Scheduling of Records)*; M. Piccialuti Caprioli: *Méthodes d'appréciation et de triage appliquées aux archives d'entreprises par les services des Archives d'Etat en Italie* în „Buletin” 9/1986, p. 35–38, 53–60; B. Rikheim, *Business Archives as Sources Material to social History*, în „Buletin” 10/1987, p. 13–15.

⁷ Este vorba nu numai de istoria politică îndeobște cunoscută ci și de istoria economiei naționale, a științei, a tehnicii, a literaturii, a medicinei, a administrației teritoriale, a comerțului, a navigației, a armatei, a culturii, a dreptului și exemplele pot continua. Relevăm faptul că, spre exemplu, DGAS este membră a CIBAL, cu sediul la Sofia, care editează revista „Buletin d'information” (pe viitor B. d'I.) în care sînt publicate multe studii, referate sau liste despre acte și manuscrise medievale (slave, latine, grecești, otomane etc.) despre istoria românilor și documente spaniole, venețiene, ungurești, franceze, referitoare la istoria Valahiei, Moldovei, Transilvaniei și Banatului după 1240 pînă în zilele României moderne.

Toate acestea sînt individualizate prin denumirea Arhivelor, a cotelor unităților arhivistice sau a seriilor în care se află.

Arhivele Statului își pot orienta astfel politica de completare a patrimoniului istoriei naționale prin specialiști în măsură să o ducă la îndeplinire. În același timp publicația citată conține materiale privind dezvoltarea cooperării; necesitatea unificării metodologiilor folosite pentru pregătirea inventarelor și altor instrumente de informare științifică; tratarea pe ordinator a surselor narrative ale istoriei și culturii popoarelor din Balcani în evul mediu; lista termenilor arheografici; standardizarea terminologiei pentru nevoile cataloagelor — repertoar — examinarea lucrărilor pentru formalizarea informației în vederea tratării prin ordinator; sau recomandă metodologii standard cărora membrii CIBAL, dacă vor să beneficieze, trebuie să le dea curs.

Toate acestea sînt proprii arhiviștilor, impun o pregătire de înalt nivel internațional. Vezi CIBAL, B.d'I. 9/1985, p. 44–52; 11/1987, p. 3–15.

^{**} În lipsa unui învățămînt arhivistic universitar, din toate punctele de vedere, în etapă actuală, este convenabil să se preia absolvenți de facultate bine pregătiți și cu larg orizont în aceste domenii de bază și să fie specializați apoi potrivit cu locurile de activitate din Arhivele Statului și arhivele celorlalte organizații publice sau private.

paleografiei, cronologiei, arheografiei, criptografiei, grafologiei, filigranologiei, genealogiei, miniaturisticii, metrologiei, vexilologiei, codicologiei, terminologiei, biblioteconomiei, muzeografiei.

Se asigură astfel tuturor arhiviștilor nou angajați în Arhivele Statului istorici, filologi, juriști, economiști, etc. care lucrează pe documente cu suporti clasici și, pe viitor, cu ajutorul științelor auxiliare pentru documentele contemporane, unor tehnicieni-ingineri, chimiști etc. care își vor desfășura activitatea cu documente audio-vizuale, informatice etc. pe suporti noi (benzi, film, discuri) o pregătire postuniversitară care să le ofere deschiderea drumului spre specializarea de înalt nivel, de experți, în funcție de interesele instituției în care lucrează și capacitatea și aptitudinile fiecăru.

b. *Cunoașterii și aplicării legislației naționale care reglementează întreaga activitate și responsabilitate juridică cu privire la Fondul Arhivistic Național și la rolul Arhivelor Statului de administrator al acestui fond; însușirii teoriei și practicii arhivistice pentru executarea operațiunilor de pregătire a ceea ce în termeni internaționali se cheamă „arhivele definitive”⁸. Arhivistul trebuie să aibă cunoștințe foarte bune despre arhivistica fundamentală cu teorie, doctrină, istoria arhivelor, arhivistica descriptivă cu istoric și tipologie de fonduri, tehnicile arhivistice — achiziții, preluări, selecționare, ordonare și inventariere analiză și indexare, comunicare mass-media etc., tehnici de conservare — construcții, echipamente, restaurare, reproducere și microfilmare, noi suporti de stocaj și de acces. Totodată trebuie să cunoască administrația, procedurile și reglementările administrative, deoarece documentele de arhivă sînt consecința directă a acestora. În ceea ce privește sectorul public, înseamnă că arhivistul trebuie să cunoască activitatea, scopurile și în aceeași măsură, istoria organismelor guvernamentale, relațiile dintre ele, legile și reglementările care-i oferă posibilitatea să controleze volumul de arhive create. În cazul organismelor private, va fi necesare ca arhivistul să cunoască structurile societăților, asociațiilor etc., textele și reglementările care le determină funcționarea, modul de cooperare internațională, de organizare a arhivelor de către parteneri străini pentru a da soluții de fondare, ordonare, clasare, inventariere, păstrare, prelucrare automată a evidenței etc. Situația impune cunoașterea mai bună a științelor administrative, a principiilor organizării și gestionării serviciilor de arhivă de la creator și a unor limbi moderne în care sînt scrise multe documente din arhivele noastre. Pentru România, franceza, germana, engleza, rusa, maghiara precum și o serie de limbi în care sînt scrise un număr mai mic de documente: italiană, spaniolă, polonă, bulgară, sîrbă, armeană, turcă și greacă. În aceste condiții rezultă că pregătirea clasică, tradițională în paleografia latină și diplomatică nu mai este suficientă, solicitînd stăpînirea disciplinelor de istorie, a administrației teritoriale, geografie istorică, istoria instituțiilor politice și administrative, juridice, fiscale, noțiuni de drept constituțional, admini-*

⁸ B. Delmas, *op. cit.*, p. 61—63. În alte țări, spre exemplu Italia, sînt în cadrul instituției Arhivelor, servicii pentru studii comparate cu privire la legislația și dreptul arhivistic. Pentru a ușura astfel de studii celor interesați, Comitetul Executiv al CIA publică, atunci cînd condițiile o permit, legile Arhivelor din statele membre. „Archivum”, *Legislation archivistique*, 1970—1980, Paris, 1982, 448 p.; Vezi și „Rassegna degli Archivi di Stato”, nr. 2—3, 1987, p. 361—397 cu referire la legea arhivelor din Polonia din 1983, un adevărat studiu de drept comparat arhivistic.

strativ, penal, public și privat, precum și internațional în materie de arhive, sociologie administrativă și normele de lucru în arhive. Un capitol important îl formează aici pregătirea pentru conservarea materiei pe care sînt consemnate documentele arhivistice. De specialistul curant — biolog, arhivist, fizician etc. — depinde soarta diferiților suportați (pergament, hirtie, textilă, lemn, ceară, metal, sticlă, film, benzi magnetice, tirajele fotografice și altele), reacțiile lor în variate circumstanțe, condițiile de conservare, protecție și restaurare.

c. *Asigurarea conducerii administrației Arhivelor* pornind de la: înțelegerea nevoilor societății în domeniul Arhivelor, și a resurselor disponibile⁹, a mijloacelor financiare și materiale afectate pentru realizarea programelor pe termen scurt, mediu (5 ani) și lung (10 ani și mai mult), în raport cu funcțiile instituției. Fundamentarea bugetului și formarea și folosirea personalului¹⁰, asigurarea clădirilor, a laboratoarelor, crearea infrastructurilor pentru exploatarea informației; stabilirea concepției și a organizării sistemelor instituționalizate de colaborare națională, regională și internațională în domeniul informației¹¹, cerințele de a opera schimbări în administrația Arhivelor pentru a răspunde eficace cu documente și informații administrației publice și cetățenilor; obstacole și căutarea de soluții¹², pentru a permite ameliorarea folosirii arhivelor; înțelegerea tehnicii moderne utilizată în administrații și a implicațiilor, a consecințelor pe care le au tehnica și tehnologizarea în munca de arhivă; asigurarea capacității de adaptare, de înlăturare a decalajului între dotarea tehnică a arhivelor și dotarea superioară a diferitelor administrații; abordarea implicațiilor juridice (cum este de exemplu Decretul 141/1909 privind Sistemul Național de Informare) pe care le au toate acestea. Răspunsul în materie de pregătire presupune management¹³, științe economice (bănci, finanțe, planificare), marketing, matematică și informatică, știința informației, armonizarea programelor de formare, specializare și perfecționare profesională întrucît astăzi, în întreaga lume, specialiștii din domeniile profesiunilor de informare, arhiviștii, bibliotecarii, documentariștii și specialiștii în informație (ultimele două categorii fiind încă inexistenți în structura instituției noastre) sînt supuși presiunilor noilor tehnologii din societatea

⁹ X *Congres Internațional des Archives, le défi aux archives: responsabilités accrues et ressources limitées*, Bonn, 1984. Rapoartele: F. M. Vaganov, *Le rôle sociale croissant des archives d'Etat dans le monde contemporaine*; Botho Brächrnann, *Gestion et ressources humaines*; Fr. P. Kohlenberg, *La formation des archivistes des media*.

¹⁰ Despre cum trebuie să fie un arhivist, un administrator de arhive curente, un director de informații și un specialist care concepe sisteme noi și *Programme général d'Information*, „Bulletin de l'UNISIST”, vol. 15, nr. 1/1983, p. 11–12, nr. 3–4/1987, p. 56–61, vol. 16, nr. 1/1988, p. 6, JANUS, ICA/SPA, 2/1988, Colloque du CIA sur les archives courantes, Canada, Ottawa, 1989.

¹¹ PGI, Bulletin de l'UNISIST, vol. 16, nr. 3/1983, p. 50–54, vol. 17 nr. 1/1989, p. 3, 9, 14, 17; nr. 2/1989, p. 13–14; Peter Klasinc, *Le Centre des archives pour les questions professionnelles et techniques à Maribor* (Yougoslavie), JANUS, ICA/SPA, 1/1989, p. 17–20.

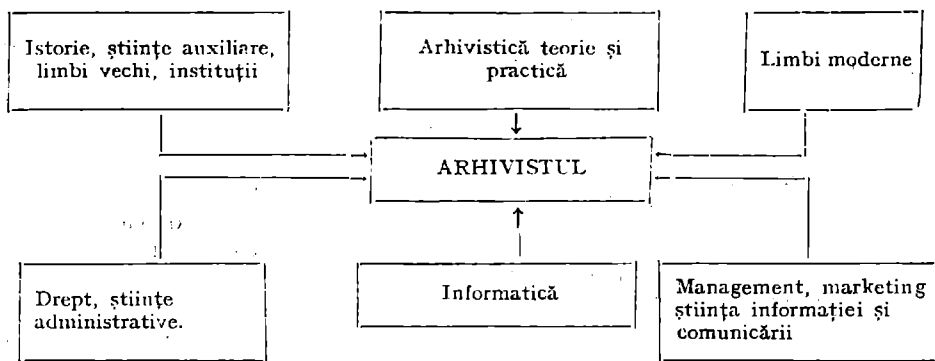
¹² PGI, UNISIST, Etude RAMP, *Les obstacles à l'accès, à l'utilisation et au transfert de l'information contenues dans les archives*, Paris, 1983, 48 p.

¹³ R. P. Tonkin, *Records Management and Modern Techniques in Business Archives*, în „Bulletin” du Comité des Archives d'entreprises, nr. 7/1984-Bruxelles, p. 1–6, H. Haglund, *Business Archives and Modern Data Technology* Idem, p. 25–28; Artel Ricks, *Records Management as an Archival Function*, „Archivum”, Proceedings of the 8th International Congress on Archives, Washington, 1976, p. 29, 36.

postindustrială, transformându-le în profunzime meseriile. Această soluție constituie o provocare la adresa tipurilor de școală și cursuri postuniversitare de urmat de arhiviștii specialiști.

Din punct de vedere al unei reprezentări grafice, pregătirea arhivistului ar trebui să grupeze astfel cunoștințele:

Cea de a doua categorie de personal, care nu trebuie să mai rămână în afara unei calificări prin cursuri de tip postliceal, o reprezintă arhivarii și tehnicienii cu studii medii cărora trebuie să li se asigure un statut profesional bine definit.

Acest personal auxiliar pe lângă arhiviștii cu studii superioare din serviciile de execuție și coordonare, și ca personal de execuție în Serviciul informatică arhivistică; Serviciul tehnic și laboratoarele de restaurare-conservare, trebuie calificat și totodată folosit în operațiuni arhivistice care să-i dea jeze pe specialiștii de executarea lor.

Pregătirea arhivarilor, încadrați fie în Arhivele Statului, fie în instituții și întreprinderi, prin cursuri postliceale, ar trebui orientată spre: știința actelor și sistemelor de registratură; activități de secretariat-dactilografie și mînuirea chiar a minicalculatoarelor de tip PC în ordonarea și redactarea corespondenței; în ținerea evidențelor lunare. Ei trebuie să aibă noțiuni teoretice și practice de arhivistică cum ar fi istoria arhivelor, istoria fondurilor și colecțiilor din depozitele Arhivelor Statului, istoria instituțiilor care le-au creat; modul de organizare și sistematizare a documentelor în depozite, ordonarea și inventarierea documentelor moderne și contemporane, cotearea și recotarea unităților arhivistice, executarea depistării documentelor cu caracter juridic pentru eliberarea copiilor solicitate de cetățeni, redactarea de referate în legătură cu astfel de acte sau lucrări simple de secretariat, constituirea arhivelor curente ale serviciilor și filialelor Arhivelor Statului potrivit Nomenclatorului dosarelor, cunoașterea și întrebuințarea echipamentelor pentru păstrarea, conservarea și restaurarea documentelor, folosirea instrumentelor de evidență din depozite, de la sălile de studii și laboratoarele de reprografie sau restaurare în manipularea documentelor pe circuitul depozit-săli de studii —laboratoare-depozit; noțiuni de istorie a românilor și universală legate de fondurile de care răspund, de paleografie și limbi pentru a putea identifica documentele feudale sau dosarele moderne și contemporane, cu scopul de a le pune la îndemîna utilizatorilor de informație din DGAS sau a cercetătorilor la sălile

de studii; noțiuni de informatică arhivistică pentru a putea fi cei mai eficienți utilizatori în domeniu; noțiuni de legislație și reglementări arhivistice suficient de consolidate pentru a ști ce au voie și ce nu au voie să facă. Considerăm că absolvenții fostelor licee de istorie — filologie sau economice și administrative nu primeau noțiuni în concordanță cu activitățile reale de secretariat-registratură, arhivă sau circuitul documentelor și constituirea arhivelor curente. Nici manualul folosit în legătură cu această problemă nu era corespunzător, pentru că profesorii de liceu nu cunoșteau și nici în prezent nu știu teoria și practica arhivistică actuală.

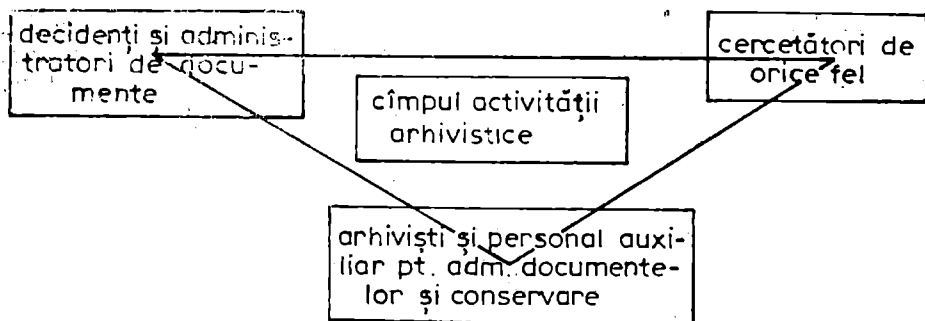
Pregătirea tehnicienilor restauratori, absolvenți de licee teoretice sau industriale. Datorită faptului că nu există în țară o școală cu profil de restaurare-conservare a documentelor pe diferitele tipuri de suport, această meserie s-a învățat practic, la locul de muncă, în ultimile trei decenii. În prezent toți tehnicienii activi s-au pensionat, locul lor fiind luat de cadre începătoare. Este de subliniat că, în deceniul 7, Arhivele Statului au contribuit la calificarea unor cadre din domeniul bibliotecilor și muzeelor, pentru a restaura documente de arhivă și cărți.

Având în vedere necesarul de personal, pe termen lung, în această meserie, viitorii tehnicieni trebuie să-și însușească o programă constând din activități teoretice și practice pentru: cunoașterea naturii materiale a documentelor și tehnicilor de analiză a structurii și stării de conservare. Spre exemplu, instruirea va avea în vedere hîrtia ca suport grafic, istoria fabricării, tipuri de hîrtii clasice și moderne, natura fibrelor, tehnici de încleare, grade de încleare, materiale de umplere, producția manuală, producția industrială, linia de turnare a hîrtiei, grosimea, filigranele, posibilități de datare, testul rezistenței termice, degradări specifice; pergamentul cu suport grafic cu istoricul apariției lui, structura fețele scrise și degradările specifice, cunoașterea pigmentilor și a cernelurilor, a tehnicilor de scriere și a naturii solvenților, a lianților; ștampilele, peceteile și impresiunile sigilare; lemnul, metalul și alte materiale de realizare a unităților arhivistice; formele generale de degradare a documentelor fizico-mecanice, chimice, entomologice, microbiologice fungice, lipituri, pete diferite și natura acestora; tratamentele de restaurare, principiile tehnice; activitățile de curățire, albire, neutralizare, consolidare, restaurare, recuperarea scrisului, uscare, climatizare, recondiționare și de legare a dosarelor; mijloacele de protecție; intervențiile și tratamentele de urgență în urma unor calamități; conservarea în depozite; substanțele și materialele utilizate în restaurare și conservare; aparatele și instrumentele folosite; igiena și protecția muncii în arhive și în laboratoarele de restaurare uscată și udă; măsurile pentru prevenirea și stingerea incendiilor ș. a.

Sintetizînd toate informațiile de mai sus, rezultă că Arhivele Statului au trei funcții esențiale cărora trebuie să i se subordoneze formarea profesională:

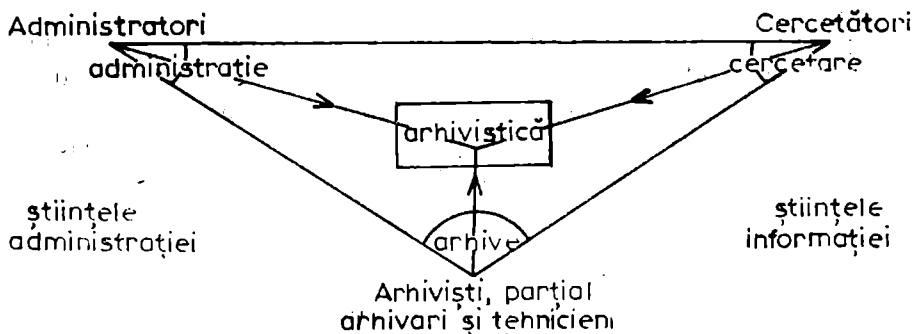
1. funcția juridico-administrativă;
2. funcția istorico-culturală — de informare;
3. funcția de restaurare-conservare.

Arhivistul fiind specialistul care primește sarcini în administrarea documentelor, ca și în domeniul asigurării accesului la informație, se plasează la unul din vîrfurile triunghiului care reunește cîmpul activității arhivistice:

Orientările programelor de studii se vor face deci în raport de acest cîmp și funcții ale arhivelor, și presupun evitarea pericolului de a le defini exclusiv prin optica celorlalte. Formarea arhivistului nu îngonează cîmpurile celorlalte două categorii, trebuie să fie aproape de interesele lor, dar este diferit de ele.

Din punct de vedere al conținutului, al disciplinelor pe care trebuie să și le însușească arhivistul, și, parțial, arhivistul în procesul de formare specializare și perfecționarea profesională, trebuie să remarcăm că acestea se întilnesc în interiorul triunghiului activității arhivistice astfel:

Înainte de a aborda problema prin cine se obține formarea în arhivistică și de a sintetiza programele propuse pentru însușirea de cunoștințe, sint de imediată trebuință răspunsuri la mai multe întrebări:

Pot Facultățile de Istorie din țară, București, Iași, Cluj, Constanța și Craiova să asigure specialiștii necesari Arhivelor Statului, altor instituții de cultură deținătoare de fonduri arhivistice și administrațiile pentru arhivele lor curente?

Răspunsul este negativ. Facultatea din București a desființat secția de arhivistică încă din 1963. Facultățile din Cluj și Iași nu au avut astfel de secții. După 1963 cele trei facultăți au mai dat studenților *noțiuni* de științe

auxiliare ale istoriei, insuficiente pentru desfășurarea calificată a muncii de arhivist în DGAS și unitățile sale. Celelalte facultăți din Craiova și Constanța, înființate în 1990, sînt în căutare de cadre didactice pentru predarea unor noțiuni din asemenea discipline.

Totodată, se impune să remarcăm că nici una din facultățile care dau absolvenți recrutați de Arhivele Statului nu pot asigura programe din anul I pînă în anii IV – V în exclusivitate pentru arhivistică, rolul lor fiind de a crea în primul rînd specialiști în domeniile lor și numai în măsura în care un număr de absolvenți au chemare către cercetare sau munci administrativ-științifice și culturale sînt dispuși să îmbrățișeze alte specializări postuniversitare.

Totuși, pentru ca istoria cadrelor din Arhivele Statului a dovedit că specialiștii absolvenți de facultăți de istorie sînt cei mai eficienți în activitatea de organizare și prelucrare arhivistică a documentelor, iar cei de limbi străine în traducerea izvoarelor, Direcția Generală a Arhivelor Statului i-a preferat pe aceștia în ocuparea locurilor de muncă.

În legătură cu pregătirea, cu asigurarea calificării, a formării prin cursuri de tip postuniversitar se pune o întrebare: *Ce fel de tip de arhivistică vrem să vehiculăm?*

O arhivistică strict sectorizată fie la arhivele istorice, fie numai la cele curente, sau o viziune globală și integrată, atît pentru cele istorice cît și pentru cele curente și de asigurare a participării la politica arhivistică de comunicare și informare pe plan național și internațional, de educare a publicului cu privire la valoarea documentelor arhivistice din orice domeniu de activitate socială?

Apreciem că este necesară o arhivistică care să-i asigure arhivistului o viziune globală și integrată, pentru a fi un bun specialist în administrarea și folosirea arhivelor istorice și curente, în participarea la procese de utilizare a informației de către infrastructurile proprii, atît la nivel național cît și în activitățile de colaborare internațională.

Ce formație inițială trebuie să aibă arhiviștii*?

Dar arhivarii** și tehnicienii restauratori?

Pe plan internațional creatorii de programe de formare profesională sînt obligați să țină seama de obiectivul urmărit de instituția interesată, legal

* Pe plan internațional, în ultimul deceniu s-a acreditat termenul de arhiviști științifici, iar formarea lor se realizează într-o perioadă postuniversitară de 7–10 ani. Vezi B. Delmas, *L'École de Chartres et l'enseignement de l'archivistique*, în W. A. Echardt, *op. cit.*, p. 7–13.

** Pentru arhivari există mai puțină preocupare, dar atenția se îndreaptă spre așa-zisii arhivari în serviciul superior, cu diplomă de bacalaureat, cărora li se asigură formarea și perfecționarea după o perioadă de 6 luni de la angajarea în Arhivele de Stat sau serviciile de arhivă de la instituții și întreprinderi. Din păcate noi nu avem o serie de licee cu secții umaniste care să asigure, așa cum este în Franța, candidații cu o cultură generală solidă pentru școli postliceale sau facultăți de arhivistică. Vezi B. Delmas, *op. cit.*, p. 7–13.

autorizată în stat să ducă la îndeplinirea politicii naționale arhivistice, în cazul nostru, Direcția Generală a Arhivelor Statului¹⁴.

Luând în calcul situația personalului din Arhivele Statului, necesarul din domeniul diferitelor administrații creatoare de arhive curente și starea arhivelor importante aflate încă la creatori, considerăm că sînt de format:

— *arhiviști științifici* pentru toate domeniile de activitate socială (instițuții și întreprinderi). Ei trebuie să fie absolvenți ai unor facultăți, cu diplome universitare. Sînt de preferat istorici, filologi, juriști, economiști, geografi, teologi, alte pregătiri umaniste, academii militare etc., conform domeniului. Sînt necesari, în raport cu sarcinile de tehnologizare și dezvoltare a activităților de informatică și informare, matematicieni ciberneticieni, specialiști în științele informației și administrației***; viitorul unor arhive tehnice, informatice, din domenii ca armată, sănătate, asigurări sociale, relevă faptul că este posibilă meseria de arhivist pentru ingineri, medici, biologi, chimiști, ofițeri etc.

Considerăm că în viitor, arhivistul nou angajat în Arhivele Statului, candidatul care va dori să ocupe un post de arhivist în Arhivele Statului sau specialistul încadrat în compartimentele de arhivă ale Parlamentului, Președinției, Guvernului, ministerelor, instituțiilor și întreprinderilor de stat sau

¹⁴ Tendința modernă este ca școlile de nivel postuniversitar să funcționeze ca formă instituționalizată în cadrul Arhivelor de Stat sau Naționale, sau, dacă se află sub patronajul Asociațiilor de Arhiviști, să coopereze în adecvarea programelor conform cerințelor instituției Arhivelor sau altor instituții interesate. Chiar în acele state în care există facultăți de arhivistică în universități și poartă pecetea tradiționalismului, formînd cadre cu pregătire universitară, cu programe ultramoderne, s-a simțit nevoia înființării unor centre de creștere a formării, perfecționării și specializării arhiviștilor științifici de nivel ridicat și înalt. Exemplul cel mai tipic îl reprezintă Franța, care, pe lângă vestita Ecole de Chartres cu 5 ani de studii universitare, are în cadrul arhivelor naționale „Centre d'accueil et de recherche des Archives Nationales” (CARAN), gazda ultimului colocoliv internațional al Comitetului pentru formarea profesională al CIA din august 1988. CARAN asigură și controlează prin cursuri postuniversitare stagii interne și stagii internaționale, pregătirea arhiviștilor francezi și ai celor din alte state ale lumii care vor să le frecventeze. La stagiile lor internaționale au participat și arhiviști români.

La Moscova, Institutul de Arhivistică de pe lângă Arhivele de Stat are în cadrul celor 6 nivele de pregătire de tip postuniversitar o facultate de perfecționare a calificării cu scoatere din producție.

În Italia sînt 17 școli de arhivistică de nivel universitar, toate organizate în cadrul Arhivelor de Stat din Torino, Milano, Mantova, Veneția, Bolzano, Triest, Genova, Parma, Modena, Bologna, Florența, Perugia, Roma, Neapole, Bari, Palermo, Cagliari, iar instituția Arhivelor, intitulată Oficiul Central pentru Bunuri Arhivistice, mai are în cadrul Diviziei a II-a o Școală de arhivistică, un serviciu didactic și de activitate pentru promovare și cursuri de reciclare și perfecționare de tip postuniversitar.

În Germania, Școlile renumite de la München și Marburg sînt organizate de Arhivele de Stat, cu caracter postuniversitar, la admitere cerînd diploma universitară sau doctoratul, iar la absolvire un stagiul final de minimum 3 luni în Arhivele federale de la Koblenz. Școlile postuniversitare europene admit și studenți absolvenți a cel puțin 5 semestre universitare, cu obligația de a absolvi facultatea și de a prezenta diploma de licență.

Pentru modul de organizare a învățămîntului arhivistic în Europa vezi W. A. Eckhardt, *op. cit.*, 161 p.; W. Morriz, *Vorschriften zur archivarischnen Ausbildung*, Marburg, 1989, 141 p. precum și volumul „Documentar privind organizarea învățămîntului arhivistic în străinătate”, în mss. elaborat de DGAS.

*** În România, în perioada cînd Ministerul de Interne răspundea de administrația locală a teritoriului — prefecuri, prețuri, primării pentru județe, plase, municipii, orașe, comune — dispunea de o școală de administrație pentru formarea personalului.

particulare, instituțiile eclesiastice, muzeelor, bibliotecilor institutelor de cercetări etc. vor trebui să obțină pentru confirmarea pe post și promovarea în funcții arhivistice diplome ale învățământului arhivistic organizat de Arhivele Statului.

— *arhivari și tehnicieni restauratori*: absolvenți de licee cu diplomă de bacalaureat angajați în cadrul Arhivelor Statului, sau, cu avizul DGAS, în compartimentele de arhivă ale tuturor instituțiilor și întreprinderilor amintite mai sus vor putea fi confirmați pe post și promovați ca urmare a absolvirii unor cursuri de calificare de tip postliceal.

Ce nivele trebuie să asigure învățământul arhivistic și care este durata lor în situația actuală?

a. Pentru *arhiviștii științifici* din Arhivele Statului și de la administrațiile care solicită asemenea cadre în raport de documentele medievale, moderne și contemporane pe care le au în patrimoniu:

1. *Cursuri postuniversitare* de inițiere pe o durată de 2 ani (în total 18 luni, deoarece din cele 24 se scad vacanțele și lunile de concediu legal de odihnă). Scopul este inițierea și omogenizarea grupului de arhiviști printr-o pregătire cu spectru larg, pentru a răspunde cât mai bine intereselor Arhivelor Statului și creatorilor de arhive curente care își vor trimite cadrele să urmeze astfel de cursuri. Întrucât participanții sint angajați în producție, apreciem că pregătirea lor se poate face prin scoaterea din producție pe timp de 6 luni (cite 3 luni pe an, din care o lună în trim. IV, o lună în trim. I și o lună în trim. II pentru cursuri teoretice, seminarii de verificare și aplicații practice comune. Restul timpului se folosește pentru studiul individual pe bază de bibliografie, executarea exercițiilor, a lucrărilor de seminar și a lucrărilor ce îi revin din planul de muncă al serviciului sau filialei.

Absolvirea se realizează printr-un examen oral la obiectele predate și susținerea unei lucrări arhivistice de genul unui inventar arhivistic pentru un fond sau colecție, pentru o achiziție, a unui catalog, pentru o expoziție etc. Rezultatele obținute la curs pot constitui argumente pentru atestarea pe post.

Numărul cursanților admiși într-un an școlar va fi de minimum 10, și maximum 40. Situația personalului din DGAS nou angajat arată că în anul școlar 1991—1992 vor participa peste 30 de oameni.

2. *Cursuri postuniversitare de specializare* pentru a asigura calificarea necesară lucrului cu documentele din Arhivele istorice feudale, moderne și contemporane cu un grad mare de dificultate.

Cursurile cu o durată de 3—5 ani (în raport de dificultatea limbii sau paleografiei) au în vedere însușirea limbilor vechi și paleografiei lor, a științelor auxiliare ale istoriei și a limbilor moderne.

Frecventarea se va face prin scoaterea din producție pe timp de 3 luni anual (trim. IV, trim. I și II),

Pot fi interesați să urmeze aceste cursuri alături de arhiviști, specialiști din biblioteci, muzee, instituții eclesiastice care dețin documente feudale și din perioada de tranziție, colecții și fonduri arhivistice organizate.

Anual cursanții vor susține teste de verificare, notate la scoaterea din producție și la absolvirea fiecărui an, lucrări de transcriere, traducere și comentarea unor texte, iar la sfârșitul celor 3—5 ani vor prezenta un studiu științific publicabil.

Numărul cursanților va fi asigurat în funcție de cerințe, optim ar fi, după experiența noastră, de minimum 3 și maximum 15, organizați în grupe pe limbi și paleografie și pe grupe de științe auxiliare.

3. *Cursuri postuniversitare de perfecționare*, pentru a crea experți cu o durată de 2 ani, cu scoatere din producție cite 3 luni pe an (trim. IV, I și II), urmate de arhiviști principali din serviciile centrale de arhivă și de coordonare precum și din filiale, aflați în atenția Direcției Generale pentru promovarea în funcții de conducere, de consilieri și experți capabili să observe fenomenele arhivistice la nivel național și internațional, să contribuie la dezvoltarea cercetării arhivistice și să fie competitivi în anumite domenii de cercetare înrudite (spre exemplu: istorie, filologie, drept), să poată participa la activități jurnalistice, film și la manifestările de specialitate pe plan internațional organizate de CIA și comitetele sale.

Absolvirea se realizează printr-un test de capacitate în materie de management și un studiu arhivistic de interes internațional, așa cum sînt cele publicate în revistele comitetelor CIA.

Numărul cursanților se stabilește de conducerea DGAS în funcție de necesități. Pot fi acceptați la această formă șefi de arhive curente de la alte administrații publice și private, în condițiile ce se vor stabili. Se impune aici observația că învățămîntul arhivistic va ține seama de posibilitățile pe care le vor oferi legile învățămîntului și autonomiei universitare — aflate încă în proiect — și Ministerul de Interne.

4. *Cursuri de perfecționare se vor mai realiza prin:*

a. *reciclare periodică*, o dată la 5 ani sau atunci cînd legislația, teoria și practica arhivistică, tehnologizarea și echipamentele sau congresele, conferințele, mesele rotunde și colocviile internaționale impun noi orientări în activitatea arhivistică națională. Vor absolvi astfel de cursuri atît cadrele cu studii superioare cît și cei cu studii postliceale și liceale.

b. *Stagii tehnice în Arhivele Statului din România sau în arhivele străine* organizate de CIBAL, CIA sau alte organisme ale sale.

La stagiile organizate de DGAS pe anumite probleme vor putea participa în viitor și cursanți străini, așa cum arhiviștii români au fost prezenți în Franța, Bulgaria, Italia sau Germania. Cheltuielile legate de aceste stagii sînt legate de acordurile guvernamentale care ne oferă și soluțiile posibile: burse, schimburi la reciprocitate, plata pe cont propriu;

5. *Cursuri de calificare de tip postliceal pentru arhivari și tehnicieni.* În prezent se desfășoară cursuri fără frecvență pentru angajații Arhivelor Statului.

a. *La secția arhivari — depozite și secretare dactilografe* cursurile au o durată de doi ani cu scoatere din producție pe timp de 10 zile pe semestru, pentru teorie, verificarea cunoștințelor și aplicații practice comune;

Numărul cursanților este în funcție de numărul de angajări anuale în Arhivele Statului. Asemenea cursuri ar putea fi extinse și pentru personalul mediu din alte instituții și întreprinderi publice și private.

Desigur condițiile pentru frecventarea cursurilor vor fi stabilite potrivit legilor.

b. *La secția tehnicieni, cursurile sînt de asemenea fără frecvență*, cu o durată de doi ani și cu scoatere din producție pe timp de 10 zile pe semestru

pentru teorie, verificarea cunoștințelor și aplicații practice. Acest gen de cursuri ar putea interesa și alți beneficiari, dar cursanții lor ar avea nevoie de o perioadă mai lungă de practică în laboratoarele DGAS.

Numărul cursanților se decide în raport de numărul de angajați noi ca urmare a pierderilor de cadre (pensionari, transferări etc.) și a eventualelor cereri din afara DGAS.

B. Fără îndoială că pentru viitor idealul ar fi un colegiu și, firește, *cursuri de zi*. Forța de muncă ar avea o calificare net superioară și ar corespunde acelor cadre care pe plan internațional se numesc arhiviști.

C. În sfârșit, este de luat în seamă și o altă formă de calificare și anume *cursurile de audienți*; calitatea s-ar putea obține printr-o legitimație care ar da dreptul la audierea cursurilor și plata unei taxe de participare stabilită de conducerea DGAS. Calitatea nu obligă la susținerea examenelor, dar poate da dreptul în urma susținerii examenelor la o recomandare de încadrare din partea Arhivelor Statului printr-un post de arhivar calificat.

Cine asigură personalul de învățământ?

Direcția Generală a Arhivelor Statului dispune de cadre în măsură să alcătuiască un corp profesoral capabil să mențină și să dezvolte orice nivel de învățământ arhivistic în România. Proiectele de planuri de învățământ alcătuite în concordanță cu dezvoltarea actuală a majorității disciplinelor de predat și cu ceea ce se susține pe plan internațional confirmă această certitudine.

Pe de altă parte, experiența documentară în materia de formare profesională relevă necesitatea *colaborării unor universitari și cercetători* care au mai participat la instruirea și educarea arhiviștilor. Există de asemenea posibilitatea asigurării unui *personal de asistență pedagogică și de documentare*, care să sprijine realizarea activităților și stagiilor practice desfășurate în depozitele de arhivă centrale, ale filialelor și în serviciile de coordonare. Acest personal va fi alcătuit din arhiviști cu stare de serviciu recunoscute în instituție și în afara ei, care la locurile lor de muncă vor primi sarcini de îndrumare a cursanților veniți pentru activități practice.

Este iluzoriu să credem că un bun proces de învățământ se poate face fără achiziționarea tuturor lucrărilor necesare, de referință, bibliografice, monografice, publicații periodice românești și mai ales străine care reflectă ultimele realizări în domeniul arhivistic.

Resursele materiale. Cu sprijinul Ministerului de Interne, Direcția Generală a Arhivelor Statului dispune de clădiri, săli de curs, de seminar, laboratoare etc. pentru desfășurarea unui învățământ arhivistic diversificat, de material didactic și de resursele financiare pentru că orice proces instructiv are un cost.

Diplomele de absolvire pentru diferitele trepte de școlarizare trebuie eliberate în înțelegere cu Ministerul Învățământului și Științei și recunoscute în stat în domeniile în care munca arhivistică este necesară.

Arhivele în slujba publicului

ALEXANDRU DUȚĂ

Pe lângă menirea lor principală — aceea de a prelua, păstra și valorifica științific documentele referitoare la istoria națională — Arhivele Statului mai au și atribuția de a pune la dispoziția persoanelor fizice sau juridice, la cererea acestora — în condițiile legii — copii, certificate și alte documente care privesc interesele solicitanților.

Această atribuție este firească, provenind din faptul că, inițial, orice document a fost întocmit dintr-o necesitate practică, de ordin politic, juridic, administrativ, financiar, comercial, cultural etc., atributul de valoare istorică apărînd — pentru unele din ele — numai în timp. Același timp determină faptul că unele documente își pierd cu vremea orice valoare din punct de vedere practic, pe cînd altele și-o păstrează.

Interesant este că pierderea valorii practice poate fi la un moment dat, reversibilă, în funcție de schimbarea condițiilor istorice. Astfel, dacă pînă în decembrie 1989, o listă nominală pe o comună, un raion sau o regiune referitoare la terenurile agricole cedate statului conform H.C.M. nr. 308/1953 avea doar valoare istorică, astăzi un asemenea document are și o incontestabilă valoare practică, în condițiile apariției și aplicării Legii fondului funciar. În momentul cînd procesul de aplicare al acestei legi va fi finalizat, respectivul document va rămîne din nou doar ca valoare istorică.

Această atribuție a Arhivelor Statului a fost recunoscută, utilizată și reglementată din chiar momentul apariției instituției; ea se regăsește în întreaga legislație referitoare la Arhivele Statului de la „Proiectul de datoriile și orînduirea eforului Arhivei” din 30 septembrie 1830, care la punctul 7 prevedea că „Originalesle date în păstrarea Arhivei... să nu se strămute din locul lor la nici o întîmplare, ci oricînd va face trebuință, să se dea copie adevărită de arhivar”¹, pînă la Decretul nr. 472/1971 (încă în vigoare) și la proiectul „Legii privind constituirea, organizarea, păstrarea, conservarea și folosirea Arhivelor Naționale”.

Acest proiect prevede, la art. 6, printre atribuțiile Direcției Generale a Arhivelor Naționale, faptul că aceasta „prestează contracost, la cerere, servicii de... eliberare de certificate, extrase și reproduceri de pe documente...”, prevedere asupra căreia vom mai reveni mai jos.

De altfel, dacă examinăm legislația din alte țări referitoare la Arhivele Statului constatăm că, în forme și cu prevederi diverse, toate aceste legislații prevăd și reglementează această atribuție. Studiul RAMP, realizat de UNESCO în 1986, este revelator în acest sens. În mod deosebit, această atribuție — deși nu singura dintre atribuțiile Arhivelor — plasează instituția noastră, în statul de drept, în cadrul serviciilor publice.

Conform definiției date de unul dintre juriștii de prestigiu ai României din perioada interbelică, M. Văraru, în tratatul său de drept administrativ român, apărut în 1928, „serviciul public este orice activitate creată pentru satisfacerea unor interese colective, care se realizează după procedura specială

¹ *Arhivele Statului. 125 ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957, p. 155.

a dreptului public, la nevoie cu concursul forței publice”².

Potrivit lui M. Văraru, elementele caracteristice ale oricărui serviciu public sînt: a) o activitate juridico-tehnică; b) funcționare regulată și continuă; c) are ca scop satisfacerea unor interese publice; d) nu urmărește câștigul material; e) se poate modifica în timp³.

Examinînd definiția și caracteristicile, se constată că, prin modul de organizare, funcționare și toate atribuțiile sale, Arhivele se încadrează în categoria serviciilor publice. Deoarece nu putem realiza acum abordarea globală a problemei, am ales pentru aprofundare, acea atribuție a Arhivelor care, în cea mai mare măsură, constituie un *serviciu* prestat celei mai largi categorii de *public*.

Aici se ridică trei probleme principale, strîns legate între ele: asigurarea cadrului juridic care să permită funcționarea corectă a acestei atribuții a Arhivelor; asigurarea mijloacelor umane și materiale necesare; modul de aplicare în practică, de către lucrătorii Arhivelor, a respectivei atribuții.

Decretul nr. 472/1971 (modificat în 1974), în mod categoric, nu mai asigură cadrul juridic adecvat, în condițiile României de după revoluția din decembrie 1989. A fost elaborat, în august 1990, un proiect de lege a Arhivelor, dar care, pînă la ora actuală, se pare că nu a ajuns în dezbaterile Parlamentului. Ceea ce este sigur este faptul că legea, în versiunea sa definitivă, trebuie, în primul rînd, să se alinieze prevederilor viitoarei Constituții și să fie în concordanță cu alte acte normative cu care, în acțiune, va avea atingere, ca de exemplu deja aprobată Legea a contenciosului administrativ. Aici, în principal, juriștii au cuvîntul.

Din punct de vedere al lucrătorului în Arhive, nu putem însă să nu arătăm faptul că art. 28 din proiectul de lege, referitor la această atribuție, este aproape „tras la xerox” după art. 31 al Decretului nr. 472/1971. O fi acesta din urmă oare atît de aproape de perfecțiune? Ne mărginim să punem întrebarea.

Va fi desigur nevoie, ulterior, să se formuleze în mod corespunzător această atribuție în viitorul Regulament de funcționare și organizare a Direcției Generale a Arhivelor Naționale, și să se modifice, printre altele, și art. 77 din Normele tehnice.

Am vrea să atragem atenția, în cadrul acestui subiect, asupra unui singur fapt. Dacă examinăm legislația altor țări, în special a celor occidentale, observăm că ea pare, în ceea ce privește libera consultare (deci implicit și eliberarea de copii, certificate etc.) a unor categorii de documente, deosebit de restrictive din punct de vedere al termenelor. Exemplificăm cu art. 7 din Legea franceză privind Arhivele din 3 ianuarie 1979, care prevede termene de la 60 pînă la 120 de ani. Este însă vorba de documente care privesc viața particulară a cetățenilor, care, făcute publice sau comunicate altora, pot leza prestigiul, onoarea sau interesele acestora sau ale urmașilor lor.

În același timp, legea menționată prin art. 26, stabilește că „toate administrațiile deținătoare de arhive, publice sau particulare, sînt obligate

² M. Văraru, *Tratat de drept administrativ român*, București, 1928, p. 94.

³ *Ibidem*.

să motiveze orice refuz pe care îl opun unei cereri de comunicare a documentelor de arhivă”, legislatorul dorind să preîntâmpine eventualele abuzuri în direcția inversă.

În condițiile statului de drept, este firesc și inevitabil ca solicitările cetățenilor pentru acte care privesc interesele lor să fie mult mai numeroase decât într-un stat totalitar. De aici rezultă o adevărată presiune la adresa Arhivelor care, credem că nu va avea un caracter conjunctural, legat numai de aplicarea Legii fondului funciar. Dacă ținem cont că și alte atribuții ale Arhivelor se vor extinde cantitativ, se impune cu necesitate concluzia că actualul personal și dotarea materială existentă sînt categoric insuficiente.

Art. 8 al proiectului Legii Arhivelor prevede într-adevăr că Direcția Generală a Arhivelor Naționale este finanțată de la bugetul de stat. Dar bugetul statului este, la ora actuală, deficitar și oriînd nu va fi un „sac fără fund”. De aceea, considerăm necesară stabilirea unor taxe adecvate, în primul rînd a unei *taxe de cerere*. Știm cu toții că se pot consuma mult mai mult timp și muncă, soldate cu un răspuns negativ la o cerere, decât pentru una soldată cu certificat sau copie, care se taxează. În același timp, se va reteza și „avîntul” unora din solicitanți, care depun cereri ca pe bandă rulantă. Nu credem că aceasta ar constitui o violare a dreptului de liberă petiționare.

În cele din urmă, totuși, considerînd edificat un regim juridic adecvat, o încadrare cu personal suficient numeric și o dotare materială satisfăcătoare. Funcționarea corespunzătoare a Arhivelor ca serviciu public depinde, în ultimă instanță, de modul cum înțeleg oamenii care lucrează în Arhive să-și îndeplinească datoria. Este vorba de competență, dar — fără vorbe mari — și de conștiință profesională. Varietatea cazurilor individuale este aproape infinită; fără cele două calități enumerate mai sus nu e posibilă rezolvarea lor și completă. Totul este ca să nu ne lipsească timpul, energia psihică și, uneori, chiar dorința de rezolvare.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Diplomați români: Grigore Gafencu (VIII)

Prezentăm în continuare a doua parte a conferinței *Communism versus Man*, susținută de marele diplomat român Grigore Gafencu, la Town Hall, Londra, la 8 noiembrie 1949.

MILIANA ȘERBU

COMMUNISM VERSUS MAN

III

We have seen how Communism in power has declared war of Man, we have seen its arms and methods of warfare. Let us now enter the camp of the victims. There, in spite of a regime that tries to standardize the world, there is still wide diversity. Each country lives out its own drama, each man suffers after his own fashion. Yet it is, alas, easy to group these sufferings into a single whole, for when he is injured in the depth of his being, Man, whoever he may be, Polish or Bulgarian, Hungarian, Serb or Romanian, feels the same distress. Today this human distress exists only behind the Iron Curtain, but since the natural human reaction to conditions that may extend and become general it has also a universal character. That is what I should like you to feel in hearing the men whom I know best, the men of my own country.

But first let me correct a misunderstanding. Certain foreign observers have declared that men behind the iron curtain are not as sensitive as men in the west; that they more readily endure oppression because they have never known liberty or democracy. Westerners, confident of their liberalism and their democratic spirit, may imagine that their political convictions would safeguard them from the misfortunes that have fallen upon their fellowmen of the east. This is, I believe, a dangerous error. Hurried travelers have light-mindedly hastened to publish best sellers after a mere glance behind the iron curtain, and so have helped to hide the reality of a problem which concerns not only the eastern peoples but the very safety of the west.

It is true that the word liberty was only recently incorporated into the Constitution of the eastern States but the idea of liberty need not be written in a charter in order to decide the fate of a nation. Lying on the confines of Europe, in a region which through centuries has known a series of invasions, the peoples of the east have a life of continual struggle, they have known tragic collapses and wonderful resurrections. On that soil, forever beaten by storms,

only the peoples most keenly aware of their national entity, most loyal to their faith most confident in the future, that is to say, those most deeply attached to the idea of liberty, have been able to survive.

The idea of liberty can be found in the records of the past; it has filled popular poetry and legend as well as the tales of the chroniclers and it has mingled not only in the public but also in the intimate life of these peoples. How else can we explain the tragic yet miraculous history of Poland, the heroic risings of the Serbian people, the desperate battles fought by Roumanians and Hungarians to stop the Turk and Tartar invasions on the threshold of Europe? How can we explain except by an ardent faith in freedom the confidence with which the peoples of the east still look for a day of liberation?

As for democracy in its western political form, (for we should not forget that Christian democracy long ago conquered Europe), though it was late in reaching the east, it exercised a powerful influence on the development of men and nation. Carried by a great wave of liberalism which swept over Europe in the wake of the revolutions of 1848, democracy appeared in the texts of laws and constitutions when, after the Crimean War, all eastern Europe to the mouth of the Danube was incorporated into the European political order. In the period between the two world wars, a second tidal wave, coming not from the west but from the peasants and agrarian movements of eastern Europe, and corresponding to the deep but well-defined needs of the masses, seemed about to secure the complete triumph of democracy both in customs and in government, had come to play a decisive part in most of the countries of that region. Fate willed it that this triumphant democracy should meet the barrage of totalitarian threats and ideas which Hitler and Stalin, separately at first and together after the Moscow Agreement of 1939, stretched across the European east. The resulting confusion has caused superficial observers to mistake the collapse of free national existences for a lack of democratic spirit.

Actually, neither the sense of liberty nor the desire for it were lacking among the men of the east as, looking despairingly to the west, they saw Europe receding, abandoning its forward positions, betraying its promises and its mission, and leaving behind it only the implacable silence of Asia. Even today when cut off from the world, these prisoners of silence face Communist aggression day after day, no lack of feeling can be held against them. Rather what distinguishes them from the happier peoples of the west is a keener perception, born of sad experience, of the danger which today threatens every human being, wherever he may be. You will judge yourselves of this fact from the testimony of a few of my compatriots whom I am about to quote.

These are fragments of letters that have managed to pass through cracks in the curtain, and which friends, have passed on to me.

“Since our last message our boundaries have grown narrower and narrower. One category of citizens after another has been struck down and destroyed. After attacking industry, commerce and middle-sized rural property the régime is now persecuting peasant proprietors. It is not alone the social function but the man himself, his friends, his family, his faith and his past, that are threatened. Whole groups are considered guilty, and must expiate the crime of having been born of having lived contrary to the so-called

though of Marx. Their means of existence are cut off, and they end in abject poverty or in prison. Beyond the prison doors reign silence and mystery. No one knows what goes on there. When prisoners die their bodies are dissected and burned, and the family is not even notified" (The names of several wellknown men who have disappeared in this way follow:) "But why repeat all this? No one abroad will believe what we say, people think that we invent or at least exaggerate. Alas!"

One woman writes: "Dimitri was arrested recently. Why? No one knows. He was released, but he no longer felt safe and went into the country to hide. He was found, judged and again imprisoned. Like everyone else he was accused of spying, of treason of connivance with the English and the Americans. He is now condemned for seven years. Nicholas is in prison. Constantin is in prison. All Roumania is in prison. I tried to see Nicholas but it was impossible. Oh, if he had only committed murder it would be a minor crime. . . . I succeeded in catching a glimpse of Constantin when he was moved from one prison to another. I waited three hours in the rain and when he passed I made him a sign to keep his chin up, as the English say. He made me a sign that I need not fear, his morale was good."

This is not true of everyone. Morale gives way at last as the terror spreads:

"We live in constant fear" writes a land-owner, "Fear is the dominant feeling in public and in private life. Those who are still free fear prison, those who are in prison fear for their families. We were expropriated on March 2nd, when militiamen entered our houses in the middle of the night and, seizing all our belongings, drove us off to distant parts where we have neither friends nor relatives. We are reduced to beggary. Since then other classes have joined us in our misery. The city dwellers are selling their last bits of furniture, their clothes, their linen in order to eat. The bureaucrats are burdened with hours of extra work in order that they may be re-educated in the laws of Marxian materialism. The workers, apparently privileged, are condemned without the right of strike to longer and longer work days, and are obliged to undergo exhausting competitive examinations. I could write on for pages but what is the use? No one listens, no one understands."

This expression, "What is the use?" appears at the end of every letter. It sets the keynote of a correspondence received from Roumania by a teacher, Mr. Fontaine, former professor in the French Lycee of Bucharest, a correspondence from which I will read a few particularly pathetic passages.

"I write with a sense of dread" says a man known for his courage, "for it seems to me that I am spied on even through the walls. These few words will give you the measure of our humiliation. We have all become unrecognizable. In every family some one is imprisoned or on trial. Consequently our conversation is a series of impotent laments. We look like ghosts, after sleepless nights and interminable days."

Another writer expresses his bitter rebellion.

"Do you know, Monsieur that we are living in a vast concentration camp, in a perpetual lie? Do you know that we have to lie to keep our jobs, to be allowed to study, to send our children to school? And what schools! Most monstrous of all we have to teach our children to lie, so that they may them-

selves prove that they are in the Party line. We must lie all the time, so much so that we feel a kind of second personality growing up within us, of whom we may never be rid!"

Here er' touch the high point of the tragedy. More than the material misery which has fallen on the rich and on the poor, on the disappointed workman and peasant, on the dispossessed owner, more even than the terror, the constant threat of imprisonment which hangs over the whole people, the struggle between Communism and Man is characterized by the struggle within the human being, which threatens to degrade and destroy his soul.

"Spring will never come again" writes a young woman. „A gray day dawns like all the others. We walk, we talk, we try not to think. Absurd words such as class struggle — Communist Party — vanguard of the proletariat and so on sound in our ears and follow us everywhere. At night we go to bed exhausted and lie rigid, reliving the humiliations we have endured. In those long hours of total solitude no solution seems possible. We no longer know what is true. Truth, once so clear and obvious, has become inconceivable."

An eminent intellectual writes in the same strain. "It seems to me that of all we once possessed which is now forbidden us, the most painful lack is that of a tomorrow, the lack of an ideal for which we could sacrifice ourselves. Neither sleepless nights meagre meals, nor bad clothing would give us these closed faces, these dull looks, these bowed shoulders, these hearts empty or poisoned with rebellion. If all our sufferings were endured for the sake of an ideal we could carry our heads high."

Another concludes: "the atmosphere is so charged with anxiety that we fear our relatives, our best friends, our nearest family. Not long ago we still from habit made the sign of the cross when passing a church. Today we do so less and less. We feel that God is increasingly suspect to the regime."

God is ever more suspect... that was inevitable. From what we know of God he would certainly not be in the Party line. Yet, Man, hunted, down and persecuted, is still faithful. Here is a last quotation.

"The churches are still open, but for how long? On Sundays and festivals thousands of Christians gather in them and never have they shown greater fervor. Many, kneeling, hide their faces in their hands to weep. We have just heard that in order to put an end to religious practices the State will impose a tax of 9000 lei on a baptism and 25,000 lei on a religious marriage. That means that no one will be able to be baptised or married in church, for no worker ever commands such sums. All that is left is the service for the dead which is still very cheap. It is our only consolation!"

III

Now let us try briefly to sum up. You have heard the voices of certain victims, wounded in the long battle in which we are all alike engaged, for the problem we are studying cannot be localized in space, in one country or in another, it is the problem of Man attacked by material forces and struggling to keep his human nature. The attacking forces are unleashed throughout the world, and wherever Man may be, there the burning problem exists.

For this reason certain great political organizations have felt it their duty to take Man under their protection. The United Nations has tried to make the defense of human rights as effective as possible, and the United States has initiated a firm and continuing action against the eastern Govern-

ments which have obviously violated them. The protesting notes of the United States and its increasingly firm action against the Communist regimes in Roumania, Hungary and Bulgaria might well have as first result a certain allaying of anxiety among the eastern peoples, who until now have felt themselves abandoned, left helpless beyond the law. But such action tends to go further, for on the victory or defeat of certain principles may depend the result of the cold which is now going in the world. Today the fall of Man might lead to the defeat of western civilization, so that the safety of the west requires that Man should be defended wherever enemy forces are trying to destroy him.

Yet the intervention of States, however powerful, is not enough to decide the gigantic struggle of Communism against Man; Man himself, and this is my conclusion, must take his own cause in hand. Man under a Communist regime cannot do so, for he can defend himself neither by words or by acts. His weapons like the pikes and halberds of old are impotent before a power which disposes of a few atomic bombs.

But Man where he is still free is very powerful; he can speak, he can think, he can act, if he understands that in the present struggle no one can stand aside or be neutral, that no one can isolate himself within his house, his province, or even his continent, that each individual, man or woman, must take sides and enter resolutely into a struggle which will decide the fate of humanity. Then, inspired by faith, he can constitute a power able to move mountains and bring a new day to the world. Mere measures of defense are useless. In the domain of thought and faith man must take the offensive. He can win only if he conquers the world.

To win such a victory which is possible, which is, I firmly believe, written in the future man must consider the Commandments of our day. The world is moving toward an ever wider distribution of what we call social justice. The 19th Century belonged to liberalism, the 20th is dominated by social conception which could only be realized in an atmosphere of security and of general well-being. Communism has taken advantage of this fact to oppose the ideas and interests of a group to the privileges of the individual and to make itself the champion of the rights of the collectivity. It has attacked the refractory individual by accusing him of being an obstacle to progress. Many have believed in the sincerity of this thesis and have entolled themselves in good faith under the banners of Communism. Others, jealous of their liberty, have resisted. But the vast totalitarian machine once put in motion has indifferently crushed them all, friends and enemies alike, as soon as they were at its mercy. Triumphant Communism can allow no will but its own and concedes no rights to anybody. In this way, little by little, from the degradation of some and the collapse of others a monstrous power has grown up, entirely at the disposal of a few leaders over whom Asia has spread its dark shadow.

Today we are face to face with this powerfully constituted block, its very existence is an insult to reason, since it crushes human beings in the name of human welfare. Reason can take its revenge only if the mass can be dissolved, that is to say, if the human being is freed from the domination of material forces which have seized upon him and subjected him to their ends.

The revolt of Man, supported by the revolt of all free man against this domination, could be irresistible if it were to move with the times and join

the principle of the Rights of Man with that of social justice, so as to build a better world, inhabited by free and living human beings, instead of slaves. That is what the great country in which we are privileged to live is trying to do.

The appeal of life would penetrate wherever Man, tormented and beaten down, suffers the attacks of his enemies; it would shake the block of authoritarian Communism, and in so doing it might bring about a disintegration beside which an atomic explosion would seem mere fireworks!

Only then, freed from the weight of humiliation endured in the dark totalitarian era from Hitler to Stalin, could Man relax and again live in peace.

Traducere:

COMUNISMUL FAȚĂ ÎN FAȚĂ CU OMUL

III

Am văzut cum a declarat Comunismul aflat la putere război împotriva Omului, am văzut care îi sînt armele și metodele de luptă. Să intrăm acum în lagărul victimelor. Aici, cu toată asprimea unui regim care se străduiește să standardizeze lumea, încă întilnim o mare diversitate. Fiecare țară își trăiește propria dramă, fiecare individ suferă în felul lui. Cu toate acestea e, vai, destul de simplu să grupezi aceste suferințe, într-un întreg, căci, atunci cînd este rănit în adîncul ființei lui, Omul, oricine ar fi, polonez sau bulgar, ungar, sîrb sau român, simte aceeași durere. Astăzi această durere omenească există numai în spatele cortinei de fier, dar, întrucît ea semnifică reacția umană la niște condiții care se pot extinde și care pot deveni generale, ca are, de asemenea, caracter universal. Acesta este sentimentul pe care aș dori să-l aveți cînd îi ascultați pe oamenii pe care îi cunosc cel mai bine, pe cei din propria mea țară.

Mai întii însă vreau să lămuresc o neînțelegere.

Unii observatori străini au declarat că cei de dincolo de cortina de fier nu sînt la fel de sensibili ca cei din vest; că îndură mai ușor opresiunea fiindcă n-au cunoscut niciodată libertatea sau democrația. Occidentalii, încrezători în liberalismul și spiritul lor democratic își închipuie că propriile lor convingeri politice îi vor salva de nenorocirile care s-au abătut asupra semenilor lor din est. Este, cred, o eroare primejdioasă. Călători grăbiți, s-au înghesuit, cu mintea ușoară, să publice best-seller-uri, după ce doar au aruncat o privire după cortina de fier, ajutînd astfel la camuflarea realității unei probleme care se referă nu doar la popoarele din est, ci la însăși siguranța occidentului. E adevărat că abia de curînd cuvîntul „libertate” a fost inclus în Constituțiile statelor din est, dar, pentru a hotărî destinul unei națiuni, nu e nevoie ca ideea de libertate să fie stipulată într-un document. Așezate la hotarele Europei, într-o zonă care de-a lungul veacurilor a cunoscut o serie de invazii, popoarele din est au avut o existență de permanentă luptă, au trecut prin prăbușiri tragice, dar și prin minunate reînvieri. Pe acest teritoriu, de-a pururi lovit de furtuni, au fost în stare să supraviețuiască numai popoarele cu cea mai acută conștiință a entității naționale, cele mai loiale credinței lor, cele mai încrezătoare în viitor, deci cele mai dăruite ideii de libertate.

Ideea de libertate poate fi întâlnită în cronicile trecutului, ea se află în plin în poezia și legendele populare, ca și în istorisirile cronicarilor și s-a împletit nu numai cu viața publică ci și cu existența intimă a acestor popoare.

Cum altfel ne putem explica tragica și miraculoasa istorie a Poloniei, eroicele răzvrățiri ale poporului sîrb, disperatele lupte ale românilor și maghiarilor pentru a oprî în pragul Europei invaziile turcilor și tătarilor?

Cum putem explica altfel decît prin arzătoarea lor credință în libertate încrederea cu care popoarele din est așteaptă încă ziua eliberării lor?

În ceea ce privește democrația în forma sa politică occidentală (căci nu trebuie să uităm că democrația acucerit demult Europa), deși ea a ajuns în est tîrziu, a exercitat o influență însemnată asupra dezvoltării indivizilor și națiunilor. Adusă de marele val de liberalism care a străbătut Europa la dezlănțuirea revoluțiilor din 1848, democrația și-a făcut apariția în textele de legi și în constituții în momentul cînd, după Războiul Crimeii, toată Europa de Est, pînă la gurile Dunării, a fost înglobată în ordinea politică europeană. În perioada dintre cele două războaie mondiale, un al doilea val al marelui, venind nu dinspre vest, ci dinspre mișcările țaranilor și agricultorilor din Europa răsăriteană, ce corespundea nevoilor precise ale maselor, a fost pe punctul de a asigura victoria democrației atît în tradiții cît și în guvernare. Destinul a vrut ca această democrație triumfătoare să întâlnească bariera tendințelor și ideilor totalitariste pe care Hitler și Stalin le-au răspîndit pe tot cuprinsul răsăritului Europei, la început separat, apoi după acordul din 1939 de la Moscova, împreună. Confuzia i-a făcut pe observatorii superficiali să interpreteze prăbușirea existențelor naționale ca o dovadă a lipsei spiritului democratic.

De fapt nici instinctul și nici dorința de libertate nu le lipseau celor din est atunci cînd, privind cu deznădejde spre Occident, au văzut că Europa cedează din nou, că și abandonează pozițiile, trădîndu-și promisiunile și îndatorirea și lăsînd în urma ei doar tăcerea de nepătruns a Asiei; chiar și astăzi, cînd, izolați de lume, acești prizonieri ai tăcerii fac față Comunismului zi de zi, nu de lipsă de simțire pot fi învinuiți. Mai curînd, ceea ce îi deosebește de fericele popoare ale Occidentului este o mai acută percepție, născută dintr-o amară experiență, a primejdiei care astăzi amenință orice ființă omenescă, de oriunde ar fi. Veți constata dvs. înșivă aceasta imediat, cînd voi citi din mărturiile cîtorva compatrioți ai mei.

Acestea sînt fragmente din scrisori care au izbutit să treacă printre fisurile cortinei de fier și pe care prietenii mi le-au adus mie.

„De la ultimul nostru mesaj limitele noastre s-au îngustat din ce în ce mai mult. O categorie de oameni după alta a fost lovită și distrusă. După ce a atacat industria, comerțul și proprietatea rurală mijlocie, regimul îi persecută acum pe țaranii proprietari. Nu doar funcția socială este amenințată ci persoana însăși, prietenii săi, familia, credința și trecutul său. Grupuri întregi sînt considerate vinovate și trebuie să ispășească crima de a se fi născut și de a fi trăit contrar așa-numitei gândiri marxiste. Sursele lor de subzistență sînt întrerupte și sfîrșesc în mizerie sau în pușcărie. Dincolo de ușile închisorilor ștăpinesc tăcerea și misterul. Nimeni nu știe ce se petrece acolo. Cînd deținuții mor, se face autopsie și cadavrele sînt arse, fără ca măcar să fie anunțată familia”. (Sînt date apoi numele cîtorva persoane bine-cunoscute care

au dispărut astfel) „Dar de ce repet toate astea? Nimeni din străinătate nu vă crede ce spunem, oamenii vor fi convinși că născocim sau, că exagerăm. Vai!”

O femeie scrie: „Dimitri a fost arestat de curînd. De ce? Nimeni nu știe. A fost eliberat repede, dar nu s-a mai simțit în siguranță, așa că a fugit la țară să-și piardă urma. A fost prins, judecat și închis din nou. Ca atîția alții a fost acuzat de spionaj, de trădare și înțelegere cu englezii și cu americanii. Acum e condamnat la șapte ani. Nicholas e în închisoare. Constantin la închisoare. Toată România e în pușcărie. Am încercat să-l văd pe Nicholas, dar n-a fost cu puțință. Oh, dacă doar a ucis pe cineva, nu e decît o cîrmă minoră... Am reușit să-l zăresc pe Constantin cînd l-au mutat dintr-o închisoare în alta. Am așteptat trei ore în ploaie și cînd a trecut i-am făcut semn să-și țină fruntea sus, cum spun englezii. Mi-a făcut semn să nu mă tem, căci moralul lui e bun”.

Lucru care nu e valabil pentru toți. În cele din urmă moralul cedează și te cuprinde groaza.

„Trăim într-o spaimă continuă” scrie un proprietar de pămînt. „Spaima este sentimentul dominant, și în viața publică și în cea particulară. Cei care sînt liberi se tem de închisoare, cei care sînt în închisoare se tem pentru familiile lor. Am fost expropriați pe 2 Martie, cînd la miezul nopții au intrat în casă oamenii miliției, ne-au luat tot ce am avut și ne-au adus în locuri unde nu avem nici prieteni nici rude. Am ajuns cerșetori. De atunci și alte clase ni s-au alăturat în mizerie. Cei care locuiesc la oraș își vînd ultimele mobile, hainele și lenjeria, ca să-și cumpere mîncare. Funcționarii sînt puși să facă ore suplimentare pentru a fi reeducați în spiritul legilor materialismului marxist. Muncitorii, aparent privilegiați, sînt condamnați, fără drept la grevă, la zile de lucru din ce în ce mai lungi și sînt siliți să treacă examene istovitoare. Aș putea să scriu despre aceste lucruri, pagini în șir, dar la ce bun? Nimeni nu aude, nimeni nu înțelege...”

Această expresie: „La ce bun?” apare în finalul tuturor scrisorilor. Este leit-motivul unei corespondențe primite din România de un profesor, Dl. Fontaine, fost profesor la Liceul francez din București, corespondență din care vă voi citi cîteva pasaje deosebit de patetice.

„Scriu cu groază” spune un om recunoscut pentru curajul său, „căci mi se pare că sînt supravegheat și prin pereți. Aceste cîteva cuvinte își vor da adevărata măsură a umilirii noastre. Am devenit cu toții de nerecunoscut. În fiecare familie cineva e în închisoare sau în proces. Ca urmare, discuțiile noastre sînt doar lamentări neputincioase. Arătăm ca strigoi, după nopți albe și zile nesfîrșite”.

Un alt autor își exprimă revolta amară.

„Știi, domnule, că trăim într-un mare lagăr de concentrare, într-o perpetuă mîncună? Știi că trebuie să mințim, ca să ne păstrăm slujbele, ca să ni se permită să studiem și să ne trimitem copiii la școală? Și ce școli! Și ce e mai cumplit este că trebuie să ne învățăm copiii să mintă, ca să poată ei înșiși dovedi că se înscriu pe linia Partidului. Trebuie să mințim tot timpul și atît de mult încît simțim că în noi se naște un fel de o a doua personalitate, de care nu ne vom putea elibera poate niciodată”.

Aici atingem punctul culminant al tragediei.

Mai mult decît mizeria materială care a lovit și pe sărac și pe bogat, pe muncitorul și pe țăranul deznădăjduit, ca și pe proprietarul expropriat, mai mult chiar decît teroarea, decît permanenta amenințare a închisorii,

care îi pîndește pe toți, conflictul dintre Comunism și Om este caracterizat prin lupta din lăuntru al ființei umane, luptă care amenință să-i deformeze și să-i distrugă sufletul.

„Primăvara nu va mai veni niciodată” scrie o tinăra. „Fiecare zi, cenusie, apare la fel ca toate celelalte. Ne plimbăm, discutăm, încercăm să nu gîndim. Cuvinte absurde ca „luptă de clasă”, „Partidul Comunist — avangarda proletariatului” și altele asemenea, ne răsună în urechi și ne urmăresc peste tot. Noaptea ne ducem la culcare epuizați și ne întindem țepeni, dezvăluind umilințele pe care le-am îndurat. În aceste lungi ore de absolută singurătate nici o soluție nu pare posibilă. Nu mai știu ce e adevărat. Adevărul, cîndva atît de clar și evident, a devenit de neconceput”.

Un intelectual de marcă scrie, în aceeași tensiune.

„Îmi pare că dintre toate cîte le-am avut cîndva și care ne sînt acum interzise, cea mai dureroasă lipsă este aceea a unui viitor, lipsa unui ideal pentru care să ne sacrificăm. Nici nopțile nedormite, nici mîncarea proastă și nici hainele zdrențuite nu ne-ar da aceste figuri posomorite, aceste priviri idiotizate, acești umeri încovoiați, aceste inimi goale ori otrăvite de revoltă. Dacă toate suferințele le-am îndura pentru un ideal, am putea pași cu fruntea sus”.

Altceineva conchide: „atmosfera e atît de încărcată de neliniște încît ne e teamă pentru rude, pentru prietenii apropiați, pentru familie. Pînă nu demult mai făceam semnul crucii, din obișnuință, cînd treceam pe lingă o biserică. Acum o facem din ce în ce mai rar. Simțim că pentru regim Dumnezeu este pe zi ce trece mai suspect”.

Dumnezeu e din ce în ce mai suspect... era inevitabil. Din cîte cunoaștem noi despre Dumnezeu, putem spune cu certitudine că n-ar fi pe linia Partidului. Cu toate acestea Omul, hăituit și persecutat, este credincios încă. Iată un ultim citat.

„Bisericile sînt deschise încă, dar cît timp vor mai fi? Duminicile și în zilele de sărbătoare mii de creștini se adună aici cu o fervoare mai mare ca oricînd. Mulți dintre ei, în genunchi, își ascund fețele în palme, ca să poată plînge. Am auzit de curînd că, pentru a pune capăt practicilor religioase, Statul va impune o taxă de 9000 de lei pentru un botez și 25.000 lei pentru o căsătorie religioasă. Asta înseamnă că nimeni nu va mai putea fi botezat sau cununat în biserică, căci nici un muncitor nu va cîștiga vreodată aceste sume. N-a mai rămas decît serviciul pentru morți, care este încă foarte ieftin. E singura noastră consolare.

Și acum, să încercăm să sistematizăm. Ați ascultat glasurile unor victime, rănite în lunga bătălie în care sîntem toți deopotrivă angajați, căci problema pe care o analizăm nu poate fi localizată în spațiu, într-o țară sau alta, este problema Omului care, supus atacului forțelor materiale, încearcă să-și păstreze natura umană. Forțele atacatoare sînt dezlănțuite peste tot în lume, și oriunde există oameni, există și această problemă arzătoare.

Din acest motiv anumite mari organizații politice au considerat de datorie lor să ia Omul sub protecție. Națiunile Unite au încercat să facă apărarea drepturilor omului cît mai eficientă, iar Statele Unite au inițiat o permanentă și fermă acțiune împotriva guvernelor din est care au încălcat în mod flagrant aceste drepturi. Notele de protest ale Statelor Unite precum și acțiunea din ce în ce mai hotărîtă împotriva regimurilor comuniste din România, Ungaria și Bulgaria pot avea ca prim rezultat o oarecare atenuare

a neliniștii popoarelor din est, care pînă acum s-au simțit abandonate, lăsate fără ajutor. Dar această acțiune tinde să meargă mai în profunzime, căci de victoria sau înfrîngerea anumitor principii poate depinde rezultatul războiului rece care se desfășoară acum în lume. Astăzi prăbușirea Omului poate duce la înfrîngerea civilizației occidentale, așa încît pentru siguranța vestului e nevoie ca Omul să fie apărat peste tot acolo unde forțele dușmane încearcă să-l distrugă.

Dar intervenția Statelor, oricît de energetică, nu este suficientă pentru a hotărî soarta crîncenei lupte pe care o duce Comunismul împotriva Omului; Omul însuși, aceasta este concluzia mea, trebuie să-și asume propria cauză. Omul dintr-un regim comunist nu poate să facă acest lucru, căci nu se poate apăra nici cu vorbe, nici cu fapte. Armele lui, precum sulitele și halebardele din vechime, sînt neputincioase în fața unei puteri care dispune de cîteva bombe atomice. Dar Omul, acolo unde este încă liber este foarte puternic; poate vorbi, poate gîndi, poate acționa, dacă înțelege că în această luptă nimeni nu poate rămîne deoparte și nu poate fi neutru, că nimeni nu se poate izola în propria casă, provincie sau chiar în propriu continent, că fiecare individ, bărbat sau femeie, e dator să se decidă și să intre cu hotărîre într-o luptă care va decide soarta umanității. Inspirat de credința el va putea apoi să devină o putere care să mute munții din loc și care va aduce lumii o nouă viață. Măsurile timide de apărare sînt inutile. În domeniul gîndirii și al credinței omul trebuie să adopte ofensiva. El poate reuși numai dacă va cuceri lumea.

Pentru a repurta o astfel de victorie, posibilă, o cred cu tărie, în viitor omul va trebui să țină seamă de comandamentele epocii noastre. Lumea înaintează spre o din ce în ce mai largă distribuție a ceea ce numim dreptate socială. Secolul 19 a aparținut liberalismului, secolul 20 este dominat de concepții sociale care pot fi realizate numai într-o atmosferă de securitate și de bine general. Comunismul a tras foloase din această situație pentru a opune interesele unui grup privilegiilor individului și pentru a transforma acest grup în apărătorul drepturilor colectivității. I-a atacat pe indivizii refractari acuzîndu-i de a fi obstacole în calea progresului. Mulți au crezut în sinceritatea acestei teze și s-au înrolat cu bună credință sub flamurile Comunismului. Alții, geloși pe libertatea lor, au rezistat. Dar uriașa mașină totalitaristă, o dată pusă în mișcare i-a strivit impasibilă pe toți, pe prieteni și pe dușmani deopotrivă, de îndată ce aceștia au ajuns la mîna ei. Comunismul biruitor nu poate îngădui o altă voință decît a sa și nu acordă drepturi nimănui. Astfel, încetul cu încetul, din degradarea onora și prăbușirea altora s-a dezvoltat o putere monstroasă, aflată în întregime la dispoziția cîtorva lideri asupra cărora Asia și-a împrăștiat umbra întunecată.

Astăzi ne aflăm față în față cu acest bloc solid. Însăși existența sa este o insultă adusă rațiunii, căci el strivește ființe umane în numele binelui uman. Rațiunea își poate lua revanșa numai dacă masa e dispersată, altfel spus dacă ființa umană este eliberată din dominația forțelor materiale care au constrîns-o și au supus-o scopurilor lor.

Revolta Omului, sprijinită de revolta tuturor oamenilor liberi împotriva acestei dominații, ar putea fi de neînfrînt dacă s-ar extinde în timp și dacă ar uni principiul drepturilor omului cu acela al justiției sociale, pentru

a construi o lume mai bună, populată de ființe umane libere, vii și nu de sclavi. Acesta este lucrul pe care încearcă să-l facă marea țară în care avem privilegiul să trăim.

Apelul la viață va străbate peste tot acolo unde Omul, chinuit și învins îndură atacurile dușmanilor săi, va clătina blocul Comunismului autoritarist și prin aceasta va putea provoca o dezintegrare pe lângă care o explozie atomică ar părea un foc de artificii! Abia atunci, eliberat de povara umilinței îndurate în întunecata epocă totalitaristă de la Hitler la Stalin, va putea Omul trăi din nou liniștit, în pace.

Fondul personal: 1917

General Alexandru Socec

CRISANTA POD AREANU

Alexandru Socec s-a născut la 17 august 1859 în București. Tatăl său, cunoscutul editor Ioan V. Socec, s-a născut la Săcele — Brașov — și s-a refugiat în București în 1848, fiind participant la revoluție.

Alexandru a urmat liceul la Leipzig și l-a absolvit în 1877. Din 1877 până în 1880 călătorește la Viena, Dresda, Paris, Nisa, Monte-Carlo, unde cunoaște viața și oamenii, trecind prin aproape toate experiențele necesare vârstei.

În 1880 se întoarce în țară care, după 10 ani de absență, i se pare înăpoiată, sălbatică. Aici, cu năpră mare tragere de inimă, începe satisfacerea stagiului militar. Cu toate acestea, după câteva luni se hotărăște să devină ofițer de carieră și anume de cavalerie. Imediat este trimis la Școala de subofițeri de la Mănăstirea Dealu, de lângă Tirgoviște, unde îl are profesor de română pe Alexandru Vlahuță. Un moment regretă că a ales milităria dar se obișnuiește cu ea, mai ales că are și calități pentru această ocupație: cum-pătare, spiritul ordinei, pedanterie, meticulozitate, plăcerea exercițiilor fizice dragoste față de cai.

În 1883 pleacă la Viena la Școala superioară de ofițeri de cavalerie pe care o absolvă cu brio. Treptat, avansează în grad până la cel de general.

În 1885 se căsătorește cu Susie Harlan, o americană pe care o cunoaște în Franța și se stabilesc în București.

De-a lungul timpului este mutat la diverse unități de roșiori și de cavalerie din țară, iar în cele din urmă devine ofițer de ordonanță pe lângă principele moștenitor Ferdinand.

În 1892, un grup de ofițeri din armata română, printre care și Socec, își dau demisiile în semn de protest față de abuzurile și neregulile din Ministerul de Război. Nu după multă vreme însă, Socec și încă alți câțiva sînt chemați înapoi, obținind satisfacția faptului că ministerul și-a recunoscut greșcila.

În 1914 îi moare soția, iar după citva timp, se recăsătorește cu Sma-randa care-i va fi și ea un sprijin de nădejde în încercările prin care va trece.

Anul 1916 îl găsește general, în plină maturitate, cu o bogată experiență profesională și de viață. La începutul intrării României în război este coman-

dant al Diviziei 2 Craiova, este mutat pe frontul din Dobrogea, unde poartă lupte grele cu trupele bulgare, apoi la Pitești, unde are misiunea de a-i împiedica pe germani să treacă Oltul, în cele din urmă — la Flămînda, Matei Basarab, Bragadiru, Băncasa, unde armata română, net inferioară celei germane, suferă grele pierderi și înfringeri, fiind nevoită să se retragă în Moldova.

În timpul retragerii, generalul Prezan îl acuză pe Socec de părăsire de post, și îi intentează proces. Socec e consternat și încearcă să le explice superiorilor că mutase postul de comandă de la Matei Basarab la Iepurești în timpul bătăliei de pe Argeș pentru că cel dintîi nu era un loc propice. Explicațiile lui sînt însă zadarnice. Tribunalul militar îl condamnă pentru părăsire de post și din 22 ianuarie 1917 pînă la 1 octombrie 1918 îl găsim într-o închisoare specială din Iași. Deși regimul din închisoare nu este de nesuportat, condamnații avînd camere personale, fiind liberi să se plimbe prin grădină și să primească vizite, alimente, cărți și presă, generalul are moralul scăzut și nu se gîndește decît la modul în care și-ar putea dovedi nevinovăția pentru a spăla această rușine de pe obrazul său.

În cele din urmă obține revizuirea procesului la care este declarat nevinovăț, dar tot restul vieții îl va urî pe Prezan și îl va antipatiza pe generalul Berthelot, pe care îl bănuia a fi fost în spatele acestei înscenări.

Cu pieptul plin de decorații, ordine, medalii și distincții, moare la 31 mai 1928, în vîrstă doar de 69 de ani.

Fondul personal General Alexandru Socec are 0,60 m și 26 de unități arhivistice, cu documente emise între anii 1877 și 1951, cele mai multe manuscrise originale. 24 de unități sînt jurnalele lui Socec, o unitate este un carnet de însemnări, iar alta este constituită din scrisori de la Nicolae Iorga, generalul Alexandru Averescu, colonelul Vieșanu, Muzeul militar, Muzeul Saint-Georges și Facultatea de filosofie și litere din București adresate Smarandei Socec după moartea soțului ei.

Jurnalul acoperă, cu intermitențe, o perioadă întinsă din viața generalului, din 1877 pînă în 1928, constituind un document de mare preț pentru acele vremuri, mai cu seamă că Socec a abordat toate aspectele vieții. „Scriu în jurnalul meu întîmplările zilei. Am început și eu să scriu în jurnalul meu ce mi s-a părut mai mult sau mai puțin interesant. De-atunci, scria acestea în 1887, „au trecut 10 ani! Poate dacă-mi va da Dumnezeu viață, voi nota fapte mai importante care după 50—60 de ani sau poate mai tîrziu, cînd nu mai trăiește nimeni din generația mea, ar indica în ce mediu trăia lumea mea cu 100 de ani înapoi”.

Cele 24 de caiete acoperite cu un scris mărunt și ordonat sînt pitoresc decorate cu tăieturi din ziare, fotografii, ilustrate, caricaturi, abțibilduri, fragmente de pachete de țigări luxoase, flori decupate din felicitări, chitanțe de telefon, electricitate, abonamente la presă, timbre, hărți, desene, scrisori de la cunoscuți și rude, care le înviorează și le fac plăcute cititorului.

Dacă în caietele din prima tinerețe, pe care stă scris: „qui que tu sois qui lira ce livre, ne me condamne pas car c'est toute ma jeunesse”, e preocupat de aventuri sentimentale, călătorii și viața mondenă, în următoarele se simte maturizarea și preocuparea pentru tot ce înseamnă viață și om. „Nimic din ce e omenesc nu mi-e străin” pare a fi devisa lui Socec, care vorbește în jurnalul său despre politică, armată, finanțe, economie, coșniță, boli, război, artă, protipendadă, familia regală, agricultură, animale, populația globului,

dragoste, păduri, istorie, lingvistică, copiază statistici, maxime, proverbe, povestiri, anecdote, versuri, toate acestea în română, franceză, germană și engleză, într-un stil puțin stingaci dar care trădează omul instituit și umblat prin lume.

Firește, ce-l putea interesa în primul rind pe un militar decît armata. Socec copiază date, încearcă să schițeze istoria armatei române, reorganizările, descrie uniforme, se plînge de proasta pregătire militară, de mitocănia celor mai mulți ofițeri, dovedește un cult față de cal, evocă entuziasmul tinerilor în Războiul de Independență, participarea sa la campania din Bulgaria din 1913, se plînge de starea jalnică a armatei române în pragul războiului: „Cu mare părere de rău am văzut starea deplorabilă în care se găsesc coloanele de muniție și de subzistență: lipsurile și degradările. Doamne, sîntem la începutul războiului! Hamurile sînt pur și simplu rupturi. S-au dat de inten-dență căraușilor guri de ham de sfoară subțire care au rănît aproape toți caii la greabăn și la piept. Veterinarul mi s-a plîns că nu mai are material pentru a pansa rănile. Chingile s-au rupt fiind de material prost, trăiștile asemenea. Roate de rezervă nu sînt și potcoave sînt numai pentru 2 prîmeneli (pe un teren pietros!). Din fericire avem furaj destul și bun. S-au mai găsit multe în Transilvania. Am luat măsuri severe să nu se facă risipă. O catastrofă sînt ambulanțele. Aceste vehicule enorme, infam lucrate abia se pot mișca cu 6 boi!”

În timpul războiului, jurnalul se transformă într-un adevărat jurnal de campanie, cu hărți de front și operațiuni militare, cu un stil sec și concis. Grozăviile războiului, pierderile de vieți omenești sînt notate cu reținere, dar și cu o tristețe adîncă. Dimpotrivă, generalul din focul luptelor se revoltă în sine față de ordinea naivă și nerealiste ale superiorilor, care, crede el, adău-gate la starea oștirii, au dus la înfrîngere. Socec mai notează consternat „indiferența rușilor față de noi și de război” și, însumînd toți acești factori care au dus la dezastru, transcrie următoarele versuri compuse de cel care a tras pînă la urmă ponoasele acestor nesăbuite, soldatul-țăran:

„Noi umplem spitalele,

Ei primesc galoanele,

Noi suferim amputații,

Iar ei iau la decorații”.

Și apoi: „Mi-a spus colonelul B., care a venit ieri să mă vadă, că s-au auzit chiar protestări cînd a venit regele pe front cu un întreg Stat Major de ofițeri învîrtiți, cu pieptul plin de decorații române și străine”.

Dacă la tinerete nu-l pasionează politica, la maturitate se interesează de ea, vine în contact cu mulți oameni politici, ca Alexandru Averescu, Nicolae Iorga, Take Ionescu, Nicolae Filipescu, Iuliu Maniu, Alexandru Marghiloman, iar spre bătrînețe devine un frecvent cititor al ziarelor, e la curent cu tot ce se petrece și pe scena politică și în culise, judecă cu severitate toate partidele, sfîrșind prin a se declara dezgustat de certurile balcanice ale politicianilor, de violența unora, de violența și vulgaritatea presei, de patimile orbitoare, de lipsa de bun simț și de logică: „Ca să nu piardă obiceiul se ceartă partidele opoziției între ele și cu liberalii de-ți este mai mare drag. Un fenomen care se perpetuează la noi de 40 de ani. Se insultă reciproc partidele și oamenii politici. Mă întreb: dacă liberalii fură, sînt înșelători și exploatează în profitul lor, al oamenilor, al instituțiilor lor bogățiile țării; dacă național-țărăniștii sînt vinduți străinilor, sînt trădători și de rea credință; dacă averescanii sînt

bandiți, oameni incapabili și mincinoși; dacă Brătienii, Maniu, Vaida, Iorga, Argetoianu, Mihalache, Lupu, Stere, Averescu, et comp. sînt nemernici, cine mai rămîne în toată România mare și întregită?"

Pe baza vastei sale experiențe, Socec analizează evenimentele în profunzimea lor, trage concluzii și face pronosticuri care, nu de puține ori, se dovedesc a fi corecte. Se arată îngrijorat de situația economică a țării, de dese schimbări de guvern, de scăderea puterii monedei naționale, de amploarea mișcărilor socialistă și comunistă, de ascensiunea fascismului italian, german și român, de manifestările antisemite ale studenților.

La fel de informat se arată a fi în politica internațională. Privește cu un ochi critic Societatea Națiunilor, Mica Antantă și alte organisme internaționale — paravan pentru marile puteri. Notează evenimentele mai importante din fiecare țară și privește consternat la crimele care se petrec în Rusia Sovietică după 1917, în dosul lozincilor șfornitoare.

În privința revoluției ruse, relatează o întâmplare și o concluzie de care a rămas ferm convins: „S-a întimplat un caz foarte ciudat”, scrie el, pe cînd se afla în detenție la Iași, „am primit de la un rabi din Chișinău care a venit să viziteze pe un alt rabi din Lemberg, condamnat la 1 an pentru că a vorbit nerfitește, o mică notă către bogătaşul Brill din Chișinău, de origine din Kiev, care să mă conducă la Moscova, la niște prieteni revoluționari unde voi fi bine primit. Nu-mi trece nici prin vis să primesc această fugă, dar o înregistrez numai ca <pe o curiozitate>, oit de înaintată și, rîspîdită este revoluția rusă condusă în mare parte de evrei”.

O mare savoare au pasajele despre protipendada Bucureștiului, superficialitatea și ifosul ei, care contrastau ridicol cu noraiele și cocioabele „micului Paris”: „cum se vorbește franțuzește la noi în anume cercuri cu pretenții: «A quelle heure est-ce qu'on prend la table chez vous?». Indignare: «Qu'il vous soit honte au visage de dire un mensonge comme ça!»”.

Vorbînd despre familia regală, manifestă mare admiratie față de Carol I, dar se arată neîndurător față de zbunguieile amoroase ale lui Ferdinand, ale Mariei și ale lui Carol II.

O mare plăcere a lui Socec sînt statisticile și listele. Toate caietele sînt pline de tabele cu domnitori români, împărați romani, suverani europeni din perioada modernă, date din istoria universală dispuse cronologic, județele României întregite, urmările războiului mondial, recensămîntul populației, compoziția etnică, recensămîntul animalelor domestice, pădurile României, familii boierești, statele lumii, grădini boierești, cursul diverselor monede, ministrii, Principatelor, bănci și expresii din argou, pină și femei celebre.

Desori descrie călătoriile sale în Europa, Asia și Egipt, considerînd călătoria mijloc de instruire, înșiră titluri de cărți și autori pe care le-a citit sau ar dori să le citească, enumeră spectacolele de operă vizionate, spectacolele de teatru dramatic, compară arta română cu cea occidentală și se revoltă împotriva snobismului și cosmopolitismului, care nu o încurajează pe cea dintii și nu o ajută să se dezvolte.

Toate acestea dovedesc o cultură solidă și vastă și o permanentă sete de cunoaștere. Jurnalul generalului Alexandru Socec este o frescă a celor 50 de ani și închide între copertile sale o viață de om.

Arhivele poloneze — sursă importantă pentru istoria României

VASILE MATEI

Vicinătatea între Țările Române și Polonia care, inevitabil, a determinat timp de secole o legătură continuă între cele două popoare, a constituit un factor favorabil acumulării în arhivele și bibliotecile din Polonia a unui mare număr de documente a căror cercetare a dus la elucidarea multor aspecte ale istoriei României. În trecut o serie de istorici români de frunte ca B. P. Hasdeu, N. Iorga, Ioan Bogdan, I. Bianu, P. P. Panaitescu și alții au făcut cercetări în aceste arhive, multe din operele lor fiind scrise pe baza acestor izvoare.

Considerăm că multe aspecte ale istoriei evului mediu românesc nu s-ar fi putut serie fără cunoașterea unor documente fundamentale din arhivele poloneze, documente care aruncă lumină asupra relațiilor româno-poloneze, dar și asupra legăturilor de natură politică, militară, economică și culturală ale Țărilor Române cu Imperiul otoman, Imperiul Habsburgic, Vaticanul, Hanatul Crimeii, Moscova etc.

Recunoscind meritele înaintașilor care au reușit, printr-o muncă devotată, să cunoască documentele fundamentale pentru studierea istoriei patriei noastre, cu convingerea continuării acestei acțiuni în scopul depistării și a altor izvoare referitoare la istoria României, cercetarea în arhivele poloneze a căpătat, în perioada postbelică un caracter organizat, bazat pe o bună evidență a documentelor existente în Fondul Arhivistic Național și pe un plan de perspectivă, care are ca scop punerea la dispoziția cercetării științifice din țara noastră a tuturor materialelor menite să ducă la fundamentarea lucrărilor privind istoria patriei.

Printre cele mai vechi documente provenite din Polonia remarcăm importanța celor 116 tratate și privilegii ale Moldovei și Țării Românești din anii 1387—1553 care, în afară de valoarea lor informativă, constituie piese deosebit de interesante pentru studierea heraldicii și sigilografiei noastre.

Problemele politice și militare ce pot fi studiate pe baza documentelor feudale poloneze sînt diverse; printre ele am putea aminti pe cele privind domnia lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Petru Rareș, războaiele dintre Polonia și Moldova din 1509, 1531, 1538, 1595; războiul turco-polon din 1620—1621, campania pentru cucerirea Vienei — 1683, războaiele austro-ruso-turce din 1716—1718, 1736—1739, 1768—1774, 1787—1791. Una din problemele la elucidarea căreia documentele poloneze își aduc o contribuție esențială este aceea a rolului Țărilor Române în sud-estul Europei, a luptei lor neîntrerupte pentru menținerea independenței.

O mare importanță pentru studierea relațiilor dintre Țările Române și Polonia, pe o perioadă lungă de timp, îl prezintă fondul „Libri Legationum” („cărțile solilor”), deținut de Arhiva Actelor Vechi din Varșovia, parte componentă a registrelor cancelariei regale, în care se copiau documentele referitoare la activitatea diplomatică a statului polon, în special tratatele și înțelegerile dintre Polonia și statele cu care aceasta avea relații, ca și diverse instrucțiuni date solilor polonezi, scrisori primite și emise de rege și alte per-

sonalități politice. Ele dau informații prețioase pentru clarificarea relațiilor diplomatice ale Țărilor Române precum și pentru definirea statutului juridic al acestora în secolele XVI — XVIII.

Biblioteca Jagellonă din Cracovia conține o serie intitulată Acta Tomi-ciana (parțial publicată), formată dintr-un mare număr de copii ale actelor Cancelariei regale din secolele XVI — XVII, constituită din câteva zeci de volume. Colecția cuprinde scrisori, tratate, solii trimise de unii domni ai Moldovei ca Bogdan III, Ștefăniță, Petru Rareș, Ștefan Lăcustă și alții unor regi ai Poloniei, precum și unor nobili și înalți demnitari. Din aceste documente rezultă anumite aspecte ale relațiilor dintre Moldova și Polonia privind schimburile comerciale, contribuțiile bănești ale Moldovei la tezaurul regilor Poloniei, divergențele existente, mai ales cele determinate de chestiunea Pocuției.

Fondurile nobiliare păstrate în diverse arhive și biblioteci conțin, de asemenea, știri prețioase pentru cunoașterea unor aspecte ale relațiilor româno-poloneze. Printre cele mai importante fonduri de acest fel menționăm fondul Radziwill pentru documente privind epoca lui Vasile Lupu și fondul Zamoyski, care conține piesa fundamentală privind domnia lui Mihai Viteazul și familia Movileștilor.

În ceea ce privește problemele militare ce pot fi studiate pe baza materialelor oferite de arhivele poloneze putem menționa, în afara desfășurării unor războaie, lucru amintit deja, probleme referitoare la arta războiului la moldoveni. Amintim în acest sens lucrarea lui Sarnicki intitulată „Arta cavale-rească”, care conține un capitol ce se referă expres la această problemă. În diferite documente apar știri despre așa-numitele „steaguri moldovenești”, adică trupe de cavalerie ușoară, înarmate mai sumăr dar cu o mobilitate superioară. Există liste de trupe care au participat la diferite lupte, în care apar aceste steaguri moldovenești. Altele ne specifică sumele de bani plătite de visteria coroanei Poloniei pentru războaiele cu Moldova. Pot fi, de asemenea, studiate tacticile folosite de români în războaiele purtate. Ilustrative din acest punct de vedere sînt cele referitoare la acțiunile lui Mihai Viteazul.

De asemenea, documentele poloneze permit studierea multor aspecte ale situației economice a Țărilor Române și în special a Moldovei. Menționăm în acest sens importanța pe care Moldova o avea pentru comerțul Poloniei, orașele poloneze disputîndu-și întîietatea pentru obținerea privilegiului de a face comerț cu Moldova, cel mai vechi privilegiu fiind acordat de regele Wladyslaw Jagiello orașului Lwow. Se poate urmări — mai ales în cadrul tratatelor dintre Polonia și Poarta otomană, care își disputau supremația asupra Moldovei — evoluția haraciului plătit de Moldova de-a lungul timpului. Aflăm și alte feluri de scurgere în afara granițelor a bogățiilor țării sub diferite forme ca: plata mercenarilor polonezi puși în slujba unor domni, daruri în vite, vinuri, blănuri trimise unor nobili sau regi polonezi, daruri diferite trimise banilor tătari pentru a se asigura liniștea din partea acestora, dispariția unor odoare prețioase, obiecte de artă și cult cum ar fi cele plecate cu mitropolitul Dosoftei în Polonia etc.

Un deosebit interes pentru cercetarea istorică prezintă și corespondența principelui Adam Czartoryski, care după 1830 a trăit la Paris unde a format un guvern național polonez în exil, avînd agenți acreditați pe lângă unele guverne din Occident și la Constantinopol, unde se concentrau memoriile

și rapoarte din întregul Imperiu otoman, inclusiv Peninsula Balcanică și Țările Române, de la diferiți emisari și agenți ai săi.

Multe documente reproduse pe microfilme și intrate în colecția Direcției Generale a Arhivelor Statului se referă la legăturile dintre revoluționarii români și polonezi în perioada revoluțiilor de la 1848. Astfel, agenții emigrației poloneze prezenți în Principate consemnează în rapoartele lor desfășurarea evenimentelor revoluționare din Moldova, Țara Românească și Transilvania și activitatea unora dintre fruntașii mișcării ca: Nicolae Bălcescu, generalul Magheru, Ion Ghica și alții. În același timp, documente deosebit de interesante relevă poziția Porții și a reprezentanților marilor puteri acreditați la Constantinopol.

O serie de documente reprezintă note sau petiții adresate Porții, în care se critică Regulamentul Organic, boierimea fanariotă, subliniindu-se în același timp statutul juridic al Principatelor ca derivând din capitulațiile încheiate cu Poarta și contestându-se pe această bază dreptul altor puteri de a interveni în treburile interne ale Principatelor.

Documente foarte interesante aduc știri inedite despre legăturile lui Nicolae Bălcescu cu revoluționarii polonezi și maghiari. Sint consemnate eforturile sale de a crea o legiune românească în Transilvania și de a media înțelegerea dintre revoluționarii români și maghiari. Un document conține condițiile pe care guvernul revoluționar maghiar le acceptă, în anul 1849, în urma tratativelor purtate de Bălcescu, pentru colaborarea dintre revoluționarii români și cei maghiari din Transilvania.

În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, deci într-un moment în care însăși soarta țării putea depinde de capriciile marilor puteri, ajutorul acordat polonezilor, mergând până a li se permite să se înarmeze și să se organizeze pe teritoriul țării noastre, a reprezentat un act de mare curaj. Cercetările de până acum au dovedit, iar cele viitoare vor aduce noi dovezi, că poporul român, apărându-și propria sa ființă și demnitate națională de-a lungul istoriei, nu a fost indiferent nici față de soarta celorlalte popoare înrobite, care luptau pentru eliberarea lor națională, ajutându-le moral, politic, material sau cu arma în mână ori de câte ori a putut s-o facă.

Tot privind această epocă istorică este interesant manuscrisul lucrării lui Sadik Pașa „Campania de la Dunăre și din Țara Românească din timpul războiului Crimeii 1854—1855” (326 p.). Sadik Pașa, în ciuda numelui său otoman, era un polonez, pe numele său adevărat Michal Czajkowski, care a trecut la mahomedanism pentru ca, beneficiind de ajutorul Imperiului otoman, să participe la eliberarea patriei sale împărțite între Rusia, Prusia și Imperiul Habsburgic. O perioadă a fost și agent principal al Agenției răsăritene a emigrației poloneze. În calitățile pe care le-a avut, el a întreținut legături cu revoluționarii europeni ca Bem și Kossuth, a cunoscut o serie de diplomați acreditați la Constantinopol, pe unii din revoluționarii români refugiați la Șumla ca generalul Tell, Nicolae Golescu, Ion Eliade Rădulescu, pe unii din românii angajați în regimentul de cazaci din armata otomană ca beizadeaua Grigore Sturdza (Muhlis Pașa), Dumitru Kretzulescu și alții. Sadik Pașa, care a participat la campania din Principatele Române, o descrie cu multe amănunte în lucrarea sa. De asemenea, dă relații interesante despre ocupația austriacă și cea rusească din Principate.

În Arhiva Principală a Actelor Noi din Varșovia se găsesc principalele documente contemporane referitoare la țara noastră. Cel mai important fond

cercetat a fost Ministerul Afacerilor Externe. Primul război mondial care a luat sfârșit prin destrămarea Imperiului Austro-Ungar și crearea unor noi state pe harta Europei sau reîntregirea altora a creat o mare efervescență politică în sinul statelor succesoare. În această perioadă s-au format o serie de comitete naționale care au avut o strânsă conlucrare, s-au ținut o serie de conferințe internaționale. Unele aspecte ale acestei activități reies din microfilmele deținute. Altele ne dau date despre situația României în perioada imediat următoare războiului, când țara noastră făcea eforturi politice și militare pentru rezolvarea multplelor probleme cu care era confruntată. Amintim în acest sens chestiunea optanților din Transilvania, relațiile cu statele vecine, mai ales cu Ungaria și Uniunea Sovietică, problema granițelor etc. Tot în acest fond, în afară de materialele care se referă la relațiile româno-polone, o serie întreagă de documente vorbesc despre activitatea politică a lui Nicolae Titulescu, atât pe plan intern cât și extern. Sunt relevate părerile sale asupra principalelor chestiuni politice europene, conflictele sale cu regele și cu ceilalți oameni politici români datorate concepțiilor sale privind situația externă a României, ca și rolul camarărilor regale în îndepărtarea lui N. Titulescu de la cîrmă Ministerului de Externe, eforturile sale pentru încheierea unui pact de neagresiune cu U.R.S.S. Din aceste materiale rezultă poziția unor oameni politici români față de încălcarea sistematică de către Germania a tratatelor, precum și demersurile făcute de guvernul român pe lângă guvernele Franței și Angliei pentru căpătarea de garanții împotriva unui eventual atac german, cât și jocul dublu făcut de Germania în conflictul dintre România și Ungaria.

Documentele oglindesc, de asemenea, amestecul tot mai insistent al Germaniei hitleriste în treburile interne ale țării. Astfel, dintr-un raport diplomatic referitor la discuțiile purtate cu Helmuth Wohltat, șeful delegației economice germane, venite în România pentru încheierea unui tratat comercial între România și Germania, reiese că acesta a cerut României legarea sa economică deplină de Reich, urmînd ca ea să se oblige să nu dezvolte unele ramuri industriale și să le lichideze pe cele existente.

Edificatoare pentru poziția României față de soarta Poloniei atacată de Germania este permisiunea pe care a dat-o guvernul român ca armeele destinate Poloniei, să tranziteze teritoriul țării noastre, în ciuda protestelor Ambasadei Germane din București, iar mai târziu primirea refugiaților polonezi în țară și ospitalitatea caldă pe care și-a arătat.

Alte materiale reflectă relațiile externe ale României cu statele balcanice, statele Micii Antante, Franța, Anglia etc. Și situația internă a țării este analizată în unele rapoarte, avîndu-se în vedere chestiuni ca alegeri parlamentare, luptele dintre partidele politice, situația economică, tulburările din perioada interbelică etc.

În scopul completării viitoare a fondului de microfilme de pe documente din Polonia, Direcția Generală a Arhivelor Statului s-a propus ca și în continuare cercetările să plece de la specificul arhivelor și bibliotecilor poloneze. Avînd în vedere că, de exemplu, numai la Arhiva Actelor Vechi din Varșovia circa 90% din materiale au fost distruse în perioada războiului, în anul 1955-1957 a apărut o publicație specială care arată pierderile și indică materialele de arhivă care ar putea înlocui într-o anumită măsură pe cele distruse, ar fi deci necesară a orientare a cercetării spre acele fonduri. De asemenea, este necesară cercetarea colecțiilor de Miscellanee, care ar putea eventual conține copii de pe documente dispărute.

Nu trebuie pierdut din vedere că multe din inventarele și cataloagele poloneze sînt vechi și deseori în indice nu figurează denumirile Țărilor Române sau nume de localități și personalități românești, astfel încît este necesară o cercetare amănunțită, filă cu filă, atît a cataloagelor cit și a dosarelor, ceea ce poate oferi surprize plăcute cercetătorului.

Datorită existenței, timp de peste un secol a unei puternice emigrații poloneze, documente privind relațiile româno-polone se pot găsi și în alte țări, în special în Franța, Anglia, Ungaria, Bulgaria și Turcia, mai ales pentru perioada din preajma anului revoluționar 1848 pînă la domnia lui Alexandru Ioan Cuza.

După cum s-a mai amîntit, istoriografia românească are o bogată tradiție privind cercetarea și publicarea documentelor din arhive și biblioteci poloneze. Fără a face istoricul problemei, vom menționa că în prezent există o preocupare de folosire a acestor documente în vederea publicării de documente sau a întocmirii de lucrări bazate pe acestea. Vom aminti în primul rînd pe regretatul Ilie Corfus care, în afara diferitelor sale articole privind aspecte ale relațiilor româno-polone și a publicării de documente în diferite reviste, a scos două lucrări de proporții, care s-au bucurat de o bună primire din partea specialiștilor, intitulată Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone — secolul al XVI-lea și Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone — secolul al XVII-lea, lucrări care se bazează în cea mai mare măsură pe colecția de microfilme Polonia, aflată în depozitele Direcției Generale a Arhivelor Statului. Dintre cercetătorii mai tineri menționăm pe Veniamin Ciobanu, care a analizat diferite aspecte ale relațiilor politice și comerciale dintre Moldova și Polonia în secolul al XVIII. Cunoașterea arhivelor poloneze i-a servit lui Veniamin Ciobanu și la scrierea lucrării Jurnal ieșean de sfîrșit de veac apărute în Editura Junimea. Preocupări pe această linie are și Constantin Rezachievici care pregătește în prezent un „Catalog al documentelor din arhivele polone publicate în România”.

Sîntem convinși că cele 96 de role care constituie colecția de microfilme Polonia a Direcției Generale a Arhivelor Statului, la care se vor mai adăuga noi achiziții, oferă încă serioase posibilități de studiere a unor probleme ale istoriei României, de completare sau elucidare a unor chestiuni mai puțin cunoscute, recompensîndu-se astfel efortul și grija cercetătorilor și arhiviștilor de a aduce de peste hotare cele mai importante surse privind trecutul poporului român.

160 de ani de la înființarea Arhivelor Statului

Într-o atmosferă proprie marilor sărbători, Arhivele Statului din România — viziterie a spiritualității românești, în ale cărei sîpete aurite, generații de cărturari au adunat, cu pioșenie și dăruire, dovezile existenței neamului românesc pe acest pămînt, au marcat cu fastul convenit cei 160 de ani pe care i-au sărbătorit de la înființare, ani mai buni sau mai întunecați, mai liniștiți sau mai zbuciumați.

Simpozionul, care a avut loc în ziua de 24 septembrie, a cuprins o densă desfășurare de comunicări științifice, pentru susținerea cărora, la sediul Direcției Generale a Arhivelor Statului s-au reunit slujitorii săi din tot cuprinsul țării.

În cuvîntul de deschidere, directorul general al Arhivelor Statului din România, general-maior Ion Munteanu, cu emoția și solemnitatea cuvenite momentului, a afirmat că, în cînda zbuciumatei sale istorii, poporul român se poate mîndri cu un tezaur arhivistic bine conservat și îngrijit cu sfințenie de slujitorii Arhivelor Statului. După 160 de ani de activitate, această instituție și-a păstrat neștirbite prestața și probitatea.

A urmat comunicarea cu titlul „Unitatea arhivelor românești — expresie a unității teritoriale a României”, susținută de directorul Arhivelor Centrale, Corneliu Lungu, cuprinzînd o sinteză cu privire la prezența arhivelor în viața Țărilor Române și modul în care activitatea acestora a fost percepută în epocă și în perspectiva istorică, relevînd pregnanța reflecției prin ele a aspirațiilor sociale și naționale ale neamului.

În lucrarea sa „Aurelian Sacerdoțeanu — director al Arhivelor Statului”, Ioana Burlacu a adus în prim plan complexa personalitate a celui care a fost unul dintre cei mai prestigioși conducători ai instituției.

Următoarele comunicări s-au situat pe trei coordonate, delimitînd anumite sfere de interes. Într-o primă categorie pot fi grupate acele lucrări care au avut în vedere poziția documentului de arhivă în complexul univers informațional actual, multitudinea valențelor sale, valoarea sa cognitivă și formativă, relevanța și forța de a institui ample

relații culturale, într-un benefic sincronism intelectual, precum și diverse aspecte privind tehnica în munca de arhivă. Pot fi menționate la acest capitol lucrările: *Documentul istoric — izvor de cultură* (Marin Radu Mocanu); *Universul informației* (Ionieă Stoica); *Manuscrise românești în străinătate* (Gheorghe Buluță); *Folosirea documentelor de arhivă în procesul de învățămînt* (Maria Dogaru și Teodor Mavrodin); *Arhivele ca serviciu public* (Alexandru Duță); *Arhivele și conservarea lor* (Florea Oprca).

Alte comunicări au pus în lumină neobosită și, de cele mai multe ori, neștiută muncă a celor care, cu pereseverență, dăruire și altruism au păstrat, au sporit și au valorificat tezaurul arhivelor, fie ei lucrători ai acestei instituții, fie alți cercetători pasionați. Astfel au fost prezentate lucrările: *Din tainele unei profesii de credință* (Florica Dumitrică); *Arhivele Statului din Iași, repere monografice* (Gheorghe Rusu); *Privire istorică asupra filialei Arhivelor Statului Arad la cei 40 de ani de existență* (Ștefan Marinescu); *Dr. Pompei Samaritan — un medic pasionat de arhive* (Nicolae Țiripan). La acestea se adaugă comunicarea *Contribuții la istoria Muzeului Arhivelor*, semnată de Virgiliu Z. Teodorescu, ce se referă la agitata evoluție a unei instituții organice legată de Arhivele Statului, căreia i-a servit permanent interesele majore, acționînd ca „instrument de promovare a respectului cuvenit documentului”.

Demonstrînd o dată în plus corelația existentă între demersul istoric și documentul de arhivă, au fost supuse atenției o serie de comunicări privind diferite aspecte ale istoriei noastre: *Societăți culturale și studențești din Bucovina în lupta pentru unitate națională* (Gavril Irimescu); *Informații istorice inedite din arhivele ieșene* (Silviu Văcaru); *Contribuții documentare desprinse din cărțile vechi românești* (Vilică Munteanu); *Din activitatea Societății de istorie și arheologie a Comitatului Humedoara pentru strîngerea și păstrarea arhivelor* (Ion Frățilă); *Un model de ascensiune socială în vremea Corvineștilor — nobilii români din Ciula*

(Țara Hațegului) (Ioana Dregan); *Documente din arhive* bihorene privind situația școlii românești din Bihor la începutul secolului al XV-lea* (Ioan Popovici); *Istoria Slatinei oglindită în documente de arhivă* (Bogdan Bădițoiu); *Aromânii din Balcani în documentele filialei* (Gheorghe Radu).

În timpul simpozionului, domnul director general, Ion Munteanu a înmănat diplome de onoare și medalii jubiliare celor care, prin munca și strădania lor slujesc cu credință arhivele și prin aceasta, implicit, istoria neamului.

IRINA HRIȚCU
MILIANA ȘERBU

Reuniunea Comitetului Internațional de Sigilografie

Între 11–14 septembrie 1990 la Keszthely (Ungaria) s-a desfășurat reuniunea anuală a Comitetului Internațional de Sigilografie, organism de specialitate al Consiliului Internațional al Arhivelor. Pe ordinea de zi s-au aflat problemele curente ca și obiectivele de viitor ale comitetului, dezbaterile având drept scop luarea măsurilor ce se impun în vederea concretizării acestora în conformitate cu exigențele științifice ale etapei pe care o parcurgem.

A reținut în primul rând atenția participanților *Vocabularul internațional de sigilografie*, aflat în faza de definitivare. Cu acordul tuturor membrilor, s-au refăcut unele definiții și s-au corectat unii termeni, astfel încât să se asigure uniformitatea necesară unui instrument de lucru cu caracter internațional.

Cu prilejul reuniunii la care ne referim s-a luat în discuție și problema elaborării lucrărilor de informare bibliografică în această direcție. S-a evidențiat faptul că *Introducerea bibliografică internațională* (în domeniul sigilografiei) este în curs de întocmire. Din unele țări s-au primit materiale sintetice, elaborate conform normelor arheografice recomandate, din alte state s-au trimis liste ce necesitau a fi revăzute, fie din punct de vedere al volumului (numărul mare de lucrări cuprinse), fie unele zone au rămas în afară, întrucât nu s-a reușit o colaborare eficientă cu corespondenții comitetului din țările respective. O situație asemănătoare s-a constatat și în ceea ce privește *Listele bibliografice anuale*.

S-a insistat pentru intensificarea preocupărilor de culegere a datelor, astfel încât în următorii doi ani aceste lucrări de mare importanță pentru formarea specialiștilor, a lucrătorilor din arhive, ca și a publicului larg să vadă lumina tiparului.

Ample dezbateri a prilejuit și analiza modelului în care s-a efectuat *Anchetă în privința tiparelor sigilare*, un alt obiectiv al comitetului, pentru care membrii săi au depus

eforturi stăruitoare. Stefania Ricci Noé, președinta comitetului, a prezentat un raport succint asupra manuscriselor primite de la membri și corespondenți. În concluzie s-a subliniat faptul că rezultatul anchetei este în general mulțumitor, întrucât s-au pus în evidență date importante privind tiparele sigilare ce s-au păstrat, ca și stadiul în care acestea se găsesc din punct de vedere al posibilității cercetării (inventariate total sau parțial, publicate etc.). Comitetul a hotărât ca, în afară de datele statistice, să se dea publicității, pentru fiecare țară, citeva aprecieri de ordin general. În vederea concretizării acestui fapt, membrii comitetului, ca și corespondenții săi, au fost invitați să redacteze succinte rezumate în care să se releve problemele de mare importanță (epoca cronologică pe care o acoperă, valoarea istorică și artistică, ștarea de conservare etc.).

Raportul general referitor la ancheta privind tiparele sigilare urmînd a fi întocmit de cunoscutul cercetător polonez Al. Kuczynski va fi remis instituțiilor deținătoare de tipare sigilare din diferite țări.

Un alt punct de pe ordinea de zi, *tipologia sigiliilor*, a suscitat vii discuții, întrucât s-a constatat că există riscul ca tipologia propusă de secretarul comitetului (în scopul evidențierii mentalităților sigilatorului și a descifrării mesajului pe care acesta a voit să-l transmită prin intermediul imaginilor gravate în cîmp) să se confunde cu clasificarea recomandată în vocabularul internațional de sigilografie, realizat, cum se știe, în vederea inventarierii și ordonării tiparelor și impresiunilor sfragistice. Pentru a se evita o atare interpretare, s-au solicitat fiecărui membru și corespondent exemple de sigilii reprezentative sub aspectul semnificației elementelor însumate, astfel încât să se elaboreze un studiu general privind mesajul pe care aceste surse speciale ale istoriei îl aduce din epoca în care au fost create.

În problema conservării sigiliilor atenția s-a concentrat din nou asupra bulelor de plumb. A prezentat o comunicare documentată în legătură cu stadiul cercetărilor în acest domeniu Aldo Martini, reprezentant al arhivei Vaticanului, în final, acesta furnizând informații utile și formulând recomandări practice. În vederea urmării comportamentului bulelor de plumb afectate și tratate, s-a propus întocmirea unei fișe care să ofere posibilitatea controlării stării de conservare. În acest sens se va lua legătura, cu Comitetul de restaurare și conservare.

În vederea realizării, în perioada imediat următoare, a unui *Inventar informatic al sigiliilor*, reprezentarea Arhivelor Naționale Franceze, Martine Dalas-Garriques, va întocmi un studiu care va fi distribuit diferitelor țări în care există astfel de preocupări, în final urmînd a se culege datele necesare elaborării cu ajutorul echipamentului electronic, a unui instrument de evidență și informare științifică privind sursele sigilare.

Pentru a veni în sprijinul celor care elaborează lucrări avînd la bază vestigiile sfragistice, comitetul a prezentat un proiect de *Ghid pentru descrierea iconografică a sigiliilor*. Pentru concretizarea acestui obiectiv s-au fixat domeniile ce vor sta în atenția autorilor și s-a indicat bibliografia care urmează să stea la baza elaborării ghidului.

Pe ordinea de zi a reuniunii de la Keszthely s-a aflat și problema utilizării sigiliilor ca material didactic în sprijinul formării profesionale a studenților și arhiviștilor. În vederea realizării acestui obiectiv s-a propus alcătuirea unor serii de diapozitive care, clasificate tematic și însoțite de succinte note explicative, să poată fi utilizate ca material didactic. Aldo Martini a prezentat, în cadrul reuniunii, un prim set de 36 diapozitive, ilustrînd prin imagini și date informative istoria sigiliilor începînd din antichitate și pînă în zilele noastre, parcurgerea

acesteia oferind posibilitatea cunoașterii noțiunilor de bază ale disciplinei sfragistice.

O atenție deosebită s-a acordat și activităților menite a facilita cunoașterea rolului sigiliilor de către marele public. În acest sens s-au evidențiat preocupările în vederea organizării de expoziții, avînd la bază izvoare sigilare. S-au inițiat astfel de manifestări în Italia (Arhiva Vaticanului), Suedia, Germania și România. Au fost de asemenea apreciate eforturile întreprinse de Arhivele Naționale din Spania în ceea ce privește desfășurarea unor cursuri de inițiere în sigilografie, prilej de a releva locul pe care îl ocupă această disciplină în formarea profesională a tinerilor.

Cu prilejul reuniunii au fost aduse la cunoștința comitetului deciziile conducerii Consiliului Internațional al Arhivelor în ceea ce privește înscrierea informațiilor generale privind activitatea diferitelor comitete în „Ianus”, urmînd ca studiile și lucrările mai ample să fie orientate spre revistele de profil din diferite țări, recomandîndu-se în mod deosebit Revista franceză de heraldică și sigilografie („Revue française d'héraldique et de sigillographie”). S-a subliniat totodată necesitatea luării unor măsuri în vederea activizării corespondenților”, astfel încît obiectivele comitetului să se concretizeze în cît mai multe țări.

Manifestare, științifică de prestigiu, reuniunea Comitetului Internațional de Sigilografie din toamna trecută, a prilejuit organizarea de către gazde a două expoziții sigilare (la Arhivele Statului din provincia Veszprem), ca și a unor excursii de documentare care au contribuit la creșterea eficienței activităților desfășurate și au facilitat cunoașterea preocupărilor specialiștilor maghiari în ceea ce privește valorificarea acestor fragile mărturii ale trecutului.

MARIA DOGARU

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Vasile Manole, Mihaela Bădescu, Elena Ciucă, **Documente privind dezvoltarea industriei în orașul București**, vol. I, Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, București, 1991, 525 p.

Indiscutabil, istoria economică este una din laturile esențiale ale istoriei unui popor, unei țări sau unui oraș. În cazul orașului București, până în prezent au fost întocmite doar câteva monografii ale unor întreprinderi industriale (parte din ele cu destule scăderi de documentare și metodologice). Lucrările, studiile, articolele publicate se ocupă de istoria economică a întregii țări, nefăcând decât referiri ocazionale la orașul București.

Volumul *Documente privind dezvoltarea industriei în orașul București*, întocmit de un colectiv de 3 cercetători din Direcția Generală a Arhivelor Statului: Vasile Manole, Mihaela Bădescu și Elena Ciucă, urmărea, așa cum se arată și în nota asupra ediției, să umple un gol în istoriografia economică românească și să constituie un important instrument în cercetarea istoriei economice a țării. Cuprinzând 222 de documente (inedit, cu câteva excepții), sub 222 de numere, din perioada 1856–1933, prezentul volum, alcătuit pe baza unui însemnat număr de fonduri de arhivă — în special economice — scoate la lumină multiple aspecte ale dezvoltării industriei Capitalei, în forma sa cea mai avansată, industria de fabrică: administrativ-organizatorice, financiară, tehnică, sociale etc. Pentru a putea realiza un tablou încheiat, autorii nu se ocupă de toate ramurile industriale, ci doar de cele care, la nivelul evoluției economice de atunci, constituiau motorul progresului în întreaga economie: construcție de mașini, metalurgică, chimico-farmacentică, electrotehnică și energetică.

Aproximativ 30 de documente se ocupă de procesul de înființare a unor importante întreprinderi din Capitală. Un număr de 25 de documente pune în evidență raporturile dintre lucrători și patroni și problema creșterii muncii femeilor și copiilor. Importante documente scot în evidență procesul concentrării și fuzionării unor întreprinderi din aceeași ramură. Autorii au avut în atenție și aspecte legate de acordarea din partea statului a avantajelor legii de încurajare a industriei.

Cea mai mare parte a lucrării se ocupă de dezvoltarea industrială. Un mare număr de documente prezintă situații statistice asupra întreprinderilor, în care se găsesc date privitoare la: capitalul social, investițiile realizate, forța motrice, personalul utilizat, dotarea cu utilaje și instalații, materiile prime consumate, producția fizică și valorică realizată, exportul etc. Nu este ignorat nici aspectul modernizării fondurilor fixe și proceselor de producție. Distrugerile cauzate de ocupația străină în cursul primului război mondial sînt și ele relevate în documente consistente informațional. Un număr de aproape 20 de documente se ocupă de aspectele pătrunderii capitalului străin în întreprinderile din Capitală, de cooperarea finanței bucureștene cu finanța străină în domeniul industriei.

Prin conținutul său, volumul reușește să redea o imagine complexă asupra procesului de creare și dezvoltare a industriei în Capitală. În același timp, permite a se vedea cum arăta și cum funcționa sistemul economiei de piață în România acelor timpuri.

Volumul mai cuprinde: o notă asupra ediției, în care se expun criteriile metodologice de lucru avute în vedere de autori, lista abrevierilor utilizate, lista documentelor, însoțită de o traducere în limba germană, fotografiile de utilaje și fabrici, apoi un bogat indice general și o bibliografie selectivă, toate acestea precedente de o amplă introducere (autor Vasile Manole), bazată pe o profundă cunoaștere a istoriei țării, a istoriografiei problemei și a surselor documentare.

Volumul, în ansamblul său, prin documentele cuprinse, ca și prin modul de întocmire, reprezintă o contribuție importantă la cunoașterea istoriei economice naționale. Sperăm că acest prim volum va fi urmat de altele, prin efortul acelorași editori.

IOANA BURLACU

Toni Diederich, „Die alten Siegel der Stadt Köln” Köln, 1980, 104 p. + 56 ilustr.

Datorăm lui Toni Diederich, secretar al Comitetului Internațional de Sigilografie, o lucrare de specialitate care deși a fost tipărită acum un deceniu, își menține valoarea: *Vechile sigilii ale orașului Köln*. Volumul este structurat în următoarele capitole: 1. Dezvoltarea sigiliilor medievale până la apariția primului sigiliu al orașului; 2. Cele mai vechi sigilii (de tip „roman”) al orașului Köln; 3. Descifrarea semnificației elementelor incluse; 4. Al doilea sigiliu (gotic) al orașului Köln; 5. Primele diferențieri ale sigiliului orașului Köln începând cu 1268/1269; 6. sigiliul modern al orașului Köln.

Textul propus al lucrării este însoțit de o prefață și un bogat aparat științific (bibliografie, note, comentarii etc.). În prefață, printr-o paralelă între izvoarele numismatice și cele sfragistice, se relevă importanța sigiliului ca sursă istorică și obiect de artă. Referindu-se la necesitatea intensificării preocupărilor în ceea ce privește utilizarea datelor transmise de sigilii în activitatea științifică și în cercetările privind istoria artei, autorul aduce în atenția cititorului bogata colecție de sigilii a Muzeului orașului Köln, cea mai importantă colecție de acest fel din zona Rinului. Tocmai datorită însemnătății pieselor cuprinse, și pentru a se facilita publicului larg cunoașterea tiparelor și impresiunilor sigilare, la instituția muzeală menționată funcționează un „cabinet de sigilii”. Tot în prefață se evidențiază apoi diversitatea informațiilor pe care le transmit sigiliile atât în domeniul istoriei cit și în domeniile arhitecturii, heraldicii, genealogiei, istoriei artelor etc.

În acest context, se precizează că în privința teritoriilor germane cel mai vechi sigiliu cunoscut datează din 1045 și provine de la principele Henric al VII-lea al Bavariei. Cel mai vechi sigiliu al orașului Köln făcând parte din categoria sigiliilor de „tip roman”, are în imagine pe sfântul Petru ținând în mână dreaptă cheia, în cea stângă biblia, plasat într-un cadru arhitectural bogat.

Dădat aproximativ între 1105—1131 (mai restrâns între 1114—1119) acesta este primul sigiliu orașenesc cunoscut din Europa, apariția sa fiind expresia importanței pe care o avea burghezia din Köln în ansamblul raporturilor economice din centrul și vestul continentului. Este demn de remarcat fap-

tul că mărimea acestui sigiliu depășește dimensiunile celorlalte sigilii cunoscute provenind de la instituții ori demnitari, inclusiv pe aceea a sigiliilor aparținând conducătorilor statelor germane. Cuprinsul legendei acestui prim sigiliu al orașului Köln, scrisă desigur conform practicilor timpului, în limba latină: „SANCTA COLONIA DEI GRACIA ROMANE ECLESIE FIDELIS FILLA” (Sfânta Colonia din voia lui Dumnezeu fidelă fiică a Bisericii Romane). Prin puterea de expresivitate acest sigiliu a servit drept model și altor centre urbane, ca de exemplu Mainz.

Al doilea sigiliu cunoscut provenind de la autoritățile orașului Köln este datat 1268/1269. Purtind în imagine aceleași elemente, el se încadrează tipului gotic — respectiv cadrul arhitectural înfățișat corespunde curentului artistic caracterizat prin arcurile înalte și frunte. Desigur, emblema acestui sigiliu evocă arhitectura specifică zonei în secolul al XIII-lea. Păstrându-și încă timp îndelungat rolul de a oferi modele în ceea ce privește înfățișarea sigiliului orașului Köln, are meritul de a fi prima urbe din bătrânul continent care a folosit pentru prima oară paralel cu marea pecete și alte categorii de sigilii (sigiliul de afaceri).

Impresiunile sigilare ale orașului Köln din epoca modernă dovedesc procesul general de scădere a importanței heraldicii, fapt ce a avut neîndoienic un puternic ecou și în ceea ce privește diminuarea rolului sigiliului.

O nouă etapă în evoluția sigiliilor orașului Köln se va înregistra după 1794, dată la care în aceste ținuturi vor intra trupele franceze, aducând cu ele suflul nou al marii revoluții ce va marca deschiderea altei perioade de evoluție socială.

Tipărită la Greven Verlag Köln, lucrarea este realizată în condiții grafice deosebite. Valoarea sa este totodată sporită de ilustrația alb-negru și color, bogată și interesantă. Comparațiile pe care autorul le face, inclusiv în imagini, cu creațiile diferitelor domenii, înscriu volumul pe care îl prezentăm și între lucrările ce ilustrează istoria artei. Cititorul poate admira, răsfoind lucrarea, pe lângă impresiunile sigilare individualizând, în curgera istoriei, forul administrativ din Köln, și unele reprezentări sfragistice desemnând mănăstirea de aici, pe episcopul de Köln, ori reprezentări ale altor

localități urbane care s-au inspirat în ceea ce privește emblema sigilară de la Kölu (Mainz, Erfurt, Soest). Sînt reproduse totodată unele izvoare heraldice de mare preț și obiecte de

artă importante și din punct de vedere al evoluției simbolului.

MARIA DOGARU
ECATERINA ANTON

Fondo documental del presidente Augustin P. Justo, Buenos Aires, 1991, 100 p.

Lucrarea, redactată de un colectiv de arhiviști argentinieni, reprezintă indicele tematic al fondului personal creat de Augustin P. Justo, fost președinte al Argentinei, unul dintre cele mai importante fonduri aflate la Arhiva Generală a Națiunii. Elaborarea s-a făcut sub coordonarea directă a Ministerului de Interne, care, în cursul anului 1990 a lansat un apel sectorului particular în vederea „recuperării arhivei noastre, pentru recuperarea memoriei noastre naționale”.

Augustin P. Justo s-a născut la 26 februarie 1876 în provincia Entre Rios. Studiază la Colegiul militar, după care urmează cursurile Facultății de științe exacte a Universității din Buenos Aires. Este profesor de matematici la Colegiul militar, iar în 1915 devine director al acestei instituții. Poseda una dintre cele mai importante biblioteci din Argentina. Timp de șase ani este ministru de război, cu grad de general, în guvernul președintelui Marcelo T. de Alvear. Este ales președinte constituțional al țării pentru un mandat de șase ani, între 1932 și 1938. În perspectivă, urma să fie ales din nou președinte pentru perioada 1944—1950, dar la 11 ianuarie 1943 încetează din viață.

În 1945, moștenitorii săi au vîndut biblioteca guvernului republicii Perù, care era nevoit să reconstituie Biblioteca Națională din Lima, distrusă în urma unui incendiu. Fondul de documente a fost donat, în 1972, Arhivei Generale a Națiunii, cu singura clauză ca să nu fie dat în cercetare înainte

de 26 februarie 1976, data celebrării centenarului fostului președinte Augustin P. Justo.

Fondul cuprinde documente din perioada 1878—1948, repartizate în 145 de cutii, dintre care 66 conțin corespondența, iar celelalte 79 diverse alte genuri de documente (acte, fotografii, hărți, planuri, invitații, documente imprimate etc.); în număr de aproximativ 16.300 de piese arhivistice.

Întregul fond a fost sistematizat în patru grupe mari: I. Documente particulare (1878—1943); II. Documente publice, cu trei subgrupe: 1. Perioada pre-prezidențială (1915—1932), 2. Perioada prezidențială (1932—1938), 3. Perioada post-prezidențială (1938—1948); III. Documente ale lui Miguel J. Rojas (secretarul și „omul de încredere” al lui Augustin P. Justo); IV. Varia. La rîndul lor, grupele, afară de ultima au fost organizate pe serii.

Indicele cuprinde numai denumirea temei, cu indicarea numărului cutiei și al documentului sau documentelor în care se găsesc informațiile respective. De pildă: „Pactul de neagresiune și conciliere cu Brazilia, (25 mai 1936) — 71/66—67 (p. 69). Este o rezumare foarte succintă a conținutului, dar suficientă pentru orientarea cercetătorului într-un fond format dintr-un număr atît de mare de documente. În concluzie, este vorba de un instrument de informare deosebit de util pentru cei interesați de investigarea istoriei mai noi a Argentinei.

TUDOR MATEESCU

Marianne Mulon, *L'Onomastique française. Bibliographie des travaux publiés de 1960 à 1985*, Paris, Archives Nationales, 1987, 417 p.

Onomastica, știință auxiliară a istoriei, are ca obiect studiarea originii, formării și evoluției în timp și spații geografice a numelor proprii. Ea, în ciuda celor afirmate în Dicționarul Științelor speciale ale istoriei, editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, nu are niște legi speciale de dezvoltare și evoluție a numelor proprii. Poate

doar în sensul în care orice lucru mai puțin cunoscut sau a cărui legitate pune probleme este definit ca „special”. Oricum, încercarea de a descoperi anumite reguli în evoluția denumirilor nu este lipsită de farmec și dă o satisfacție celui care se ocupă de acest lucru.

Marianne Mulon, conservator al Arhivelor Naționale ale Franței, ne pune la dispoziție o lucrare pe cit de complexă pe atât de interesantă. Ceea ce stăruiește admirația celui care citește această carte, la prima vedere aridă, este faptul că ea relevă o preocupare de proporții a colegilor francezi care se ocupă de această problematică. După cum rezultă din prima frază cu care se deschide cuvîntul-înainte, lucrarea constituie o urmare a Onomasticii franceze. Bibliografia lucrărilor publicate pînă în 1960 și apărută în 1977. Ea recenzează producția toponimică și antroponimică a anilor 1960–1985, adică un sfert de secol. Dacă ne gândim că în douăzeci și cinci de ani numai în acest domeniu au apărut 5500 de titluri credem că acest lucru vădește o preocupare majoră și, deloc „specială”.

Metodologia folosită la scrierea acestei lucrări este cea folosită în lucrarea anterioară de care am pomenit. Bibliografia se dorește exhaustivă și cită judecățile de valoare. Ar fi și greu, avînd în vedere bogăția materialului.

Lucrarea are în vedere numai problemele referitoare la teritoriul francez. În același timp, ea aduce în prima ei secțiune adaosuri și corectări la lucrarea ce privește perioada de dinaintea anului 1960.

O chestiune care ar merita să fie discutată și la care îi invităm pe cei ce au preocupări în această privință să-și spună cuvîntul constă în faptul următor: pentru colegii noștri francezi numele de persoane, adică onomastica și numele de localități, adică toponimia, sînt tratate în același mod și nu există între ele o deosebire. La noi se face în general, această deosebire. Acest lucru este vădit de indici, în care cele două categorii sînt tratate în mod deosebit. Se pare că pentru exactitate ar fi mai bună varianta românească.

Un merit al acestei lucrări îl considerăm faptul că ea are în vedere și o serie întreagă de lucrări care nu au intrat în circuitul public, fiind, în consecință, mai puțin cunoscute.

Dacă ne gândim că nu tot ceea ce se publică este cel mai valoros, considerăm că acest lucru creează posibilitatea unei priviri mai ample asupra problemicii abordate. Ne bucură faptul că unii dintre autorii citați sînt de origine română.

Între cele două popoare a existat întotdeauna o comuniune de origine, limbă și psihologie. Și această carte vine să mai sublinieze, încă o dată, acest lucru.

VASILE MATEI

Salvatore Carbone, Laura Grimaldi, **Il popolo al confino. La persecuzione fascista in Sicilia, Roma, 1989, 839 p.**

În cadrul schimburilor de publicații cu Arhivele din alte țări, biblioteca D.G.A.S. a primit din partea colegilor italieni volumul CVI din seria publicațiilor Arhivelor Statului din Italia. Este vorba de o lucrare elaborată de Salvatore Carbone, directorul Arhivelor Statului din Udine și Pesara, suprîntendent arhivistic pentru provincia Puglia, autor a numeroase lucrări în domeniul istoriei și arhivisticii, în cooperare cu Laura Grimaldi, cercetător în domeniul istoriei și colaborator al Arhivelor Centrale ale Statului, autoare a unui studiu asupra condamnaților politici din Sicilia în perioada fascismului. Lucrarea se încadrează într-o serie mai largă ce abordează problema represiunii politice în Italia, serie deschisă de studiul lui Salvatore Carbone asupra persecuției fasciste în Calabria și la care urmează să se adauge lucrarea elaborată de R. Spadafora asupra fenomenului similar din Campania, lucrare ce se află sub tipar la data apariției volumului prezentat.

Volumul, însoțit de prestigioasa prefață semnată de Sandro Pertini, președintele Republicii Italiene, este rezultatul unei

amples documentări efectuate în Arhivele siciliene și centrale dar și a unei remarcabile munci de ordonare și sistematizare a materialului cules. Interesul cercetătorului român pentru acest studiu nu decurge din problematica abordată, care nu depășește limitele impuse de un cadru zonal restrîns, ci în special din modul de efectuare a cercetării și mai ales din felul în care sînt prezentate informațiile obținute.

Lucrarea, departe de a fi un studiu teoretic și teoretizant asupra unei perioade frîmțate din istoria Italiei, lasă cercetătorului posibilitatea, în urma studierii materialului prezentat, de a desprinde singur concluziile asupra fenomenului cercetat, fiind doar direcționat de referințele din preambul și de sugestiile cuprinse în sinteticul și competentul studiu introductiv. În scopul facilitării accesului la informație, autorii au inclus în volum fișele biografice ale celor 827 de deținuți politici sicilieni, fișe ce conțin date privind starea civilă (vîrsta, locul nașterii, reședința, situație familială), profesie, studii, apartenență politică, motivul condamnării, locul detenției etc.

Această concentrare de date conferă lucrării trăsături asemănătoare unui volum de documente, analogie ce este accentuată de bogatul aparat științific auxiliar, alcătuit din tabele și indici (295 p.). Criteriile variate care au stat la baza întocmirii acestora au fost selecționate de așa manieră încât crează posibilitatea informării rapide asupra unor aspecte particulare sau locale.

Volumul impresionant de muncă necesar realizării celor cinci tabele, între care menționăm în mod deosebit cele privind repartiția teritorială a deținuturilor politice pe criteriile rezidenței, apartenenței politice sau condiției sociale, ca și a celor zece indici alfabetici și cronologici, presupune întocmirea și ordonarea unui număr mare de fișe, posibil, cu ajutorul unui sistem automat de prelucrare a datelor, justificând prin eficiență și lejeritate în folosire efortul depus.

Chiar dacă sporirea aparatului informațional anex mărește „ariditatea” lucrării în detrimentul laturii ei „literare”, apropiind-o în oarecare măsură de statistică matematică, aceasta nu poate fi considerată o

scădere dacă o raportăm la avantajele reale cistigate, dovadă că printr-o selectare inteligentă a criteriilor de indexare pot fi acoperite toate planurile cercetării, realizându-se un sistem matricial complex, capabil să acopere practic orice punct de vedere și sferă de interes.

Pe baza celor arătate mai sus considerăm că metoda de prezentare a informației științifice folosită la elaborarea volumului recenzat, răspunde pe deplin necesităților unei cercetări moderne în domeniul publicării documentelor de arhivă fiind posibilă aplicarea ei și în alte cazuri similare, maleabilitatea procedurii permițând adaptarea adecvată și la alte categorii de izvoare, eficiența sistemului constituind o pledoarie pentru extinderea acestei metode și în cazul valorificării cercetării efectuate în cadrul Arhivelor din țara noastră, mai ales acum cind dotările recente în domeniul tehnicii de calcul ușurează munca de fișare și indexare.

PAVEL MIRCEA FLOREA

„Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, nr. 1—2/1990

Continuăm prezentarea sumarului revistei „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, editată de Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde pe anul 1990. Nr. 1/1990 cuprinde următoarele lucrări științifice: Annette Müller, *Goții și cultura Sântana de Mureș din Transilvania* (p. 5—14); Dieter Kessler, *Despre începuturile literaturii germane în Transilvania* (p. 15—19); Paul Philippi, *Intenționa un moldovecan să traducă biblia lui Luther în anul 1532?* (p. 19—22); Gustav Gündisch, *Biblioteca consilierului sibir Johannes Bayer* (p. 23—34); Maja Philippi, *Biblioteca lui Marcus Fronius distrusă prin foc. Un pion în istoria culturii burghezeie săsești din Transilvania veacului al XVII-lea* (p. 35—38); Loré Wirth-Poelchau, *Poeme funerare dedicate lui Marcus Fronius, preot în orașul Brașov (1713). Contribuții la cunoașterea personalității defunctului, a poemelor și a autorilor acestora* (p. 39—61); Alexandru Avram, Martin Rill, *Considerații asupra edificiului primului spital din Sibiu* (p. 62—74); Gheorghe Mândrescu, *Andreas Beuchel un precursor al stilului renascentist în arhitectura orașului Bistrița* (p. 75—87); Rudolf Rösler, *Ursul brun și omul, odinioară și astăzi în Carpații meridionali* (p. 88—94); Haino Uwe Kasper, *Despre chihlimbarul românesc* (p. 95—104).

De la p. 105 la 126 sînt prezentate 16 lucrări apărute între anii 1983—1990 la diferite edituri din Germania, România și Ungaria. Un spațiu larg este conferit unor lucrări publicate în România, dintre care menționăm: David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700—1848*; Valer Butură, *Sivăvechi mărturii de civilizație românească*; Ioan Lupas, *Din istoria Transilvaniei* (ediție îngrijită de Marina Vlasiu) etc.

„Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde” nr. 2/1990 însumează următoarele articole științifice: Diethard Knopp, *Din trecutul cel mai îndepărtat al satului Hamba* (p. 153—163); Ernst M. Wallner, *Contribuții privind contactele interetnice și relațiile culturale dintre românii și sașii din Transilvania pînă în perioada interbelică* (p. 164—174); Hans Meschendörfer, *Neculți privind cercetările legate de Henterus* (p. 175—191); Arnold Huttmann, *Medici maghiari în Transilvania în perioada ocupării Ungariei de către turci* (p. 192—196); Michael Kroner, *Scrisori înculte ale lui Josef Haltrich din perioada 1861—1883* (I) (p. 197—206); Gustav Servatius, *Catastrofa cauzată de inundațiile Tîrnavei Mari la Mediaș în anul 1970* (p. 207—219); Hans Plattner, *Libelulele din Transilvania* (p. 220—229).

1	2	3	4
17	1940 aprilie 3, București. Telegamă a ministrului britanic la București, Sir Reginald Hoare, adresată Foreign Office-ului, referitoare la o convorbire a acestuia cu ministrul Afacerilor Străine al României, Gr. Gafencu, privind atitudinea guvernului sovietic în problema Basarabiei.	2	236
18	1940 aprilie 3, Santiago. Telegramă a reprezentantului britanic în Chile, Sir C. Bentinck, adresată Foreign Office-ului, referitoare la ecoul internațional al declarației lui V. Molotov privitoare la Basarabia.	2	236
19	1940 aprilie 15, Londra. Informare transmisă de Foreign Office către Legația britanică de la București cu privire la concluziile adoptate la întâlnirea șefilor misiunilor diplomatice din sud-estul Europei, în problema posibilității extinderii garanțiilor britanice față de România în cazul unui atac al Uniunii Sovietice.	2	237
20	1940 aprilie 15, București. Notă a diplomatului britanic, Hankey, adresată Foreign (Halifax) Office-ului, în care comentează informarea primită de la consulul britanic din Cernăuți, Pyman, referitoare la atitudinea ostilă a populației ucrainene din Bucovina față de guvernul sovietic.	2	238
21	1940 aprilie 18, Bruxelles. Telegramă a atașatului militar britanic la Bruxelles, Sir L. Oliphant, adresată Foreign Office-ului prin care anunță instrucțiunile primite de ambasada sovietică din Bruxelles de a retrage toate fondurile cetățenilor sovietici din băncile României.	2	240
22	1940 aprilie 19, București. Notă a ministrului britanic la București, Sir R. Hoare, adresată Foreign Office-ului, cuprinzând un raport al consulului britanic la Cernăuți și un raport al consulului britanic la Galați, în care se menționează activitatea rușilor pe frontiera româno-polonă.	2	241
23	1940 aprilie 19, Tokio. Telegramă a reprezentantului britanic la Tokio, Sir R. Craigie, adresată Foreign Office-ului, referitoare la atitudinea guvernului japonez față de pregătirea ocupării Basarabiei de către sovietici.	2	242
24	1940 aprilie 23, Londra. Notă a Foreign Office-ului adresată reprezentantului britanic la Moscova, I. H. Le Rougetel, privind o notă a ambasadorului polonez la Londra, referitoare la relațiile sovieto-române.	2	243
25	1940 aprilie 24, București. Telegramă a ministrului britanic la București, Sir R. Hoare, adresată Foreign Office-ului, referitoare la declarațiile înșărcinatului cu afaceri sovietic la București, privind zonele ce urmează a fi ocupate de trupurile sovietice în România.	2	243
26	1940 iunie 27, Ankara. Telegramă a reprezentantului diplomatic la Ankara, adresată Foreign Office-ului referitoare la ultimatumul dat de Uniunea Sovietică României, privind cedarea Basarabiei și Bucovinei.	2	244
27	1940 iunie 27, București. Notă telefonică a reprezentantului diplomatic britanic la București Sir R. Hoare, adresată Foreign Office-ului, referitoare la ultimatumul dat de Uniunea Sovietică României, privind cedarea Basarabiei și a unei părți din Bucovina.	2	245
28	1940 iunie 27, 28, Londra. Note ale Foreign Office-ului adresate reprezentantului diplomatic britanic la București, privind poziția Marii Britanii în eventualitatea unui atac al Uniunii Sovietice asupra României (ocuparea Basarabiei și Bucovinei).	2	245
29	1940 iulie 5, Roma. Raport al reprezentantului britanic la Sfântul Scaun, cuprinzând referiri la un articol apărut în ziarul „Osservatore Romano”, în care se face un istoric al dominației Rusiei asupra Basarabiei.	2	248

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

PNTRU NUMERELE 1 ȘI 2/1992 PREȚUL UNUI ABONAMENT VA FI DE 25 LEI PE NUMĂR, PENTRU 3 ȘI 4/1992 URMÎND SĂ CREASCĂ LA 50 LEI PE NUMĂR, VÎNZAREA CU AMĂNUNTUL SE VA FACE LA PREȚUL DE 75 LEI/EXEMPLAR PENTRU TOATE CELE PATRU NUMERE ALE ANULUI 1991. REVISTA POATE FI CUMPĂRATĂ DE LA SEDILE DIRECȚIEI GENERALE ȘI ALE FILIALELOR JUDEȚENE ALE ARHIVELOR STATULUI.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu timiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Cititorii din străinătate se pot abona prin
RODIPET S.A., PO-BOX 33-57, telex 1195 sau
11034, fax 90-18.56.73—București, Piața Presci
Libere nr. 1, sector 1, România.

R. M. ISSN 0034-7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT and
AMERICA—HISTORY AND LIFE.

C. 3471 — S.C. „UNIVERSUL” S.A.
str. Brezoianu, nr. 23-25, București, România.

DIN SUMARUL NUMĂRULUI URMĂTOR :

MIHAI RACHIERU — 24 Iauarie 1859

AUREL DECEI — Redescoperirea unor documente moldovenesti
din secolele XV-XVII.

ANA GRAMA — Destinul dramatic al unei arhive sibiene
(martie 1849).

MARIAN STROIA — Politica expansionistă a Rusiei la sfirșitul
secolului al XVIII-lea. Noi mărturii documentare.

DINICĂ CIOBOTEA — Structura socială în țara românească.

VASILE MATEI — Unele aspecte ale revoluției de la 1848 din
țările române, reflectate în documentele polonoze.

EUGEN GLÜCK — Cercetări în Ungaria și Austria.